

Ю. К. ПАСИКИВИ
НОВГОРОДСКИЕ ПИСЬМА

J.K. PAASIKIVI
KIRJEITÄ NOVGORODISTA

Издатели выражают благодарность Обществу Паасикиви (Финляндия) и архивному советнику Раймо Похьёле за помощь в подготовке издания, а также Ю. А. Маркитанову за предоставленный иллюстративный материал.

Julkaisijat kiittävät Suomen Paasikivi-Seuraa ja arkistoneuos Raimo Pohjolaа tämän julkaisun valmisteluvaiheessa antamasta avusta sekä Juri Markitanovia mahdollisuudesta käyttää hänen kokoelmansa materiaaleja.

В оформлении обложки использована фотография Хельсинкского университета 1870-х гг. из Музея города Хельсинки, а также открытка с видом Новгородской мужской гимназии из коллекции Ю. А. Маркитанова

Kansikuvana on Helsingin yliopiston valokuva 1870-luvulta, joka on saatu Helsingin kaupunginmuseosta sekä Novgorodin mieskymnaasia esittävä postikortti Juri Markitanovin kokoelmasta.

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ
РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

НОВГОРОДСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ
ИМЕНИ ЯРОСЛАВА МУДРОГО

САНКТ-ПЕТЕРБУРГСКИЙ ИНСТИТУТ ИСТОРИИ РАН

Ю. К. Паасикиви

НОВГОРОДСКИЕ ПИСЬМА

J. K. Paasikivi

KIRJEITÄ NOVGORODISTA

ВЕЛИКИЙ НОВГОРОД
2010

ББК 84(2Рос-4Нов)5

П12

Рецензенты:

доктор исторических наук В. И. Мусаев
кандидат исторических наук И. Р. Такала

Паасикиви, Ю. К.

П12

Новгородские письма / Ю. К. Паасикиви; сост. Г. М. Коваленко; НовГУ им. Ярослава Мудрого. – Великий Новгород, 2010. – 107 с.: ил.

В публикации представлены репортажи студента Хельсинкского Александровского университета Ю. К. Паасикиви из Новгорода, опубликованные в финской газете «Ууси Суометар» в 1891 г.

*Издание подготовлено на базе лаборатории нордистики
учебно-научного центра изучения культуры ИГУМ*

© Новгородский государственный
университет, 2010

© Г. М. Коваленко, составление,
статья, комментарии, 2010

© К. И. Румпунен, статья, 2010

© Н. А. Коваленко, перевод, 2010

СОДЕРЖАНИЕ

<i>Кауко Румпунен. Молодой Паасикиви</i>	4
<i>Геннадий Коваленко. Паасикиви в Новгороде</i>	7
<i>Юхо Кусти Паасикиви. Новгородские письма</i>	16
Письмо из Новгорода.....	16
Народное образование в России	26
Посещение русского монастыря	31
Среди русских	37
Визит инспектора.....	43
Список литературы.....	107

SISÄLLYS

<i>Kauko I. Rumpunen. Tuleva suomalainen suurmie</i>	61
<i>Gennadi Kovalenko. Paasikivi Novgorodissa</i>	64
<i>Juho Kusti Paasikivi. Kirjeitä Novgorodista</i>	74
Kirje Novgorodista.....	74
Kansanopetus Venäjällä.....	83
Käynti venäläisessä luostarissa.....	87
Venäläisten keskellä.....	93
Kun tarkastaja kävi	99
Lähdekirjallisuus	107

Кауко Румпунен

МОЛОДОЙ ПААСИКВИ

Одной из самых известных личностей недавнего прошлого Финляндии был Юхо Кусти Паасикиви. О жизни этого государственного деятеля и его роли в истории страны написана большая и подробная биография, но внимание там сконцентрировано в основном на второй половине его карьеры. Тогда это был уже богатый и влиятельный человек, бывший директор крупного банка, неоднократно занимавший пост премьер-министра и дважды избиравшийся президентом республики.

В период же публикации писем из Новгорода в 1891 году Паасикиви был одаренным, энергичным, но бедным студентом. Совокупность этих качеств заставляла молодого человека действовать. Он явно тяготился своим скромным положением. В Финляндии единственным путем подняться по социальной лестнице было получение образования. По этому пути Паасикиви и шел. В то время, когда состоялась его поездка в Новгород, целью его жизни был социальный подъем. Тогда Паасикиви еще и сам не знал, как он этого добьется. Скорее всего, и о политике как средстве, с помощью которого он достигнет лучшей жизни, он тогда еще не думал.

Паасикиви учился в Хельсинкском Александровском университете, изучал там историю России и русский язык. В Новгород он поехал, чтобы приобрести практическое знание языка, познакомиться с административной системой империи, с ее культурой и бытом. Таким образом, поездка означала погружение в среду. Эту первую в своей жизни «заграничную» поездку он совершил на деньги, взятые в долг. То есть он сам инвестировал себя, хотя тогда еще не знал, как будет возвращать долг, и когда эти вложенные деньги начнут приносить прибыль, да и начнут ли вообще.

Статьи в газету, отправляемые им из Новгорода, писались, вероятно, с целью заработка. Однако с учетом того, как сложилась его судьба, можно предположить, что они имели и вторую, но далеко не второстепенную цель. Занимаясь впоследствии разного рода социальной деятельностью, Паасикиви постоянно записывал свои мысли. И сейчас можно сказать, что он был самым известным исто-

рическим деятелем Финляндии, оставившим после себя такое большое количество дневников. Его новгородские письма-статьи также можно считать своего рода дневниковыми записями. Они служили памятными записками, он писал их для того, чтобы не забыть свои впечатления, он анализировал их, обрабатывал, составляя, таким образом, рациональные основы мировоззрения, которое складывалось благодаря реалистическому образу мыслей. Так он накапливал жизненный опыт и учился думать.

Переход из простонародья в привилегированное сословие мог осуществиться лишь при наличии образования, и все большее количество молодых людей выбирало этот путь в конце XIX века. Определенный уровень образования был неременным условием, однако не всегда являлся гарантией социального статуса. Учеба в долг и небольшая зарплата после окончания университета не делали жизнь «выбывшегося в люди» молодого человека легкой, ведь со сменой сословия возникало множество дорогостоящих социальных обязанностей.

Чувство реальности, умение использовать полученные знания в своей деятельности руководили выбором Ю. К. Паасикиви и в дальнейшем. Поддавшись вначале своим интересам и склонностям, он вскоре все же понял, что в финском классовом обществе самый быстрый способ подняться выше – это разбогатеть. Участие в политике и другой идеологической работе, объединение с единомышленниками, конечно же, открывало двери, но не прибавляло доходов. Лишь материальный достаток давал возможность свободы выбора. И, скорее всего, проанализировав во время учебы свое будущее в этом ключе, Паасикиви принял решение перейти из гуманитариев в юристы. Юридическое образование давало возможность делать карьеру как на государственной службе, так и в частном бизнесе. Таким образом, в жизненном пути Паасикиви соединились обе эти линии.

Дух времени, круг друзей, учеба и карьера привели Ю. К. Паасикиви в политику. С другой стороны, политика проложила путь к частной банковской деятельности. Существенные доходы и, хотя и не гениальные, но все же приносящие прибыль, вложения довольно скоро сделали Паасикиви состоятельным человеком. Увеличивающееся состояние не только укрепляло его экономическую независимость, но и делало его политически неуязвимым. Там, где обычный политик вынужден был искать голоса избирателей, директор банка

Паасикиви мог идти своим путем. Он стал влиятельной политической фигурой, и к мнению богатого человека прислушивались. В случае необходимости Паасикиви «выманивали» из банковского кабинета на руководящие государственные должности: то в премьер-министры, то для ведения мирных переговоров, то в эмиссары нового внешнеполитического курса. Но именно для решения трудных политических проблем, таких, которые лишь он в состоянии был решить или, по крайней мере, считалось, что у него для этого есть возможность в силу его знаний и опыта.

Деятельность Ю. К. Паасикиви, проблемы, которые ему приходилось решать, так или иначе были связаны с Россией (СССР), с восточными связями Финляндии. В истории Финляндии Паасикиви считался специалистом по России. Интересно, однако, то, что его знания в этой области были по большей части теоретическими, почерпнутыми из литературных источников. Статьи, написанные им в молодости, показывают, что, по сути, они были той основой, на которой впоследствии строилось откорректированное, расширенное и углубленное представление о соседнем государстве. Знакомясь с его тогдашними статьями, следует учитывать, что для привлечения внимания им сознательно придавались некоторые фельетонные черты. Следует также помнить, что за сто с лишним лет представления о многом изменились. И, конечно же, самое главное то, что автором двигало искреннее желание познакомиться с новыми для него явлениями и искренний интерес к незнакомому окружению.

ПААСИКИВИ В НОВГОРОДЕ

Великий Новгород занимает особое место в иностранных сочинениях о России. Расположенный на северо-западных рубежах русских земель, на пересечении торговых путей, он уже в древности находился в поле пристального внимания европейцев. Через него пролегли дороги купцов, дипломатов, путешественников, ученых, для которых знакомство с далекой загадочной Московией и ее культурой начиналось с Новгородских земель. Как объект описания Новгород появляется в европейской письменности в XV веке, в XVI веке знакомство европейцев с ним углубляется. В XVII веке знания иностранцев о Великом Новгороде становятся более полными, а его образ в европейской письменности становится более конкретным, в XVIII веке он становится объектом научного интереса¹, а в конце XIX – начале XX в. в Новгород начинают приезжать студенты и ученые из Северной Европы².

В их числе был Юхо Кусту Паасикиви, ставший впоследствии премьер-министром и президентом Финляндии. С его именем было связано проведение внешнеполитической линии, направленной на нормализацию отношений с Советским Союзом, получившей впоследствии название «линии Паасикиви-Кекконена».

В 1891 году Паасикиви ходатайствовал перед консисторией университета о выделении ему денежных средств для учебной поездки в Новгород, с которого, по его словам, «более тысячи лет тому назад началось нынешнее Российское государство, расположенное большей своей частью на землях финских племен». Однако его просьба не была удовлетворена. Тогда он взял в долг деньги у купца

¹ В 1750–1759 гг. в Финляндии была опубликована первая университетская диссертация по истории Новгорода «De Holmgardia». Ее авторами были преподаватели университета Або Алгот Скарин и Юхан Бильмарк.

² В 1909–1911 гг. шведский славист Рихард Экблум искал в новгородской топонимике следы шведского влияния. В 1911 г. в Новгороде состоялся XV Археологический съезд, в работе которого приняли участие финские и шведские археологи Ю. Айлио, К. Я. Аппельгрен и К. Сойккели, Т. Арне, Г. Хальстрем и О. Альмгрен.

К. В. Куннаса и в конце весеннего семестра выехал в Новгород³. Отсюда он отправил пять писем-репортажей в газету «Uusi Suometar»⁴, в которой они были опубликованы во второй половине 1891 года⁵.

Новгородские письма Ю. К. Паасикиви представляют новый уровень восприятия Новгорода иностранными наблюдателями. Это было обусловлено тем, что, во-первых, он знал русский язык, а во-вторых, сравнительно долго жил в Новгороде, общался с его жителями. Не случайно одно из его писем называется «Среди русских». Паасикиви видел Новгород не из экипажа или окна гостиницы, и его знакомство с ним не ограничивалось прогулкой по городу. В своих письмах из Новгорода он обнаружил способность детального изображения жизни города.

По всей вероятности, Паасикиви воспринимал Новгород, прежде всего, как древний центр православия и православной культуры, где «разница между православием и привычной нам (финнам. – Г. К.) религией особенно заметна». Не случайно его первый репортаж посвящен церковной жизни Новгорода. Ю. К. Паасикиви не претендует на то, чтобы дать ее исчерпывающую картину, поэтому он называет его «О некоторых чертах церковной жизни».

Паасикиви отмечает, что «из всех видов построек русские больше всего заботятся о церквях. Драгоценные украшения и стоящие многие сотни тысяч позолоченные купола представляют собой образец русской щедрости в этом отношении. ...В первую очередь из всех церквей Новгорода заслуживает внимания Софийский собор», перед которым, как он считает, собиралось новгородское вече.

Паасикиви обращает внимание на культ новгородских святых, останки которых находятся в Софийском соборе. «С ними связано множество историй о чудесах, которые благоговейно рассказывает церковный служака и которые знает каждый верующий в Новгороде.

³ Polvinen T., Heikkilä H., Immonen H. J. K. Paasikivi. Valtiomiehen elämäntyö. I. 1870–1918. Helsinki, 1989. S. 20–22.

⁴ «Uusi Suometar» – ведущая и самая крупная по тиражу финноязычная газета Великого княжества Финляндского, выходившая в Хельсинки в 1869–1919 гг.

⁵ Paasikivi U.: 1) Kirje Novgorodista // Uusi Suometar. 26.07.1891; 2) Kansanopetus Venäjällä // Uusi Suometar. 16.09.1891; 3) Käynti venäläisessä luostarissa // Uusi Suometar. 24.09.1891; 4) Venäläisten keskellä // Uusi Suometar. 14.10.1891; 5) Kun tarkastaja kävi // Uusi Suometar. 11.11.1891.

...Существует много рассказов о том, как больные исцелились от своих болезней либо проведя ночь в церкви перед святой иконой, либо другим каким-нибудь чудесным способом. На вопрос, не лучше ли молиться дома, чем протискиваться через толпу к раке с мощами, мне ответили: «Он ближе к Богу, чем мы, и Бог послушает его, когда он будет молиться за нас»».

Подобно многим лютеранам, Ю. К. Паасикиви относил почитание икон и святых к числу суеверий. Поэтому он отметил, что «подобные рассказы, которые для лютеранина кажутся странными, собраны в книге, называемой “Жития святых”. Правдоподобность этих странных рассказов никто из православных, даже образованный, не ставит под сомнение. Многие молодые женщины, закончившие восьмиклассную женскую гимназию, уверяли, что верят в них так же безоговорочно, как в Библию». Он пишет, что древнее предание рассказывает также о св. Антонии, «и никто из православных не ставит под сомнение, что упомянутый святой приплыл сюда из Рима за три дня на камне, держа морскую водоросль в руках».

Паасикиви пишет о том, что богослужения в главных городских соборах идут довольно часто – пять раз день. Также проводятся службы и во многих других городских церквях. Поэтому «неудивительно, что из всей паствы на них присутствует только несколько старушек». Русские путешественники, побывавшие в Новгороде, тоже отмечали, что в обыденные дни в часы службы новгородские храмы бывали пусты⁶.

Паасикиви обратил внимание на то, что богослужение в новгородских соборах и церквях идет по «церковнославянским книгам, которые, по словам самих русских, они с трудом воспринимают. Впрочем, в конце концов, они доходят и до самого непонятливого».

По сравнению с финнами, новгородцы показались ему, во всяком случае внешне, более религиозными. Проявления их «повсеместно известного религиозного усердия» он усмотрел в том, что «при всяком удобном случае они осеняют себя крестным знамением.

⁶ Трифонова А. Н., Карасева И. В. Новгород первой половины – середины XIX в. глазами очевидцев // Новгородский архивный вестник. 2005. № 5. С. 13.

Когда гимназист, или чаще гимназистка, идут утром в школу, по дороге они заходят в часовню»⁷.

Одним из проявлений религиозного чувства русских людей, по наблюдениям Паасикиви, было паломничество для «творения молитвы»: «Недавно 65-летняя женщина совершила паломничество в Тихвинский монастырь, расположенный в 160 километрах от Новгорода. Подобные паломничества нужно, разумеется, проделывать пешком, что представляет собой нелегкую задачу в жаркое время».

Но он отмечает и то, что религиозность русских людей носит поверхностный характер. Это их особое пристрастие, прежде всего, к обрядовой стороне религии – мощам, иконам, лампадам. В связи с этим он приводит рассказ об учителе местной гимназии, который следил за тем, чтобы в его комнате перед иконами по ночам всегда горела лампада. «Однажды, когда он зажигал ее поздно вечером, лампада разбилась. Служанке пришлось в поздний час отправляться на поиски новой в лавку, которая к тому времени была уже закрыта, однако учитель сказал ей, что он не может отойти ко сну, не выполнив свой долг христианина».

Особый интерес Ю. К. Паасикиви привлекла такая форма русского богослужения, как крестный ход: «Такие крестные ходы проводятся в Новгороде 12 раз в год, либо в честь святых, либо для защиты города от всякого рода напастей, таких как пожара, голода, чумы и других. Тогда иконы Спасителя, Божьей матери и святых носят по городу, священники облачены в праздничные одежды, присутствует сам новгородский архиерей, певчие поют, и нескончаемый людской поток идет следом. Часто крестные ходы направляются в отдаленные места. Например, к Хутынскому монастырю, до которого добрый десяток километров... Недавно было шествие в расположенный неподалеку Антониев монастырь, в котором в этот день проводился праздник, обычно устраиваемый каждый год». При этом он отметил, что «часто самые набожные русские говорят, что многие, в основном образованные, отправляются большой компа-

⁷ На эту особенность религиозности русских людей в 1899 г. обратил внимание также Кнут Гамсун: «Приходя или уходя, русские крестятся перед иконами. Они осеняют себя крестным знаменем, опускаются на колени, бьют поклоны и снова крестятся, и все это они проделывают привычно и очень быстро». (Гамсун К. В сказочном царстве. М., 2005. С. 6).

нией, и путь тогда проходит довольно приятно, но религиозная сторона как-то отходит на второй план».

Паасикиви обратил внимание на то, что неизменным атрибутом религиозных праздников в Новгороде были нищие и попрошайки. Сопровождающему его новгородцу он сказал, что в Финляндии не терпят попрошайничества и организуют приюты для нищих. «У нас тоже есть приюты, но в них всех не поместить», – ответил тот. На вопрос, не лучше ли было бы построить еще приютов, чем золотить церковные купола, тот сухо ответил: «Для нищих делается все возможное».

Паасикиви отметил также, что церковные праздники привлекают внимание «ловких и знающих свое дело карманников... На упомянутый праздник в Антониев монастырь прибывают каждый год хорошо организованные и опытные шайки из Москвы и Петербурга».

Паасикиви пишет, что священнослужителей в России готовят «в так называемых духовных семинариях», и сообщает, что такая семинария есть и в Новгороде, в Антониевом монастыре.

Конфессиональную тематику Паасикиви продолжает в репортаже «Посещение русского монастыря». В нем он описывает свою поездку в Юрьев монастырь. Сравнивая его с такими известными финнам монастырями, как Валаамский и Коневецкий, он пишет, что «ни своим богатством, ни своей красотой они не могут сравниться с такими монастырями, как Юрьев монастырь недалеко от Новгорода».

Жизнь монахов не показалась Паасикиви аскетической. «Как видно, в этом монастыре неплохо живется», – заметил он: чтобы монахи не думали о мирских заботах и имели больше времени на молитву, все хозяйство в монастыре ведут наемные работники.

Школьному образованию Паасикиви посвятил очерк «Народное образование в России». Первичную информацию о системе народного образования в России он получил от учительницы народного училища, «которая несколько лет преподавала в сельской школе в Новгородской губернии, а теперь преподает в маленьком городке этой же губернии».

Она рассказала ему, что учреждения начального образования бывают трех видов: образцовые училища, находящиеся в ведении Министерства народного просвещения, земские, или сельские, и церковноприходские. Министерские училища полностью финанси-

рует государство, они размещены в больших роскошных зданиях, и учителя получают хорошую зарплату, они являются государственными чиновниками и при увольнении с должности получают пенсию. Однако таких училищ очень мало, и они расположены лишь в крупных населенных пунктах, например, вблизи больших железнодорожных станций вдоль дороги Петербург – Москва. В сельской местности намного больше земских и церковноприходских училищ. В последнее время некоторые земские училища стали закрывать, а вместо них открывают церковноприходские, в которых основное внимание уделяется религии, остальные же предметы, по словам учительницы, становятся второстепенными.

Перечисляя предметы, изучаемые в начальных школах, Паасикиви отмечает краеведческий уклон некоторых дисциплин: «В географии не идут обычно дальше своего уезда. По понятным причинам невозможно изучить географию всей страны так, как в Финляндии, поскольку лишь это заняло бы около двух лет. Поэтому на уроке уделяется внимание только наиболее важным понятиям своего уезда. Учитель рассказывает о реке Волхов, ее притоках, об озере Ильмень».

Учительница также рассказала ему, что в деревнях школу посещает около седьмой части всех детей, поскольку родители неохотно отдают их учиться. Те же, кто все-таки приходит учиться, совершенно не подготовлены к школе, и их обучение приходится начинать с нуля. Одной из проблем сельских школ было детское пьянство («случается, маленький мальчишка приходит в школу таким пьяным, что его первым делом приходится укладывать спать»). Самыми лучшими учениками, по словам учительницы, в то время, когда она преподавала в земском училище, были чухонские дети, отличавшиеся старательностью.

В Новгороде Ю. К. Паасикиви жил на частной квартире вместе с гимназистами Новгородской мужской гимназии, директором которой был А. Ф. Колоколов. Сам он также бывал в гимназии, свои впечатления от которой описал в репортаже «Визит инспектора». Он пишет, что «в гимназии царит полный порядок», однако отмечает, что он «поддерживается, как и в армии, главным образом, при помощи наказаний». Без отпускных удостоверений гимназистам, «равно как и солдатам, было разрешено пребывать лишь на определенной территории».

Сравнивая финляндские гимназии с гимназией в Новгороде, Паасикиви пишет, что «на уроках учеников не спрашивают всех подряд, как в Финляндии, а вызывают за один урок всего несколько, максимум 4–5 человек, которые обычно, стоя у кафедры, отвечают продолжительное время. Это научило гимназистов приспособляться: они высчитывают, когда придет их очередь, и, таким образом, готовятся к урокам примерно раз в неделю». Он отметил также, что в Новгородской гимназии большое внимание уделяется гимнастике с элементами строевой подготовки.

Визит инспектора Петербургского школьного округа Паасикиви описывает в духе гоголевского «Ревизора». Директора гимназии, как и гоголевского градоначальника, звали Антоном, и о приезде инспектора он был предупрежден своим петербургским приятелем, так что визит не был неожиданным. Поскольку подобные проверки в Новгородской гимназии не проводились шесть лет, и у гимназистов не было опыта участия в подобных мероприятиях, «директор счел нужным в небольшой речи сообщить ученикам о нем, его внешнем виде и т. д. Ученикам также было приказано содержать свои квартиры в должном порядке, т. к. инспектор вряд ли ограничится проверкой только самой школы. Восьмиклассникам было предложено подготовиться к сочинению на тему: «Значение самодержавия в России»».

Вечером инспектор собирался посетить квартиры гимназистов, в первую очередь тех, которые живут у чужих людей, с тем чтобы убедиться в том, «что там нет никаких вредных для молодежи книг и что все так, как и должно быть». В последний момент заместитель директора гимназии вспомнил, что в одной из квартир кроме гимназистов живет еще какой-то финский студент, и «счел нужным сделать так, чтобы инспектор не увидел этого финна, поскольку, по всей видимости, это было неуместным с педагогической точки зрения». Поэтому по просьбе директора гимназии на этот вечер Паасикиви вынужден был удалиться с квартиры.

«Пробыв в городе неделю, в течение которой в его честь было дано пять или шесть обедов, его превосходительство уехал. В местной школьной жизни опять воцарилась привычная тишина, и все пошло своим чередом» – такими словами заключил Паасикиви свой

репортаж о визите инспектора Петербургского школьного округа в Новгород осенью 1891 года.

Пожалуй, наибольший интерес представляет репортаж Паасикиви «Среди русских», описывающий быт и нравы новгородцев, среди которых он прожил около полугода и для общения с которыми ему не нужен был переводчик. В этом очерке Ю. К. Паасикиви рисует яркую картину того, как новгородские обыватели проводили свой досуг.

По мнению Паасикиви, заметный отпечаток на формирование русского национального характера наложило крепостное право, следы которого были еще зримы в повседневной жизни: «Если ты встретишься с русским мужиком на дороге и заговоришь с ним, и если ты хоть сколько-то похож на господина, то мужик снимет шапку. В этом явно видны следы того, что еще 30 лет назад крестьяне были крепостными».

Отличительной чертой русских людей было то, что они «умеют забывать и печали, и заботы мира сего». Для этого они «покупают гармонию и водку, идут по деревне, пляшут “русского” и поют». Паасикиви отмечает, что русские поют и на трезвую голову, наверно, даже больше, чем другие. Народные песни и «нехитрые частушки» поют портные за работой; господа поют романсы, а порой, когда воодушевятся, поют хором «Эй, славяне, еще зазвучит наша песня свободы». На гимназических праздниках поют гимн «Боже, Царя храни!». Песней в России заканчиваются все торжества.

Новгородский «бомонд», по наблюдениям Паасикиви, отличался аполитичностью. Его представители, будучи добропорядочными гражданами, не «умничали» о том, что происходит в Санкт-Петербурге, а «беседовали о засолке грибов и уходе за цыплятами с таким знанием дела, что можно было подумать, что они сами всю жизнь были поварами и выращивали кур. Рассуждения о таких полезных вещах можно, кстати, услышать каждый день. Причиной этого может быть отчасти то, что размышления о них не относятся к запретным».

Застой в общественной жизни Новгорода Паасикиви связывал с тем, что столичные газеты новгородцы почти не выписывают, а местной прессы в Новгороде нет: «По мнению русских, газета — всего лишь ненужная роскошь, которая поэтому попадала мне в руки крайне редко».

Полугодовое пребывание Паасикиви в Новгороде было его первой заграничной поездкой и первым близким знакомством с Россией. Несмотря на достаточно критическое отношение к русской действительности, его отношение к Новгороду было не столь негативным, как у Герцена, считавшего Новгород невыразимо бедным и скучным, лишенным всяких удобств «дрянным городишком». Россия была для Паасикиви «другим миром», духовные ценности которого он хотел понять. Интерес к русской истории и культуре, который зародился у него во время учебы в Александровском университете в Хельсинки, он пронес через всю жизнь.

Юхо Кусти Паасикиви

НОВГОРОДСКИЕ ПИСЬМА

ПИСЬМО ИЗ НОВГОРОДА

О некоторых чертах церковной жизни

(От корреспондента газеты «Uusi Suometar»)

В городе Новгороде, с которого более тысячи лет тому назад началось нынешнее Российское государство, расположенное большей своей частью на землях финских племен, есть много любопытного, что напоминает о прошедших временах.

В центре города, в кремле, находится древний Софийский собор¹, на ровной площади перед которым во времена народной демократии жители Новгорода проводили свои собрания. Кремль окружают много раз разрушенные и вновь отстроенные стены. Эти стены, как и другие постройки, разумеется, в несколько восстановленном виде, пережили 8–10 столетий. Со всех сторон город окружают земляные валы, у подножия которых прорыты рвы. Внутри и за пределами городского вала находятся оставшиеся от башен необычной формы руины, которые напоминают о том, что на этих землях когда-то раздавался звон меча.

Природа как бы предназначила эти места для проведения сражений. На сколько хватает глаз, за городом простирается равнина, заросшая высокой травой. Леса нигде не видно. Зато повсюду можно увидеть купола церквей и кое-где деревеньки.

Когда приезжаешь в старинный русский город, сразу же бросается в глаза обилие церквей и часовен, и разница между православием и нашей религией особенно заметна. Всего в Новгороде насчитывается 42 церкви и часовни! И почти перед всеми русские осеняют себя крестным знамением. Когда с вокзала едешь на извозчике, с которым сначала довольно долго торговался о сходной цене, то по дороге он раз десять сдернет с головы шапку и перекрестится. Потом, уже доставив на место, он может даже и признаться, что назначенная им цена была в два раза больше.

Из всех видов построек русские больше всего заботятся о церквях. Драгоценные украшения и стоящие многие сотни тысяч позо-

лоченные купола представляют собой образец русской щедрости в этом отношении.

В первую очередь из всех церквей Новгорода заслуживает внимания упомянутый Софийский собор. Его построили в 1052 году после Рождества Христова князь Владимир, сын великого князя Ярослава I, и святая княгиня Анна². С течением времени собор, разумеется, много раз ремонтировался, но, например, стены еще сохранились в том виде, в котором их сложили константинопольские мастера 850 лет тому назад.

В церкви есть на что посмотреть. Древние украшения, столетние иконы, из которых многие считаются чудотворными и о которых церковные прислужники рассказывают истории одна занимательней другой. Многие из них в местах изображения рук и ног истерлись от поцелуев верующих. Тому, кто видит такое в первый раз, это кажется странным.

Две позолоченные двери, свидетели прошедших времен, ведут в маленькую боковую часовню. Их называют Сигтунскими воротами; по преданию они достались новгородцам как военные трофеи после удачного, и в финской истории также упоминаемого, похода в шведский город Сигтуна в 1187 году³. Позолота уже по прошествии семи веков частично стерлась. Кроме этих ворот в соборе есть еще одни, в свое время великолепные, так называемые Корсунские врата⁴, которые, по преданию, были доставлены из Корсуни, места крещения Владимира Святого, но на самом деле они, скорее всего, были сделаны в Германии в XII веке. Корсунские врата украшены многочисленными библейскими сюжетами. Однако сделавший их немецкий мастер Риквин поместил на воротах также свое изображение.

В соборе находятся останки многих православных святых. Они помещены в драгоценные серебряные раки. С ними связано множество удивительных историй, которые церковный служака, дряхлого вида старичок, благоговейно рассказывает, и которые каждый верующий в Новгороде знает. Эти серебряные раки приобретались какой-нибудь богатой княгиней или другим именитым верующим для демонстрации своего религиозного рвения. На одну из них, даже не самую большую по размеру, пошло 12 лиспунтов (лиспунт (leiwiska) = 8,5 кг) 11 фунтов чистого серебра и 1 лиспунт 1 фунт золота.

Среди святых находится князь Федор Ярославич, родной брат Александра Невского, который по воле своего отца должен был

вступить в пятнадцатилетнем возрасте в брак, но скончался в день свадьбы. Это случилось в начале XIII века. Князь покоем в расположенном неподалеку Юрьевом монастыре до начала XVII века, пока митрополит Новгородский, узнав о том, что завоевавшие город шведские солдаты оскверняли могилу, не перенес останки с разрешения Де ла Гарди в Софийский собор, причем тогда все заметили, что останки эти нетленны. Так гласит святое предание⁵.

На своде самого высокого купола Софийского собора изображен Спаситель. Об этом изображении рассказывают следующее. Во время строительства собора константинопольский живописец⁶, писавший Спасителя, изобразил его ладонь открытой. Когда на следующий день строители пришли в собор, они заметили, что вместо открытой ладони рука была сжата в кулак. По приказу тогдашнего епископа Новгородского Луки⁷ ладонь опять изобразили открытой. На следующий день она опять была сжата в кулак. Так повторилось четыре раза. На четвертый раз услышали строители голос, который на старославянском языке, на коем употребляемые в русском богослужении книги написаны, произнес: «Живописцы, живописцы, о, живописцы! Не пишите руку мою благословляющей, а пишите сжатой. В руке своей держу я весь Великий Новгород. Когда раскроется моя рука, тогда придет конец этому городу». Сейчас видно, что рука только наполовину сжата.

В соборе хранится древнее облачение священников, которое, к сожалению, у меня не было возможности увидеть. Рассказывают, например, о митрополичьей митре и посохе, которые до того тяжелы, что нынешние духовные пастыри вряд ли в состоянии носить их. Это показывает, насколько человечество стало слабее.

Рядом с собором, в покоях архиерея, есть небольшая часовня, в которой проводится богослужение два раза в день. Среди прочих диковин здесь можно увидеть рукою и икону Спасителя, с которыми связана одна легенда. Рукою раньше находился в келье новгородского епископа Иоанна, которого часто соблазнял бес в зримом образе и даже один раз в виде обнаженной девушки. Однажды загнал епископ беса, который много раз его соблазнял, в этот рукою и поместил сверху крест, так что тот не осмелился выйти из-под него. Тогда бес начал молить епископа о том, чтобы тот выпустил

его. Епископ согласился с тем условием, что бес доставит его в Иерусалим и принесет обратно. Что и было выполнено за одну ночь.

Вот еще один чудесный рассказ об иконе Спасителя. В 1170 году суздальский князь Андрей привел свои войска под Новгород, чтобы завоевать его. Силы новгородцев по сравнению с силами суздальцев были ничтожны, и верное поражение грозило им. Архиепископ молился дни и ночи перед этой иконой Спасителя, и что произошло! На четвертый день услышал он голос, который приказал ему идти в церковь Спаса Преображения, одну из древнейших церквей Новгорода, и взять оттуда икону Божьей Матери, и отнести эту икону на городские стены для защиты их от неприятеля. Архиепископ послал протодиакона за иконой, но тот не смог ее сдвинуть с места. Тогда отправился сам архиепископ во главе большого крестного хода и провел богослужение, и когда после этого он намерился прикоснуться к иконе Божьей Матери, она сама снялась с места и поднялась в воздух. Все упали на колени и вскричали: «Господи, помилуй!». Тогда архиепископ взял икону и в сопровождении священников принес ее на место битвы. Суздальцы стали насмехаться над новгородцами, а один из них даже пустил стрелу в икону Божьей Матери. Тогда икона сама отвернулась от неприятеля и повернулась лицом к городу, и из глаз ее потекли слезы. Ужас охватил противника. Ряды неприятеля смешались, и новгородцы одержали блистательную победу. Чудесная икона Божьей Матери по-прежнему хранится в церкви Спаса Преображения, которая после этого случая стала называться чудотворной церковью. Икона, которая уже почти стерлась, изображает Деву Марию с младенцем Иисусом. Все находящиеся в церкви иконы подлинны.

Подобные рассказы, которые для лютеранина кажутся странными, собраны в книге, называемой «Жития святых». Правдоподобность этих странных рассказов никто из православных, даже образованный, не ставит под сомнение. Многие молодые женщины, закончившие восьмиклассную женскую гимназию, уверяли, что верят в них также безоговорочно, как в Библию.

Кроме Софийского, в Новгороде есть еще два собора⁸, хотя по своему возрасту и значению они не могут с ним сравниться. В каждом из этих трех соборов проводятся богослужения пять раз в день: в пять утра – короткое, в шесть – длинное, которое длится до восьми,

третье – с девяти до половины двенадцатого, четвертое, короткое, в четыре часа и пятое – с шести до восьми вечера. В каждом соборе служит три священника. Но эти постоянные службы не доставляют им особого труда, так как, по крайней мере, в обычные дни нет ничего похожего на проповеди в Софийском соборе, когда богослужение проводит лицо высшего духовного звания. Обычно же каждый день читаются главы из церковнославянских книг, которые, по словам самих русских, они с трудом воспринимают. Конечно же, в конце концов, они доходят и до самого непонятливого.

В сельской местности духовного пастырства нет. Правда, священники учат Закону Божьему в сельских школах, но с людьми постарше они не работают. Иногда русские жалуются на нежелание священников идти к больным, особенно к бедным. Рассказывают, что в одной семье нянька была при смерти, и к ней позвали священника. Посланцу ответили, что батюшка сейчас обедает и поэтому не может придти. Через некоторое время за ним опять послали. «Он спит после обеда», – был дан ответ. На третий раз ответили, что у него гости. Только на четвертый раз он, наконец, пришел к больной и едва успел соборовать ее, как она умерла.

Из-за того, что богослужения проводятся кроме соборов еще во многих церквях города, где чаще, где реже, то неудивительно, что из всей паствы на них присутствуют только несколько старушек. Однако религиозное усердие русских, по крайней мере, его внешнее проявление, повсеместно известно. При всяком удобном случае они осеняют себя крестным знаменем. Когда гимназист, или чаще гимназистка, идет утром в школу, по дороге заходят в часовню. Также после удачной сдачи экзамена считают они своим долгом зажечь свечу перед иконой. Особенно здесь заботятся о том, чтобы домашние лампы не остались бы в праздничные или воскресные дни незажженными. Мне рассказали о местном учителе гимназии, который всегда самым тщательным образом заботился о том, чтобы в его комнате лампа горела всю ночь. Однажды, когда он зажег ее поздно вечером, лампадка разбилась. Служанке пришлось в поздний час отправляться покупать новую. Лавка к тому времени была уже закрыта, но учитель сказал, что он не может отойти ко сну, не выполнив свой долг христианина.

Летом часто совершают паломничества для «творения молитвы». Недавно одна 65-летняя женщина совершила паломничество в Тихвинский монастырь, расположенный в 160 километрах от Новгорода. Подобные паломничества нужно, разумеется, проделывать пешком, что представляет собой нелегкую задачу в жаркое время.

В русских богослужениях один из наиболее интересных обрядов – это так называемый крестный ход. Они проводятся в Новгороде 12 раз в год, либо в честь святых, либо для защиты города от всякого рода напастей, таких как пожар, голод, чума и других. Тогда иконы Спасителя, Божьей Матери и святых носят по городу; священники облачены в праздничные одежды, и сам новгородский архиепiscop также принимает участие; певчие поют, и нескончаемый людской поток идет следом. Часто крестные ходы направляются в довольно отдаленные места. Например, в июле совершается крестный ход в Хутынский монастырь⁹, до которого от города добрый десяток километров. И если случается такая жара, как нынешним летом, и дорога немилосердно пылит, то русские могут успокоить свою совесть на длительный срок, выполнив этот долг. Правда, иногда самые набожные русские говорят, что многие, в основном образованные, отправляются на крестный ход большой компанией, и тогда путь проходит довольно приятно, но религиозная сторона как-то отодвигается на второй план. Священникам эти крестные ходы доставляют большие неудобства, так как они в эти дни не имеют права брать в рот ни крошки до конца шествия. Крестный ход от города до Хутынского монастыря длится почти до вечера, и священникам приходится весь день поститься.

Недавно состоялся крестный ход в расположенный неподалеку Антониев монастырь, в котором в этот день проводился праздник, обычно устраиваемый каждый год. Монастырь основан Антонием Римлянином в 1106 году¹⁰. Об этом святом существует древнее предание, и никто из православных не ставит под сомнение, что упомянутый святой приплыл сюда из Рима за три дня на камне, держа морскую водоросль в руке.

Этот длинный, широкий, слегка приплюснутый камень сейчас находится в одной из церквей монастыря¹¹. Упомянутые водоросли также можно увидеть в монастырской церкви. Сам святой Антоний, который умер в начале XII века, покоем неизвестным в своей

гробнице пять столетий, пока его земные останки чудесным образом не были обнаружены в 1597 году во времена правления царя Федора. С этого времени и проводится этот праздник в его честь в первую пятницу после Петрова дня. Тридцать лет тому назад тело святого было уложено в серебряную раку, которая хранится в главной церкви монастыря. По старому православному преданию его тело сохранилось таким, каким оно было на момент его смерти, и оно сохранится таким же нетленным навечно. В упомянутый праздничный день эту серебряную раку проносят в крестном ходу вокруг монастырского двора. Тогда толпа пытается попасть как можно ближе к иконам Божьей Матери и в особенности к раке святого. Самые набожные образуют перед шествием длинную и узкую колонну, они кланяются при приближении крестного хода, и многочисленные иконы Божьей Матери проносят над ними. Время от времени шествие останавливается, и тогда находящиеся под иконами на 10–20 минут остаются в неудобном положении. Каждый пытается хотя бы один раз протиснуться к раке с мощами и осенить себя крестным знаменем. Однажды через толпу несли четыре человека больную женщину. Они хотели поднести ее к раке с мощами, так как народ свято верит в их исцеляющую силу. Бедная женщина испускала душераздирающие крики, когда они почти бегом протискивались с ней через толпу. Излечилась ли она? Не знаю.

На монастырском дворе и на ведущей в монастырь дороге собирается великое множество больных: хромых, слепых, немых и прочих. Похоже на то, что они не столько пришли за исцелением от своих болезней, сколько попрошайничать. Их можно было видеть повсюду. Рядом со мной полз старый немой мужчина, обе ноги его были искалечены. Он бормотал какие-то странные слова, поминутно крестясь. Время от времени кто-то бросал ему милостыню. Спроваждающему меня русскому я рассказал о том, что у нас в Финляндии не терпят попрошайничества, и что у нас не найдется и десятой доли такого количества нищих, и что у нас есть для них приюты или о них заботятся каким-нибудь другим способом. «У нас тоже есть приюты, но в них всех не поместить», – ответил он. На вопрос, не лучше ли было бы построить еще приютов, чем тратить миллионы на золочение церковных куполов, он сухо ответил: «Для нищих делается все возможное».

Существует много рассказов о том, как больные исцелились от своих болезней, либо проведя ночь в церкви перед иконой, либо другим каким-нибудь чудесным способом. На вопрос, не лучше ли молиться дома, чем протискиваться через толпу к раке с мощами святого, мне ответили: «Он ближе к Богу, чем мы, и Бог услышит его, когда он будет молиться за нас».

Если большинство русских посещает церковные праздники по религиозным соображениям, то другие приходят на них совершенно по другим причинам. К последним можно причислить ловких и знающих свое дело карманников, которых на подобных праздниках тьма тьмущая. На упомянутый праздник в Антониев монастырь прибывают каждый год хорошо организованные и опытные шайки из Москвы и Петербурга.

Как известно, русские священники обучаются в так называемых духовных семинариях. В прежние времена можно было пройти всю церковную иерархическую лестницу от церковного служки и певчего до священника, сейчас это не удастся. Духовная семинария имеется и в Новгороде, в уже упомянутом Антониевом монастыре¹². В прошлом году в ней обучалось примерно 360 человек, и большая часть из них проживала в большом, напоминающем казарму, здании школы. Часть жила все-таки в городе. Годовая плата за обучение, по крайней мере, для тех, кто ее должен платить, составляет 60–70 рублей. В семинарию приходят из своего рода подготовительной 3–4-летней духовной школы. Курс семинарии продолжается 6 лет. В числе учебных дисциплин, помимо духовных, есть еще латынь и греческий. И, как ни странно, философия. По каким учебникам ее проходят – мне не известно. Древнееврейский язык не изучается. Семинаристы, успешно закончившие обучение, могут поступить в духовную академию в Петербурге, курс в которой продолжается 3–4 года. В таком случае они становятся высшим духовенством.

По окончании обучения первая и важнейшая задача семинариста – найти себе невесту. Он не может быть рукоположен в сан и не может получить свой приход до того, пока не вступит в законный брак. Так соблюдается заповедь «епископ должен быть мужем одной жены». Для того чтобы заключение брака было легким и приятным, существует следующий обычай: если какой-то старый священник, у которого дочь на выданье, либо начинает чувствовать уже

старческое недомогание, либо просто считает, что настало время выдать дочь замуж, идет к архиерею и просит, чтобы тот дал дочери мужа и отцу преемника. Архиерей принимает это к сведению. Потом он дает об этом знать тем, уже окончившим семинарию начинающим священникам, которых он считает подходящими, и, если таковых нет, то слушателям старшего курса. Если приход и прилагающаяся к нему дочь кажутся им привлекательными, то тогда они один за другим начинают усердно посещать дом священника. Кто придется отцу по душе, тому и отдаст он сначала дочь, а потом и приход. Этот хороший и удобный обычай соблюдался в прежние времена в точности. Но нынешнее поколение начинает отказываться от этого обычая, и семинаристы, которые в таких делах стали очень разборчивыми, уже во время пребывания в семинарии знают обо всех плохих и хороших близлежащих приходах и поповнах, и сами сговариваются о женитьбе без посредничества отца. Отцу, конечно, теперь не надо обращаться за помощью к архиерею, но многое при этом упускается из виду.

Если умирает жена священника, то он до конца своих дней остается вдовцом, потому что может быть «мужем только одной жены». Еще в точности выполняется такой обычай, что приход получает муж дочери, а не сын, который в свою очередь женится на дочери другого священника и получает его приход. Только в том случае, если у священника нет дочери, что бывает очень редко, преемника ему назначают на другом основании.

Если русский священник не собирается жениться, он может стать монахом и достичь в монастыре высокого звания. Но это случается редко. Таким образом, русский священник должен почти в принудительном порядке делать то, что наши теологи делают добровольно и сразу.

Народное образование в России

Мне случилось познакомиться с учительницей одного народного училища, которая несколько лет назад преподавала в сельской школе в Новгородской губернии, а теперь преподает в маленьком городке этой же губернии. Она кое-что рассказала об обучении де-

тей, и многое из этого может показаться интересным финскому читателю, правда, данная информация – это ее личные сведения.

В провинции народные училища бывают трех видов: во-первых, училища, основанные и существующие на средства Министерства народного просвещения; во-вторых, земские или сельские; и в-третьих, церковноприходские. По сути дела, все эти училища отличаются друг от друга только названием и тем, на какие средства они существуют.

Первые, министерские училища, финансирует полностью государство, и они, между прочим, находятся в очень хорошем состоянии: училища размещены в больших роскошных зданиях, и учителя получают неплохую зарплату. Ученики, по крайней мере, из дальних деревень, находящихся иногда и за десятками верст, пребывают в училище всю неделю и только по воскресеньям разъезжаются по домам. Учебные пособия здесь хорошие, и учителя, конечно, являются государственными чиновниками, которые при увольнении с должности получают пенсию.

Плохо только, что этих училищ очень мало, и они расположены лишь в крупных населенных пунктах, например, вблизи больших станций железной дороги Петербург – Москва.

В сельской местности намного больше земских и церковноприходских училищ, которые полностью содержатся земствами. Поэтому упомянутая учительница сожалела о том, что в этих училищах много недостатков, так как крестьяне не очень-то щедры на такие дела. Она сама преподавала в земском училище, о котором больше всего и рассказывала. В земских училищах имеется один класс, разделенный на три отделения, из чего следует, что школьный курс является трехгодичным. Поскольку здесь нет никаких подготовительных школ для детей, а домашнее обучение среди народа поставлено плохо, то дети, поступая в училище, не знают ни одной буквы. Часто они даже не знают ни своего имени, ни имени родителей, а также не понимают, где левая, а где правая рука.

Предметами в этих училищах являются Закон Божий, чтение вслух, арифметика, география, пение и труд. В предмет Закон Божий входят знание главных молитв, основ православного богослужения и знакомство с Библией. Детей также учат читать Библию на церковнославянском языке, параллельно с которым в учебниках

имеется русский перевод. (Как известно, русское богослужение идет на церковнославянском языке.) Чтение вслух предполагает беглое чтение, понимание прочитанного и знание главных членов предложения. В арифметике в основном изучаются целые числа и немного касаются дробей. В географии не идут обычно дальше своего уезда. По понятным причинам невозможно изучить географию всей страны так подробно, как это делается в Финляндии, поскольку лишь изучение одной только географии заняло бы около двух лет. Поэтому на уроке проходят только самые важные понятия из географии своего уезда. Учитель рассказывает о реке Волхов, ее притоках, об озере Ильмень. На уроке пения детей учат петь молитвы, которые являются одной из главнейших частей православного богослужения. Пение преподает часто местный священник, который ведет также Закон Божий во всех школах. Другим эту должность не доверяют. За свою работу он получает небольшое возмещение от уезда. В то время, когда упомянутая учительница работала в таком училище, священник, проживающий за девять верст от училища, получал за эту должность добавочное жалованье размером в 19 рублей в год! То ли из-за маленькой зарплаты, то ли по какой-то другой причине священник и выполнял эту дополнительную работу не более чем на 19 рублей, и поэтому учительнице, вопреки правилам, приходилось преподавать также Закон Божий.

Предметы во всех школах в основном одни и те же. Кроме того, в министерских училищах преподается также гимнастика, которая, как и во всех русских, или, по крайней мере, новгородских учебных заведениях, состоит из маршировки и обучения военным приемам.

Церковноприходские училища почти не отличаются от земских. Разница между ними лишь в том, что они находятся под непосредственным надзором и попечением приходского священника, а также в том, что в них Закону Божьему уделяется больше внимания, чем в земских. Учительница рассказала, что в последние годы, по видимому, было выражено недовольство по поводу программы и методов обучения в земских училищах, и поэтому их деятельность стали ограничивать. Способ довольно прост: земские училища закрывают, а вместо них открывают церковноприходские, в которых уделяется много внимания изучению религии, а остальные предме-

ты, по словам учительницы, становятся второстепенными. О том, кто закрывает земские училища, я не спросил.

Всего, по мнению учительницы, школу в сельской местности посещает около седьмой части всех детей. Она рассказала также, что в народе на каждом шагу встречается сопротивление по отношению к школам, что старики рассуждают: «У наших предков школ не было, однако они обходились и без них. Посему и мы в них не нуждаемся». В вышеназванных школах классные комнаты плохие, а учителя никак не защищены. Их могут запросто уволить, без наличия жалоб и без всякого разбирательства. Они также не получают пенсии в старости. Другой проблемой являются ученики, обучение которых, как было уже сказано, надо начинать с азов. Иногда происходят всякие беспорядки: случается, например, что маленький мальчишка приходит в школу пьяным, так что его первым делом приходится укладывать спать, и другие тому подобные вещи. В России даже в деревнях для получения водки не надо ее самому производить по 65 литров за раз, поскольку в любой, даже маленькой, деревушке всегда имеется строение, на котором большими буквами написано «Русский трактир».

Самыми лучшими учениками, по словам учительницы, в то время, когда она преподавала в «земском» училище, были так называемые чухонские дети. Среди русских «чухны» известны своим трудолюбием. Эти новопоселенцы пришли в эти края скитальцами, приобрели себе новину, то есть целину, которую и возделывают. Родом они из Балтийских провинций, Эстонии, Ингермандии, или Лифляндии, а по вероисповеданию, в основном, лютеране. Мне случилось как-то раз увидеть жилье такого колониста, которое находилось в двух милях от Новгорода. В этой семье были муж, жена и четверо детей. Они расчистили себе под поле довольно большой участок посреди леса, построили маленький домик и подсобные помещения. Все здесь было похоже на то, как это делают финские новопоселенцы, разница лишь в том, что лес вокруг выглядел так, как будто на гладкой, поросшей травой поляне растут деревья. Детей из таких семей было в училище 15–16 человек. Начиная учиться, они совсем не знали русского языка. В школе внимательно слушали учителя, хорошо писали под диктовку и неплохо считали, но не отвечали ни слова на вопросы. Упрямо молчали почти весь первый год, но в конце года вдруг

заговорили, сначала, конечно, плохо, но потом все лучше и лучше. Со временем эти дети, возможно, совсем забудут свой язык.

Также как в сельской местности, в городах тоже имеются и министерские училища, и училища, основанные и финансируемые городом. Но здесь помимо одноклассных школ, в которых, также как и в сельской местности, имеется по три отделения, существуют и двухклассные школы, в которых по пять отделений, и курс соответственно пятигодичный. В школах первого типа – один учитель, а второго типа – два. Все школы в городе находятся под неусыпным надзором Министерства народного просвещения. Города выделяют школам, находящимся на их содержании, определенную денежную сумму в год, остальное поставляет Министерство. Но удивительно то, что пенсию получают только те учителя народных училищ, которые преподавали в министерских училищах, поскольку только они причисляются к государственным чиновникам.

В городах, конечно, отношение к школе несколько иное, чем в деревнях, так что большая часть детей учится, по крайней мере, какое-то время. Недавно в газете «Новое время» была опубликована статья, где говорилось, что «школьное обучение будет объявлено обязательным в тех местах, где имеется достаточное количество классных комнат». Эту новость упомянутая учительница еще не слышала.

Учителей в эти училища готовят в специальных учебных заведениях, которых в России имеется три, в частности в Петербурге и Москве, и курс в них является трехгодичным. Конечно, есть и такие учителя, особенно женщины, как, например, упомянутая учительница, которые получили более продолжительное образование. Их жалованья невелики. Учителя сельских школ получают около 240 рублей. Однако такая зарплата в сельской местности редкость. Упомянутая учительница, закончившая 8-классную женскую гимназию, за преподавание в «земском училище» получала в год 200 рублей. В городских школах жалованье несколько выше, от 250–300 до 400 рублей.

Таким образом, финскому народному образованию не надо стыдиться при сравнении его с русским образованием.

Посещение русского монастыря

Попадая в Россию, первым делом, конечно, спешишь посетить русский монастырь. На Валааме и Коневике¹³ многие финны уже видели богатые старинные монастыри, в которые из России совершаются паломничества, иногда даже из очень отдаленных мест. Но ни своим богатством, ни своей красотой они не могут сравниться с такими монастырями, как, например, Юрьев монастырь, находящийся недалеко от Новгорода¹⁴.

Здесь, выезжая куда-нибудь за пределы города, обычно нанимают «тройку», то есть четырехколесную повозку, запряженную тремя лошадьми. Когда же в дорогу отправляется несколько человек, как было в нашем случае, нанимают «линейку», то есть длинную телегу на четырех колесах, на которой сидят по обоим бортам спинами друг к другу и свесив ноги.

На такой линейке умещается от 12 до 14 человек. При этом можно быть уверенным в том, что лошади окажутся настолько истощенными, что организации по защите животных в Финляндии, конечно же, вмешались бы в этот вопрос. Вот и наши лошади оказались из одной кожи да костей, с разбитыми спинами. Дорога проходила сначала по Петербургскому «шоссе», то есть по дороге, шириной с обычную улицу и выложенную мелким камнем. Дорога, проложенная из Москвы в Петербург через Новгород, – это остаток прежних времен, когда еще не было железной дороги между Петербургом и Москвой, и когда все пути сообщения проходили через Новгород. Дорога на протяжении мили ровна, довольно чиста осенью, даже во время слякоти, так как она тверда, как городская улица.

Вокруг нет ничего примечательного. Повсюду луга. Бывает, навстречу попадет крестьянин на тарантасе. Тарантас – это такое средство передвижения, в котором мне бы не хотелось оказаться. Чтобы иметь о нем какое-либо представление, нужно вспомнить о длинных, столь знакомых нашим горожанам четырехколесных повозках развозчиков пива. Здесь же прямо к центру, обычно весьма небрежно, прикреплен то ли половинка большой смоляной бочки, то ли что-то подобное. По обе стороны телеги, спереди и сзади бочки торчат длинные жерди. Для чего они сделаны такими длинными – невозможно понять, так как на них обычно ничего не кладется, хо-

тя такую повозку можно часто в течение дня встретить в городе. Бочка сильно раскачивается из стороны в сторону, колеса, оси которых длиной в несколько локтей, катятся одно в одну сторону, другое – в другую. Но русский мужик сидит спокойно в бочке, понадеявшись на «авось», то есть «авось удержусь», осеняет себя крестным знамением в самых экстремальных ситуациях и едет – должно быть до тех пор, пока бочка не опрокинется или колесо не отлетит. Если бы финский крестьянин увидел транспортные средства русских крестьян, то он, наверное, подумал бы, что вряд ли на них нагрузишь столько, как на наши телеги с «длинными оглоблями».

Поскольку на пути оказалась деревня, мы заезжаем туда на «чай». Посреди деревни проходит улица, по обе стороны ее стоят крытые соломойдомишки, которые, к нашему величайшему удивлению, в большинстве случаев застрахованы от пожара. Это видно по металлическим табличкам, прикрепленным к стенам домов, на которых написано название страховой кампании, в которой эти дома застрахованы. Деревня эта не была большой русской деревней, в которой должно быть более 50 домов, и поэтому, наверное, и комнаты здесь похуже, чем обычно. Во всяком случае, в нескольких домах шло сначала помещение без полов, предназначенное для кур, овец и прочей живности. В самом доме была пара комнат.

Правда, есть в деревне и получше здание, в котором сразу можно распознать русский кабак. Зайди-ка в него и увидишь на первом этаже (здание обычно двухэтажное) сразу большую комнату, на задней стене которой выстроены многоэтажные ряды винных бутылок. Там водка на любой вкус: «царская» (своеобразная, весьма популярная водка), обычная местная водка, желтая водка и т. д., одним словом, весьма грамотно подобранный ассортимент. В глаза также бросаются около двадцати чайников, выстроенных в ряд.

Заходим в какой-то дом и просим «поставить самовар», который имеется в каждом русском доме. «Сейчас», слышим в ответ, и тут же начинается суета. И скоро уже вносится самовар. Русские – бесспорно гостеприимные люди. Когда в финском доме попросишь что-либо, то, конечно, получишь, но пока медлительный финн раскачается, придется подождать. Русский же спешит исполнить просьбу, и даже когда ты пьешь, он вертится вокруг тебя, как кельнер в ресторане. И он не смущается, заводя беседу с гостем, хотя и

видит, что гость – иностранец. Но вот что интересно! Когда платишь финскому крестьянину, он может вернуть половину, говоря, что это слишком много: «ведь Вы ничего и не поели». Но дай русскому хоть десять рублей за приготовление чая – он возьмет. Раскланяется и скажет: «Дай Вам Бог...», – что уж он там желает, понять трудно. И когда ты уходишь, он провожает, сняв шапку, повторяя при расставании: «До свидания».

Вообще, если ты, встретившись с русским мужиком на дороге, заговоришь с ним, и если ты хоть сколько-нибудь похож на господина, то мужик снимет шапку, отвечая на вопросы. В этом явно проявляется то, что еще 30 лет назад крестьяне были крепостными. Его ответы во многом напоминают, по крайней мере нашим мужчинам, когда-то знакомое: «Вас понял, господин лейтенант».

Но вот уже и Юрьев монастырь – один из самых богатых на Руси. Он находится по южную сторону озера Ильмень¹⁵. Уже издали виднеются 9 позолоченных куполов, золочение которых обошлось более чем в 50 000 рублей. Двор хорошо ухожен, также и сами здания, из чего следует, что здесь принято заботиться о жилище тех, кто, понуждаемый религиозными убеждениями, заточил себя в стены монастыря, отказавшись на веки от мирских благ.

Уместно в этой связи рассказать очень известную в этих местах историю, услышанную мной в одном доме, где присутствовало и несколько молодых образованных женщин. Дело в том, что в начале этого века жила очень богатая графиня Анна Орлова (сестра известных в русской истории Орловых)¹⁶, набожность которой заставила ее отдать все свои богатства – свыше 2 млн. рублей – этому монастырю. Она и украсила его, позолотила купола, отдала свои драгоценные камни и другие драгоценности, о которых речь пойдет ниже. Но ей показалось недостаточным то, что она подняла этот монастырь, и графиня пожелала основать новый женский монастырь на другом берегу реки Волхов, напротив Юрьева. Прошение отправили в Петербург, откуда пришел ответ Александра I о том, что можно, конечно, построить женский монастырь на другом берегу Волхова, но тогда непременно надо будет основать также и детское учреждение посреди Волхова! Вопрос, таким образом, был закрыт.

Барышня, впрочем, не совсем первой молодости, лет 26–30, поведавшая эту историю, рассказывала и об одном молодом и кра-

сивом монахе, который олицетворял собой добро и порядочность. В его достоинства входило в частности то, что он не бродил по вечерам по слободке, находящейся за монастырем, и не шел на сенокос тогда, когда народ из близлежащих домов, особенно женщины, косили сено.

Когда я был в другом, менее богатом монастыре, я спросил одного монаха, выдается ли им вино, и можно ли его приобрести в трапезной. Ответ был отрицательным. «Но как же вы, будучи русскими, без него обходитесь?» – «Приходится часто ездить в город».

Тот, кто пробыв в России хотя бы неделю, знает, что здесь на водке не экономят.

Итак, мы в монастыре. Первой встречает нас колоколя, в которой около 20–30 колоколов, в каждый из которых для мягкости звука при литье добавлялось серебро. Самый большой из них называется «Неопалимая Купина» и весит 4200 лиспунтов. Следующий за ним по весу весит 2800 лиспунтов.

Зайди, например, в главную церковь, оглядись вокруг и удивишься! Повсюду богатство, золото и драгоценные камни. В иконостасе на иконах ризы, изготовленные из чистого золота и украшенные драгоценными камнями. Драгоценных камней в монастыре множество, но часть самых ценных унесена на хранение на верхний ярус колокольни, так как когда-то их пытались выкрасть.

В другой церкви монастыря, где в двух мраморных саркофагах хранятся останки графини Анны и тогдашнего архимандрита Фотия, есть две колонны из чистого белого мрамора. В этой церкви нам показали одно Евангелие, то есть книгу с библейскими рассказами, оклад которого украшен овалом, состоящим из 20–30 драгоценных камней. В монастыре находится много таких книг в позолоченных серебряных окладах, а также множество других ценных предметов, золотой посуды и т.д. Достойна также внимания митра архимандрита, украшенная весьма крупными бриллиантами, сбоку которой написано: «Сердечный подарок Святому архимандриту Фотию от его духовной дочери Анны. 12 августа 1823 г.». В этой церкви горит Вечный огонь в память Фотия и Анны, и каждый день проводятся богослужения за упокой их душ. Кроме того, каждую субботу служитя панихида.

Если кому-то посчастливится увидеть бриллианты, алмазы и другие драгоценные камни, сверкающие на кудрях красавиц, или в их ожерельях, или же на коронах царей и королей, то украшения

произведут, по-видимому, должное впечатление. Но когда подобная им драгоценная жемчужина украшает шею Богородицы – это, во всяком случае, в лютеранине не пробуждает религиозного чувства.

Помимо всего прочего, в монастыре есть сад, отданный в аренду за 300 рублей одному новгородскому купцу.

Кроме золота, бриллиантов и мраморных столбов, имеется у монастыря и другой капитал. Щедрая графиня Анна не остановилась лишь на украшении монастыря. Почему бы деньги не тратить, когда они имеются? Она положила в банк капитал, проценты с которого ежегодно поступали в Юрьев монастырь. Капитал не мог быть незначительным, так как ежегодно проценты с него составляют 50 000 рублей! На эти деньги монастырь и содержится. Архимандрит получает в монастыре все бесплатно и к тому же еще зарплату в 6000 рублей. Для чего ему, неженатому человеку, такая зарплата – этого не понять. На эти же деньги нанимают 80 работников, которые ведут все хозяйство в монастыре, так как монахи освобождены от труда, дабы иметь больше времени на молитву, не думая о мирских заботах. Но это еще не все. Они тоже получают зарплату, старшие – 25 рублей в месяц, молодые поменьше! И так как ко всему прочему они также в монастыре ни за что не платят, то не удивительно, что они умирают богатыми людьми. «Они наживают себе капитал», – говорят русские. Если еще учесть, что, согласно статистическим данным, государственные деятели и духовенство живут дольше всех, то можно поверить, что у монахов Юрьева монастыря есть все для обогащения и беззаботной жизни.

Плохо только то, что монахам приходится либо проедать, либо при жизни раздавать родственникам полученные деньги, так как после их смерти остающиеся деньги возвращаются монастырю. Потомства, о котором они могли бы заботиться, у них нет. Но, несмотря на это, они умирают, как уже было упомянуто, иногда очень богатыми. Несколько лет назад умер монах в годах и довольно высокого сана, у которого по приходе в монастырь не было никакого имущества, но, умирая, он оставил 30 тысяч рублей! После его смерти родственники пытались получить эти деньги, но из этого ничего не вышло.

Как видно, в этом монастыре неплохо живется. Несколько жаль только, что еда, которая там, кстати, вкусна, всегда постная. Мясо полностью запрещено монахам, хотя молоко им дозволяется.

Юрьев монастырь довольно стар. Он был основан еще при великом князе Ярославле I. В монастыре похоронены знаменитые братья Орловы и их отец¹⁷. На могиле Алексея Орлова установлена иконка Божьей Матери, которая была у него с собой, когда в Чесменской битве он разбил турецкий флот.

Среди русских

В том, что русские – народ, который умеет забывать печали и заботы мира сего, убеждаешься еще в Финляндии, а именно, когда случается увидеть где-нибудь в сельской местности сразу несколько русских. Они покупают гармонь и водку, идут по деревне, пляшут «русского» и поют. Такое веселье в России можно увидеть, как только выйдешь на окраину города. В центре это, по-видимому, не дозволится. Но лучше всего это видишь, если тебе случится пожить по соседству с кабаком, вероятность чего очень велика. Речь здесь, конечно, идет о простолюдинах. Но и среди «господ» происходит что-то подобное. Когда ожидаются гости, печется огромный пирог более аршина длиной и покупается пузатая бутылка прозрачной жидкости. Этого достаточно. Скоро начинаются песни и танцы, и веселье уже в полном разгаре.

Конечно же, русские поют и на трезвую голову, наверно, даже больше, чем другие народы. Портные, живущие со мной в одном доме, распевают весь день. Их более десятка. Сидят, скрестив ноги, на большом столе и делают стежки в такт песни: один всегда поет начальную строфу, а остальные хором подхватывают. Теноры напевают мелодию, басы подпевают – обычаем, который русские переняли, наверно, из церковного песнопения. Иногда пение сопровождается свистом и вскрикиванием, доходящим до фальцета. По содержанию это чаще всего незатейливые частушки или военные песни. Когда же у господ собираются гости, то сначала они поют романсы и играют, а порой, когда воодушевятся, поют хором: «Эй, славяне, еще зазвучит наша песня свободы...» и прочее. Песней заканчиваются в России все важные торжества. Мне случилось весной присутствовать в гимназии на празднике, посвященном окончанию учебного года. Когда все было закончено, выданы свидетельства, закончившим учебу гимназистам, зачитаны правила и наказания, как должно

вести себя ученикам летом и так далее, – повернулись все присутствующие к портрету царя на задней стене и запели гимн «Боже, Царя храни! Сильный, державный, царствуй на славу нам, царствуй на страх врагам, Царь православный! Боже, Царя храни!».

Кроме песни, музыки и светской беседы самым важным времяпровождением является игра в карты. «Вист», «винт», «преферанс» и другие игры русским достаточно хорошо знакомы. Только люди старшего поколения, пожилые дамы и господа, играют в «дурака», известного в Финляндии под названием «парного дурака». Обычно в карты играют на деньги, и от этого удовольствия даже молодые девушки не хотят остаться в стороне.

Очень забавно наблюдать, как четверо или пятеро дам, заядлых игроков, режутся в карты. У каждой во рту папироса и каждая дымит, делая такие глубокие затяжки, которые сделали бы честь и настоящему курильщику. Одна из дам являет собой образец настоящего картежника: сидит себе со спокойным видом, не волнуется, хотя только что выложила на стол 15 рублей. Вторая – не настолько хладнокровна: недавно, проиграв 2 рубля, чуть не заплакала. С тем большим рвением она снова берется за карты. Карты дрожат в руке, глаза блестят, жаркий румянец покрывает ее лицо от подбородка до корней волос. Третья – в очень хорошем расположении духа, поскольку сегодня она выиграла 60 рублей.

Как известно, русские – люди практичные, и не считают одну работу лучше другой. В России мужчины, зачастую, используются на таких работах, на которых в Финляндии трудятся женщины, не говоря уже о таком хорошем обычае, что в мужских банях здесь все банщики мужчины. Да и с приготовлением еды, похоже, мужская часть населения хорошо справляется. По крайней мере, несколько господ пожилого возраста в присутствии автора этого письма беседовали о засолке грибов и уходе за цыплятами с таким знанием дела, что можно подумать, что они сами всю жизнь были поварами или выращивали кур.

Разговоры о таких полезных вещах можно, кстати, услышать каждый день. Причиной этого может быть отчасти то, что беседы о них не относятся к запретным. Рассуждать же о том, что происходит в Петербурге, конечно, не подобает гражданам в хорошо организованном государстве. Кроме того, это было бы несколько трудновато,

потому что сведения об этих вещах в таких провинциальных городах, как Новгород, распространяются из Бог весть скольких источников. Ведь, по мнению русских, газета всего лишь излишняя роскошь, которая поэтому встречается здесь крайне редко. Однако похоже, что в настоящее время желание узнать о том, что происходит в мире, в какой-то степени возросло, вероятно, после визита французского флота. По крайней мере, старший преподаватель русского языка в гимназии этой осенью выписал газету «Новое Время», хотя до сих пор его не особо интересовали события внешнего мира.

Хотя у русских и не принято задумываться о своей судьбе, разве только в том смысле, что все идет к лучшему, а иначе и быть не может, было бы несправедливо по отношению к ним считать, что никто из них не следит за событиями в мире. Конечно, в каждом уезде всегда найдутся такие, которые читают «Новое Время», «Сына отечества» или «Свет». Они же потом доводят «новое время» и «свет» до сведения остальных. Часто, к примеру, их спрашивают: «Когда же зададут жару этой Германии?», или «Каким был бад, который устроили в честь французских морских офицеров?», или «Правда ли, что адмирал Жерве женился на американской красавице и не захотел взять русскую?». Вот такие факты более всего интересуют русских. А ответы считаются достоверными и получены они намного легче, чем, если бы сам стал их искать. Конечно же, кроме этого рассказывается, что еще нового происходит в мире. Например, учитель пения гимназии, который относится к тем, который газеты читает, объяснил неизбежность надвигающейся войны очень просто следующим образом: «Представьте себе, что вы находитесь в комнате у себя дома, и все двери и ворота заперли перед вашим носом. Вам, конечно, нужно выбраться наружу. Так обстоит дело и с Россией. У нас нет выхода. В том-то и дело. С тех пор наши убеждены в неизбежности войны».

Никакой местной газеты в таком городе, как Новгород, конечно, тоже не существует¹⁸. Несколько лет тому назад пытались, правда, издавать в городе собственную газету. Идея эта принадлежала одному новгородскому старожилу, вероятно, предполагавшему, что в старейшем русском городе с 25 000 жителей одна газетка должна выжить. Но, по-видимому, он тогда плохо знал своих новгородцев и основывал свои расчеты на слишком больших несуществующих предпосылках, потому как попытка не удалась. Газета под названи-

ем «Новгородская газета» прекратила свое существование уже по истечении первого своего года¹⁹. О преждевременной смерти этого детища скорбит по сей день в особенности один человек, известный как «новгородский поэт». Он, уйдя из гимназии с четвертого класса, занялся писательской и особенно поэтической деятельностью и теперь, когда кончина газеты лишила его постоянной работы, только по просьбам знакомых сочиняет стихи по поводу именин и других торжеств.

Поскольку с издательством этой политической газеты ничего не получилось, представители интеллигенции Новгорода перешли в научную область. Через некоторое время после первой неудавшейся попытки в Новгороде вышел в свет юридический журнал «Криминалист»²⁰. Но и с ним дело обстояло также печально, как и с предыдущим: по истечении первого года он перестал выходить.

Финляндия известна среди обыкновенных русских, по крайней мере, среди новгородцев, как чрезвычайно неплодородная страна с природой удивительной красоты. Представление о ней несколько смутное даже здесь, в 20 милях от Петербурга. Да это и неудивительно, потому что, например, в учебниках не тратят лишних слов на Финляндию. Видимо, она представляет собой маловажную часть империи, поскольку из 400 страниц «Истории России» Д. Иловайского присоединению Финляндии посвящено меньше половины страницы, в то время как завоевание Кавказа и недавняя Русско-турецкая война занимают целых 7 разворотов. Русско-финская война 1808–1809 годов описывается в двадцать третьем издании упомянутого учебника, используемого в старших классах гимназии, следующим образом: «В 1808 году началась война со шведами (на основании того, что Швеция отказалась объединиться с Союзом Северных государств, против Англии). Ареной военных действий стала Финляндия: русские войска под командованием Буксгевдена вытеснили отсюда слабые шведские полки и вынудили неприступную крепость Свеаборг сдаться: зимой следующего года они, под руководством Барклая де Толли, по льду перешли через Ботнический залив (в месте его горловины) и сами напали на Швецию. Тогда король Швеции Густав IV отрекся от престола, а его преемник Карл XIII заключил в городе Хамина мир с Россией, на основании которого Россия получила Финляндию до реки Торнео и Аландские острова. На сейме в городе Порвоо (в марте 1809 года) Александр I подтвердил сохранение в

Финляндии прежнего установленного шведами порядка и подарил ей особый статус в качестве Великого княжества Финляндского (к которому была присоединена также Выборгская губерния, другими словами, та часть Финляндии, которая была завоевана во времена Петра I и Елизаветы Петровны и которая успела почти наполовину обрусеть)».

После этого в истории нет ни слова о Финляндии. В учебнике географии, в главе «Государственный строй и административное деление Российской империи» последние предложения звучат так:

«Восемь северо-западных губерний европейской части России представляют собой Великое княжество Финляндское. Великим княжеством Финляндским, хотя оно и является неотделимой частью Российской империи, правят по особым законам, и у него свои особые ведомства и деньги. Правление Финляндией передается особому генерал-губернатору».

В том же учебнике, в главе «Финляндия» то же самое повторяется еще раз: «Вся Финляндия представляет собой неотделимую часть Российской империи и носит имя "Великое княжество Финляндское"; им управляет генерал-губернатор, которого назначает государь, император. У Финляндии есть свой сенат и сословный сейм, собирающиеся только по Высочайшему разрешению. Финляндии дано право на чеканку собственной монеты и содержание таможи».

В конце того же учебника приводится описание наиболее основных народов, проживающих на территории Российской империи. Жители Финляндии описываются в нем следующим образом:

«Финны среднего роста, худые, но сильные; цвет кожи у них темно-желтый (!), глаза маленькие, блестящие, волосы светлые, желтые или русые; бороду и усы они по большей части бреют. Костюм финнов состоит из серо-зеленой рубахи, красного жилета с медными пуговицами, синих шаровар и круглой фетровой шляпы с широкими полями. В женский наряд входит головной убор и множество металлических украшений на голове, на шее и на груди. Финская пища скудная. Мягкий свежий хлеб, по их мнению – лакомство. Они пекут хлеб очень редко и хранят его в виде круглых караваев. В Северной Финляндии, из-за частых неурожайных лет, хлеб печется из муки, в которую добавлен измельченный мох или натертая сосновая кора. Любимый напиток финнов – кофе. Все финны очень любят курить табак, так что огромное количество табака привозится каждый год в Финляндию».

Финны живут в городах и деревнях; их деревни выглядят странно, потому что дома находятся далеко друг от друга, вокруг каждого дома расположены собственные поля; некоторые деревни тянутся, таким образом, вдоль дороги на две версты, а то и больше.

Финны необычайно трудолюбивы и выносливы. Финн горд, но гостеприимен; по отношению к иностранцам он недоверчив. Финны исповедуют лютеранскую веру и очень набожны. Почти все финны, и мужчины, и женщины, умеют читать и писать; наиболее распространенная и наиболее уважаемая книга – это Библия: она служит настольной книгой в каждой семье, в каждом доме. Пасторы заботятся о просвещении народа. У пастора в Финляндии огромное значение: он проповедник слова Божьего, он учитель и врач, он судья, которому подчиняются без оговорок, он хороший советчик, часто также помощник в трудные минуты. Шведы образуют в Финляндии высший класс и живут, в основном, в городах».

В общем, довольно выгодное описание финнов.

Но утверждение, что у финнов «темно-желтый» цвет лица, привело одного гимназиста среднего класса к неверному выводу, потому что он однажды удивленно спросил, почему у финнов, пребывающих в Новгороде, лица белые, как и у других людей, а не желтые.

К такому же мнению, которое в описании высказано о финских шведах, пришел один русский заводчик, который 8 лет тому назад ездил по Финляндии. Однажды он рассказывал о своей поездке и начал свой рассказ заявлением, что Финляндия скоро станет такой же, как и другие русские губернии, и что он во время поездки по Финляндии не слышал ни слова по-фински, разве что несколько раз, случайно оказавшись в финской деревне. В ответ на возражение, что прежде чем это произойдет, изменится установленная обоими первыми Александрями форма правления Финляндии, он заявил, что «у нас теперь правит уже третий Александр».

К некоторым финнам в России относятся очень дружелюбно – русские ведь придерживаются поговорки «лежащего (побежденного) не бьют». Некоторые люди даже чрезмерно услужливы. Одному финну, когда тот предъявил паспорт, принялся пристав доброжелательно объяснять, что все финны должны выучить русский язык, «потому что Финляндия – часть Российского государства».

Визит инспектора

Уже в начале осеннего семестра директор Новгородской классической гимназии Антон Федорович – фамилии я не слышал²¹ – узнал через какого-то своего хорошего друга из Петербурга, что его превосходительство, инспектор Петербургского школьного округа, в течение этого семестра посетит губернский город Новгород. В этом событии нет ничего примечательного, поскольку и без инспектора в гимназии царит полный порядок, но, во всяком случае, это показалось несколько странным и неожиданным, так как подобные проверки не проводились в течение последних шести лет.

В России, где все устроено на отеческий лад, эта отеческая забота особенно ярко проявляется, как, впрочем, и быть должно, и является весьма естественным в сфере школьного образования. Например, должности обычно не объявляются на соискание, как у нас, а чиновники, равно как педагоги и все остальные, направляются по необходимости из одного места в другое. Как мне говорили, такая отеческая забота «армейского образца» достигла совершенства в области школьного управления. Во всех российских гимназиях, которых насчитывается всего около 150 (то есть одна гимназия на 750 тыс. человек) – эту цифру назвал один образованный русский – главным лицом является директор, в ведении которого находятся самые важные дела гимназии. Помимо него есть в гимназии еще и инспектор (заместитель директора), который занимается, в основном, практическими вопросами, например, проверяет квартиры учеников и распределяет учеников по квартирам. В обязанности директора входит также раздача отпускных удостоверений ученикам для поездки на время каникул домой, поскольку без такого удостоверения ученикам, равно как и солдатам, разрешено пребывать лишь на определенной территории. Он также отдает приказы, например, о том, как долго ученики могут по вечерам находиться на улице. В школьном уставе, конечно же, это время определено четко: в будние дни – до 6 часов, в праздники – до 8 часов. Однако это время все равно приблизительное, так как сегодня это может быть до 6 часов, завтра же, по какой-то особой причине, – до 5 часов. В школе куратор класса, который соответствует примерно капитану роты, назначает накануне вечером дежурного по классу, главная задача которого быть неким полицейским в классе, что у

него обычно очень хорошо получается. В каждой квартире назначается заместитель директора одного из живущих там учеников «постоянным дежурным» (соответствует примерно сержанту). Поскольку же здесь практически у всех чиновников имеются помощники, то назначается, как, например, в этой квартире, где живет всего 4 гимназиста, еще один «дежурный» постоянным помощником, который играет ту же роль, что и капрал в батальоне. Таким образом, гимназисты привыкают уже с малых лет к такому хорошему и очень размеренному порядку, который господствует от Польши до Камчатки.

Такой порядок поддерживается, также как и в армии, большей частью при помощи наказаний. В карцер отправляются даже ученики младших классов. Облегчением для учеников является огромное (с моей точки зрения) количество церковных и других праздников, которых в учебном году в России, по сравнению с нашими, намного больше. В праздничные дни, а также и в субботние вечера и по воскресеньям, гимназист обязан присутствовать на службе в гимназической церкви.

На уроках учеников не спрашивают всех подряд, как, например, в Финляндии, а вызывают за урок всего нескольких, максимум 4–5 человек, которые обычно стоя у кафедры отвечают продолжительное время. Это научило гимназистов приспособляться: они высчитывают, когда придет их очередь, и, таким образом, готовятся к урокам примерно раз в неделю.

Этот хорошо отлаженный, хотя и несколько сложный «механизм» сейчас нужно было запустить на полную мощность. Так как § 41 школьного устава гласит: «При встрече с Государем Императором или членами императорской фамилии, ученик должен остановиться и снять фуражку с головы. При встрече же с господином министром просвещения или его помощником, инспектором школьного округа или его помощником, а также с губернатором или архиереем ученики обязаны отдать им должное почтение, сняв фуражку и вежливо поклонившись», то ученикам полагалось проявить должное почтение к проверяющему инспектору. Но, поскольку инспектор не посещал города с проверкой в течение шести лет, директор счел нужным для начала в небольшой речи рассказать ученикам о нем, его внешности и т.д. Ученикам также было приказано содержать свои квартиры в надлежащем порядке, так как инспектор вряд ли ограничится проверкой только са-

мой школы. Восьмиклассники должны были подготовиться к сочинению на тему: «Значение самодержавия в России».

И вот ночью «его превосходительство» прибыл на дополнительном поезде. Он не был собственно инспектором, а был его помощником, о приезде которого друга Антона Федоровича накануне предупредили его на всякий случай телеграммой из Петербурга. Так что все были готовы.

Инспектор был энергичным человеком, и он хотел увидеть деятельность гимназии как во время работы, так и во время отдыха. Отдохнув пару часов, он сразу же начал проверку, отправившись в 2 часа ночи в находившийся на верхнем этаже гимназии интернат, где жило 74 ученика. Там все оказалось в порядке, так как мальчики спали, как и положено, и учитель, находившийся на дежурстве, был тоже в «надлежащем порядке».

Утром, между шестью и семью часами, директор на всякий случай отправил своего слугу объявить каждому учителю о том, что его превосходительство прибыл. По этой же причине учитель русского языка встал на полтора часа раньше обычного, распорядился сразу же разбудить гимназистов, позвал их к себе и дал необходимые советы. Надев парадную униформу – в России учителя обязаны были всегда надевать на работу форменный мундир с блестящими пуговицами, – он, даже не позавтракав, отправился к заместителю директора, где собрались и другие учителя за час до начала занятий, и отсюда потом все отправились в гимназию.

Поскольку я, конечно же, не попал в школу вместе с ними, то не могу с уверенностью сказать, какой была проверка внутри гимназии. Я смог присутствовать только при проверке урока гимнастики, так как это происходило во дворе. В Новгородской гимназии занятия гимнастикой проходят в трех группах: четыре старших класса в одной группе и младшие классы в двух группах. Во время проверки шло занятие в старших классах. Ученики построились в шеренгу, а через какое-то время вышел инспектор и поприветствовал их: «Здорово, ребята!». «Дай Вам Бог, Ваше превосходительство!» – отвечали они. Затем они ходили и бегали строем, а под конец прошли длинными рядами перед его превосходительством, который несколько раз сказал: «Молодцы, ребята!», на что они отвечали: «Рады стараться, Ваше превосходительство!».

Такой, несколько элементарной гимнастикой занимаются в российских гимназиях 2½ часа в неделю. Несколько лет назад, по крайней мере, в Новгородской гимназии, отрабатывали на уроках гимнастики еще и ружейные приемы.

Вечером его превосходительство должен был проверить квартиры гимназистов, в первую очередь тех, которые живут у чужих людей. Для этого в нашей квартире уже утром комната была хорошо натоплена, с пола убраны все лишние вещи. Перед обедом пришел учитель русского языка, который отвечал за состояние квартиры. В России проверка каждой ученической квартиры поручена какому-нибудь учителю. На этот раз он произвел окончательную проверку, дал последние указания и велел оставить одного гимназиста на два дня без обеда (это обычное наказание в гимназии), так как заметил, что гимназист оставил свой пустой портфель на кровати, а не повесил его на место – на гвоздь над кроватью.

Кроме того, у него было еще одно невыполненное дело. Только в последний момент заместитель директора вспомнил, что в этой квартире помимо гимназистов живет еще кто-то, Бог знает, что за человек, – финский студент. Несмотря на то, что были соблюдены все правила, и в специальную книгу, которая называлась «журнал» и имелась в каждой квартире, а также в какой-то именной список гимназии, по приказу заместителя директора и согласно данному им образцу, было записано, что в квартире проживает «студент из Хельсинки, из Его Императорского Величества Александровского университета, который по решению высокого начальства пребывает в городе», директор счел нужным сделать так, чтобы проверяющий не заметил этого финна, поскольку, по всей видимости, это было бы неуместным с педагогической точки зрения. Поэтому учитель русского языка передал пожелание директора и его заместителя о том, чтобы финн удалился на тот вечер. И этот приказ был выполнен.

Вечером в половине десятого инспектор вместе с директором и заместителем посетил квартиру, где они задержались почти на полчаса. Целью было проверить, нет ли в квартире каких-нибудь вредных для молодежи книг и пр. и что все ли так, как должно быть. Повидимому, все было в порядке, так как в квартирный журнал его превосходительство соизволил написать часто используемую армейскую фразу – «все было найдено в должном порядке».

Правда, когда стали собираться уходить, произошел небольшой конфуз: заместитель директора в спешке надел на его превосходительство, человека шуплого, шубу директора, который считался самым крупным мужчиной в Новгороде. Поскольку лакея не было, то заместитель директора обязан был подать шубу помощнику инспектора, так как чин того был равен чину генерала, то есть на два три чина выше его. В свою очередь, его превосходительство, помощник инспектора, должен, вероятно, подавать шубу инспектору, а обычные учителя подают пальто или шубу директору и заместителю директора и т.д., так что таким образом выстраивается длинная ровная вереница, которая, Бог знает, где заканчивается, наверное, там же, где кончаются пальто и шубы. Пробыв в городе неделю, в течение которой в его честь было дано пять или шесть обедов, его превосходительство уехал. В местной школьной жизни опять воцарилась привычная тишина, и все пошло своим чередом. Инспектор, по всей видимости, был очень доволен местными школьными условиями. Правда, рассказывают, что во время поездки в Тверь он также не выразил никакого недовольства, но через пару недель после его отъезда из Петербурга пришла большая бумага, в которой говорилось, что такие-то учителя должны быть уволены и на их место должны быть назначены другие. Но, судя по всему, такая участь не постигнет Новгородскую гимназию.

¹ Софийский собор в Новгороде был построен в 1045–1050 гг. Каменному храму предшествовал одноименный деревянный, основанный новгородским владыкой – епископом Иоакимом Корсуняниным в 989 г. Место, где стоял этот храм, сгоревший за год до начала строительства нового собора, точно не установлено.

² Согласно местному преданию, под таким именем в Новгородском Софийском соборе была погребена жена Ярослава Мудрого шведская принцесса Ингигерд. В. Л. Янин в своем исследовании о софийском некрополе отметил, что «летописные источники раннего времени не знают жены князя Ярослава Мудрого по имени Анна. ... Логично предполагать, что она скончалась и похоронена отнюдь не в Новгороде, а в Киеве... Мать Владимира Анна – лицо сугубо мифическое, а приписываемые ей мощи в лучшем случае могли оказаться останками жены Владимира» (Янин В. Л. Некрополь Новгородского Софийского собора. М., 1968. С. 138–140).

³ Паасикиви ошибается, называя эти внутренние врата Софийского собора Сигтунскими. Речь идет о Корсунских бронзовых вратах византийской работы, украшенных накладными процветшими крестами. Предположительно, они были привезены в Новгород в XI в. и изначально являлись главными Софийскими вратами западной («корсунской») паперти. В настоящее время они ведут в придел Рождества Богородицы.

⁴ О происхождении рельефных металлических дверей Софийского собора, которые Паасикиви ошибочно называет Корсунскими, существует множество версий, отразившихся в названиях, под которыми они фигурируют в литературе (Корсунские, Сигтунские, Пляцкие). В последние десятилетия за ними закрепилось название Магдебургские, которое имеет прямое отношение к месту их изготовления (Царевская Т. Ю. Магдебургские врата Новгородского Софийского собора. М., 2001. С. 5–6).

⁵ На самом деле за мощи Федора Ярославича во вскрытой шведами в 1616 г. гробнице были приняты останки активного участника феодальной войны второй четверти XV в. галицкого князя Дмитрия Юрьевича Шемяки, которые затем почитались под чужим именем, превратившись в одну из реликвий Софийского собора (Янин В. Л. Посмертная судьба Дмитрия Шемяки // Средневековый Новгород. М., 2004).

⁶ С фресками Софийского собора, иконографические истоки которых восходят к византийской живописи, связаны предания, известные по источникам XVI в., которые приписывают их авторство греческим мастерам. Одним из таких преданий является легенда об образе Спаса (Новгородские летописи. СПб., 1879. С. 181–182; Брюсова В. Г. Фреска вседержителя новгородской Софии и легенда о Спасовом образе // ТОДРА. 22. 1996; Великий Новгород. История и культура IX–XVII веков. Энциклопедический словарь. СПб., 2007. С. 328).

⁷ Лука Жидята (?–1059) – новгородский епископ в 1035–1059 гг., автор «Поучения архиепископа Луки к братьям». При нем был поставлен и освящен каменный Софийский собор.

⁸ Очевидно, Паасикиви имеет в виду Никольский собор и Собор Рождества Богородицы Антониева монастыря.

⁹ Хутынский монастырь – один из старейших и богатейших монастырей Новгородской земли, основан в конце XII в. на берегу Волхова сыном богатых новгородцев Алексеем Михалевичем, принявшим монашеское пострижение под именем Варлаама. После присоединения Новгорода к Москве монастырь утратил часть своих владений, но оставался одним из самых богатых в Новгородской епархии. С XVI в. Хутынский монастырь является одним из центров церковной и политической жизни Новгородской земли. (Святые Новгородской земли X–XVIII века. Т. 1: X–XV вв. Великий Новгород, 2006. С. 204–206; Великий Новгород. История и культура IX–XVII веков. Энциклопедический словарь. СПб., 2007. С. 308–309.)

¹⁰ Антониев Рождественский монастырь основан на правом берегу Волхова Антонием Римлянином около 1106 г., относился к числу наиболее влиятель-

ных и богатых в Новгороде. В 1651 г. в монастыре была учреждена архимандрития, в 1708 г. он стал кафедральным, был упразднен в 1920 г. (См.: Великий Новгород. История и культура IX–XVII веков. Энциклопедический словарь. СПб., 2007. С. 299–300).

¹¹ Камень Антония Римлянина – одна из главных реликвий собора – кусок скалы, на котором, согласно преданию, Антоний чудесным образом приплыл из Рима в Новгород. Он представляет собой овальный в плане серый валун длиной 126, шириной 94 и высотой 37 см. Его нижняя поверхность плоская, верхняя – немного выпуклая. Камень был обнаружен на берегу Волхова игуменом Вениамином и перенесен в Рождественский собор между 1547 и 1552 г. С тех пор он хранится на паперти у центрального входа в Западный придел собора. (Макаров Н. А. Камень Антония Римлянина // НИС. № 2 (12). Л., 1984. С. 203–210; Сарабьянов В. Д. Собор Рождества Богородицы Антониева монастыря в Новгороде. М., 2002. С. 23, 76.) Обстоятельное описание камня относится к 1696 г. (Опись Антониева монастыря 1696 г. // Тр. XV Археологического съезда. Т. 1. М., 1914. С. 271).

¹² Духовная семинария была открыта в Антониевом монастыре в мае 1740 г. по инициативе выпускника Киево-Могиланской академии Амвросия Юшкевича. В семинарию было принято около 200 семинаристов, в штате семинарии было 12 преподавателей. Первым ректором семинарии стал архимандрит Юрьева монастыря Маркел Радышевский.

¹³ Валаамский и Коневецкий (Коневецкий) православные мужские монастыри основаны новгородскими монахами в XIV в. на островах в северной части Ладожского озера, которые в то время были ничьей землей между новгородскими и шведскими владениями. В конце XIX в. они находились на территории Великого княжества Финляндского. В 1918 г. они перешли к Финляндии, после Зимней войны монахи этих монастырей переселились в Финляндию, где основали монастырь Новый Валаам.

¹⁴ Юрьев монастырь – один из древнейших новгородских монастырей, впервые упоминается в летописи под 1119 г. В XIV в. был окружен каменными стенами и стал сильной крепостью на подступах к Новгороду. На протяжении столетий играл важную роль в хозяйственной и политической жизни города, являлся важным духовным и культурным центром Новгородской республики. В XVI–XVIII вв. значение монастыря падает, он был закрыт в 1920-х гг. (См.: Летопись Новгородского Юрьева монастыря. СПб., 2008).

¹⁵ Монастырь находится на северной стороне озера Ильмень.

¹⁶ Орлова-Чесменская Анна Алексеевна (1785–1848) – графиня, камер-фрейлина, дочь сподвижника Екатерины II Алексея Григорьевича Орлова, после смерти которого стала обладательницей многомиллионного состояния. Оставив мысль о замужестве, она искала утешения в религии и с большой симпатией относилась к монашеству, которое считала единственным хранителем истинно православной христианской религии. Её духовным отцом был Юрьева монастыря Фотий, который при помощи Анны Алексеевны возродил эту древ-

нюю обитель. Графиня купила близ монастыря участок земли, выстроила усадьбу, переселилась сюда из Петербурга и вела здесь строгую монастырскую жизнь. Она была не сестрой, а племянницей «известных в русской истории Орловых». Ее сводный брат А. А. Чесменский управлял ее имениями. Являясь одной из самых крупных душевладельцев империи, но, не сочувствуя крепостному праву, графиня Орлова старалась облегчить участь принадлежавших ей крестьян.

¹⁷ В 1832 г. графиня Орлова привезла в Юрьев Монастырь останки своего отца и дядей Григория Григорьевича и Федора Григорьевича. В 1896 г. граф А. В. Орлов-Давыдов перевёз их в своё подмосковное имение «Отрада» в Серпуховском уезде, где был похоронен их четвертый брат Владимир Григорьевич.

¹⁸ В Новгороде в это время издавались «Новгородские губернские ведомости» и «Новгородские епархиальные ведомости».

¹⁹ Паасикиви имеет в виду еженедельную газету «Новгородский листок», выходившую с ноября 1881 по ноябрь 1882 г. Редактором и издателем газеты был Я. Елиашевич.

²⁰ Журнал «Криминалист» издавался в Новгороде в 1882 г.

²¹ Речь идет об А. Ф. Колоколове (?–1908) – директоре Новгородской мужской гимназии, члене губернского статистического комитета, почетном гражданине Новгорода (Секретарь Л. А. Дома, события, люди. Новгород XVIII – начало XX вв. Великий Новгород, 1999. С. 322).

**Новгород в конце XIX – начале XX века.
Открытки из собрания Ю. А. Маркитанова**

**Novgorod 1800-luvun loppupuolella
1900-luvun alkupuolella.
Postikortit ovat Juri Markitanovin kokoelmasta**

Antonijevin luostari

Varlaam Hutinskin luostari

Pappiseminaari

Sofian tuomiokirkko

Näköala Sofian puolelle

Kremlin näköala

Volhov-joen silta

Näköala Kauppapuolelle

Desjatinnyi luostari

Jurjevin luostari

Näköala Kaupparuolelle

Naiskymnaasi

Kremlin pääsisäänkäytävä

Moskovankatu

Heinätori

Marian ennusmerkin tuomiokirkko ja Vapahtajan kirkko

Zverin luostari

Pyhän Nikolain tuomiokirkko

Rurikin muinaislinna

Pyhän Kolminaisuuden luostari

J. K. PAASIKIVI – TULEVA SUOMALAINEN SUURMIES

Suomen lähihistorian yksi tunnetuimmista merkkihenkilöistä on Juho Kusti Paasikivi. Hänestä laadittu laaja ja yksityiskohtainen valtiomieselämäkerta* painottuu yhteiskunnallisen uran loppupuolelle. Tällöin Paasikivi oli rikas ja vaikutusvaltainen herrasmies, eläkkeellä oleva suurpankin pääjohtaja, moninkertainen pääministeri ja lopulta tasavallan presidentti.

Nyt julkaistavia vuoden 1891 matkakirjeitä laatiessaan Paasikivi oli lahjakas, tarmokas ja köyhä ylioppilas. Näiden ominaisuuksien – tai taustatekijöiden – summa pani nuoren miehen ponnistelemaan. Suomessa sosiaalisen nousun ainoa väylä oli jo vuosisatoja kulkenut koulutuksen ja opintojen kautta. Sillä tiellä oli Paasikivikin. Novgorodinmatkan aikoihin hänen tavoitteensa oli ylimalkaan sosiaalinen nousu. Ei Paasikivi tuolloin vielä itsekään tietänyt, miten edetä ja mihin lopultakin pyrkiä. Melko varmaa on, ettei nimenomaan politiikka tuolloin vielä kuulunut siihen keinovalikoimaan, jonka avulla nuorukainen aikoi kurottaa vihreälle oksalleen.

Paasikivi opiskeli Helsingin Aleksanterin yliopistossa Venäjän kieltä ja historiaa. Novgorodiin hän oli tullut hankkiakseen käytännön kielitaitoa, tuntumaa keisarikunnan hallintoon, kulttuuriin ja arkipäivään. Matka merkitsi siis opintojen syventämistä. Tämän elämänsä ensimmäisen ulkomaanmatkan Paasikivi teki kalliin lainarahan turvin. Hän siis investoi itseensä, vaikka ei silloin vielä tietänytkään, miten maksaa velka pois tai milloin sijoitus alkaisi tuottaa vai tuottaisiko se ylimalkaan.

Novgorodista laatimansa lehtikirjoitukset Paasikivi kirjoitti ansaitsemistarkoituksessa. Paasikiven myöhemmän elämän perusteella voidaan kuitenkin päätellä, että opiskelijan matkakirjeillä oli toinenkin – muttei suinkaan toissijainen – tarkoitus. Toimiessaan sittemmin eri

* *Polvinen T., Heikkilä H., Immonen H.* J. K. Paasikivi. Valtiomiehen elämäntyö. Helsinki, 1989.

tehtävissä, Paasikivi työsti ajatuksiaan nimenomaan muistiinpanoissaan. Nykyään voidaan sanoa, että hän on Suomen historian tunnetuin päiväkirjanpitäjä. Novgorodin matkakirjeetkin voi luokitella eräänlaisiksi päiväkirjamerkinnöiksi. Ne toimivat muistiinpanoina, joihin nuori mies talletti – joissa hän muokkasi ja jäsensi – kokemuksiaan tai elämyksiään osaksi ajatusmaailmaansa rationaalisia perusteita. Ne hän liitti realismiin pyrkivään maailmankuvaansa, keräsi pieniä lisä elämäkokemuksensa peruspäöomaan – ja selkeytti ajatuksiaan.

Nousu rahvaan parista säätyläiseksi tapahtui vain ja ainoastaan koulutuksen avulla, mikä tie avautui yhä useammalle 1800-luvun loppupuolelta alkaen. Tietty sivistystaso oli välttämätön edellytys, mutta ei kuitenkaan varma tae yhteiskunnalliselle asemalle. Velaksi opiskelleen tulokkaan elämä vaatimattomilla virkapalkoilla ei ollut helppoa, varsinkaan kun säätyläisyyden mukana tuli monia kalliiksi käyviä sosiaalisia ”velvollisuuksia”.

Realiteettien taju, kyky hyödyntää olennaisin oppimastaan työhön ja toimintaan, ohjasi Paasikiven valintoja opinnoissakin. Aluksi hän oli ilmeisesti antautunut mieltymystensä ja taipumustensa viemäksi, mutta havaitsi pian, että suomalaisessa sääty-yhteiskunnassa nopein reitti ylemmille tasoille oli vaurastuminen. Osallistuminen politiikkaan ja muihin aatteellisiin rientoihin, verkottuminen samanmielisten kanssa, avasi kyllä ovia, mutta ei lisännyt tuloja. Vain henkilökohtainen vauraus mahdollisti jonkinasteisen yksilöllisen valinnanvapauden. Arvatenkin juuri tästä syystä Paasikivi teki kesken opintojensa tulevaisuuttaan koskevan analyysin. Sen tuloksena hän siirtyi humanioran piiristä paremmin tuottavaksi ymmärtämänsä juridiikan pariin. Lakimiehen koulutus loi pohjan, joka kelpasi niin virkauralle aikovan kuin yksityisen liike-elämänkin palvelukseen pyrkivän urakehityksen perustaksi. Paasikiven elämäntaival tuli sivuamaan molempia linjoja.

Ajan tapa, toveripiiri, opinnot ja virkaura veivät Paasikiven vääjäämättä politiikan pariin. Toisaalta politiikka tasoitti tietä myös yksityisen pankkitoiminnan palvelukseen. Huomattavat tulot ja – eivät ehkä nerokkaat, mutta silti tuottavat – sijoitukset tekivät Paasikivestä verraten nopeasti varakkaan. Karttunut omaisuus vahvisti haltijansa muutakin kuin taloudellista riippumattomuutta. Merkittävä varallisuus ja

suuret tulot tekivät Paasikivestä tavallaan poliittisesti haavoittumattoman. Missä tavallinen poliitikko joutui kalastelemaan äänestäjien suosiota, saattoi pankinjohtaja Paasikivi kulkea omaa tietään. Hänestä tuli politiikan taustavaikuttaja: rikkaan miehen sanaa kuunnellaan.

Tarvittaessa Paasikivi käytiin ”houkuttelemassa” pankin kabinetista yhteiskunnan johtotehtäviin, milloin pääministeriksi, milloin rauhanneuvottelijaksi, milloin uuden ulkopoliittisen suunnan emissaariksi... aina kuitenkin ratkomaan sellaisia vaikeita julkisen vallan ongelmia, joihin vain hänellä katsottiin olevan kyky tai ainakin mahdollisuus hankkimien tietojen ja kokemusten – sekä asemansa – pohjalta.

Paasikiven elämäntyö, hänen ratkottavikseen joutuneet ongelmat liittyivät tavalla tai toisella Venäjä-Neuvostoliittoon, Suomen idän-suhteisiin. Suomen historiassa Paasikivi onkin profiloitunut Venäjän-tuntijaksi. Kuvaavaa on, että hänen valmiutensa tähän tehtävään oli enimmäkseen teoreettista, kirjallisista lähteistä lukemalla omaksuttua. Nuoruuden matkakirjeet valottavat sitä perimmäistä asetelmaa, jolle myöhemmin toki monipuolistunut ja paljon jäsenyöneempi käsitys naapurimaan syvimmästä olemuksesta rakentui. Nuorukaisen matkakirjeisiin tutustuttaessa on tietenkin hyvä muistaa, että tällaisilla lehtikirjoituksilla on luettavuuden vaatimuksesta erinäisiä tarkoituksellisia koserisia piirteitä. Hyvä on pitää myös mielessä, että yli sadan vuoden takaiset käsitykset ja arvostukset poikkeavat huomattavasti nykyisistä näkemyksistämme. Yhtä kaikki näiden kirjoitusten pohjavireenä on aito kiinnostus niitä ilmiöitä kohtaan, joita nuori utelias mieli kohtasi elämänsä siihen asti oudoimmassa ympäristössä.

PAASIKIVI NOVGORODISSA

Venäjää valaisevissa ulkolaisissa kirjallisissa lähteissä on Novgorodilla ollut aina keskeinen asema. Maan luoteisosassa, kauppateiden risteyksessä sijaitseva kaupunki veti puoleensa eurooppalaisten huomiota, ja oli itsestään selvää, että heidän tutustumisensa kaukaiseen ja salaperäiseen Moskoviaan alkoi Novgorodista, jonka kautta kulkivat kauppamiesten ja diplomaattien, matkailijoiden ja tiedemiesten reitit. Kuvauksia Novgorodista tapaa eurooppalaisessa kirjallisuudessa jo 1400-luvulla, seuraavan vuosisadan aikana tietous syvenee ja 1600-luvulla on kirjallisissa lähteissä jo aika monipuolinen ja melko selvä kuva Novgorodista. 1700-luvulla alkaa Novgorod kiinnostaa myös tieteelliseltä kannalta. 1750-luvulla oli Suomessa julkaistu ensimmäinen Novgorodin historiaa koskeva väitöskirja "De Holmgardia", jonka kirjoittivat Turun yliopiston opettajat Algot Skarin ja Juhan Bilmark.

1800-luvun loppupuolelta lähtien Novgorodissa alkaa käydä tutkijoita ja opiskelijoita Pohjois-Euroopasta. Vuosina 1909–1911 etsi ruotsalainen slavisti Rihard Ekblum novgorodilaisesta paikannimistöstä ruotsinkielisiä vaikutuksia. Vuonna 1911 pidettiin Novgorodissa XV kansainvälinen arkeologien kokous, johon osallistui myös suomalaisia ja ruotsalaisia arkeologeja mm J. Ailio, K. J. Appelgren, K. Soikkeli, T. Arne, G. Halstrem ja O. Almgren.

Vuonna 1891 kaksikymmentävuotias Helsingin yliopiston (silloisen Suomen Keisarillisen Aleksanterin yliopiston) opiskelija Juho Kusti Paasikivi anoi konsistorilta apurahaa harjoittelumatkaa varten Novgorodiin, "josta toista tuhatta vuotta sitten sai alkunsa nykyinen Venäjän valtakunta, joka alueellisesti sijaitsee osittain entisillä suomensukuisten heimojen mailla". Mutta hänen hakemuksensa hylättiin. Silloin hän lainasi rahan kauppias K. V. Kunnakselta ja kevätlukukauden loppupuolella matkusti Novgorodiin. Sieltä hän lähetti viisi reportaasi-luonteista kirjettä Uusi Suometar – lehteen, jossa ne oli julkaistu 1891 loppupuolella.

Paasikiven kirjeet edustavat uutta tasoa ulkolaisten näkemyksissä Novgorodista. Tämä johtuu siitä, että hänen oleskelunsa Novgorodissa oli ollut verrattain pitkä, hän puhui venäjää ja oli jatkuvassa kosketuksessa paikalliseen väestöön. Eikä siis ole sattuma, että eräs hänen kirjeistään on nimeltään "Venäläisten keskellä". Ja koska Paasikiven tutustuminen Novgorodiin ei ollut, kuten tavallisella matkailijalla, pelkästään vaunun ikkunasta katselemista ja pikaista kävelyä kaupungilla, hän pystyi antamaan artikkeleissään hyvin yksityiskohtaisen kuvan kaupungin elämästä.

Novgorod oli Paasikivelle ennen kaikkea ortodoksisen uskonnon keskus, missä "pistää silmiin kirkkojen ja kappelioiden paljous ja yleensä koko kreikkalais-katolisen jumalanpalveluksen omituisuus meikäläisestä nähden". Kai juuri tästä syystä ensimmäinen hänen kirjeistään onkin omistettu kirkkoille ja henkiselle elämälle. Paasikivi ei pyrkinyt tekemään perinpohjaista selvitystä asiasta, siksi hän antoikin tälle artikkelille otsikon "Vajanaisia kirkollisia piirteitä".

Hän panee merkille sen, että "kirkon rakennus on se rakennus, josta venäläinen ennen kaikkea pitää huolta. ...kirkkojen kallisarvoiset koristeet, niiden satoja tuhansia maksaneet, häikäisevän kirkkaasti puhtaalla kullalla silatut kupolit todistavat venäläisen anteliaisuutta tässä suhteessa... Novgorodin kirkoista ansaitsee etupäässä huomiota Sofian tuomiokirkko". Hän mainitsee ohimennen myös, että tuomiokirkon edustalla olevalla tasaisella torilla olivat Novgorodin asukkaat tasavallan aikoina pitäneet kansankokouksiaan.

Paasikivi kiinnittää huomionsa novgorodilaisten pyhimyskulttiin ja kertoo, että Sofian kirkosta löytyvät "monen oikeauskoisen pyhimyksen maalliset jäännökset. Jokaiseen heistä liittyy joukko kummallisia kertomuksia, joita kirkonpalvelija... hartaasti juttelee ja jotka jokainen uskonnollisissa asioissa hartaampi novgorodilainen tuntee... Paljon kuulee täällä kertomuksia siitä, kuinka sairaat ovat parantuneet taudistaan joko vietettyään yön kirkossa pyhän kuvan edessä tai muulla ihmeellisellä tavalla. Kysymykseeni, eikö olisi yhtä hyvä rukoilla kotona, kuin tunkea tuonne väkijoukon läpi pyhimyksen kirstun tykö, vastattiin, että hän on lähempänä Jumalaa, kuin me ja Jumala kuulee häntä, kun meidän puolestamme rukoilee".

Paasikivi, samoin kuin monet muut luterilaiset, piti ikoni- ja pyhimyspalvontaa sekä niihin liittyviä tarinoita taikauskoisuutena. Hän mainitsee, että "tällaisia kertomuksia, jotka luterilaisesta ehkä tuntuvat omituisilta, löytyy ääretön joukko erityisistä venäläisistä kirjoista, joita kutsutaan Pyhien elämänkerroiksi. Näiden useimmiten mitä kummallisimpien kertomusten todenperäisyyttä ei kukaan harras oikeauskoinen sivistynytäkään epäile. Ainakin vakuuttivat muutamat korkeamman 8-luokkaisen naiskymnasiumin läpikäyneet nuoret naiset uskovansa niihin yhtä hartaasti kuin Raamattuunkin".

Paasikivi kertoo ihmetelleensä myös sitä, ettei kukaan pidä kyseenalaisena edes sellaista tarinaa, jossa kerrotaan Pyhän Antonius Roomalaisen tulleen Novgorodiin Roomasta purjehtimalla kolmessa päivässä siesten kivellä merenruohon oksa kädessään.

Jumalanpalvelusten määrään oli Paasikivi myös kiinnittänyt huomiota. Hän sanoo, että "paitsi Sofian tuomiokirkkoa on Novgorodissa vielä kaksi muuta tuomiokirkkoa... Näissä kolmessa toimitetaan jumalanpalvelus 5 kertaa päivässä kussakin. ...Kun jumalanpalveluksia sen lisäksi pidetään kaupungin monessa muussakin kirkossa – missä useammin, missä harvemmin – niin ei ihme, että usein ei seurakuntaa ole koossa kuin joku vanha akka".

Myös Novgorodissa käyneet venäläiset matkailijat panivat merkille, että arkipäivisin olivat kirkot jumalanpalveluksien aikana tyhjiillään.

Selittääkseen asian Paasikivi kirjoittaa, että "kaikissa Novgorodin kirkoissa tavallisina päivinä luetaan joka päivä samat luvut kirkkoslaavisesta käsikirjasta, jota muuten itse venäläisetkin sanovat vaivalla ymmärtävänsä. Tietysti ne kumminkin lopulta kovimpaakiin päähän menevät".

Kuten Paasikivi huomauttaa, vaikuttavat novgorodilaiset, ainakin ulkonaisesti, hartaammilta kuin suomalaiset. "Ristinmerkkinsä tekee venäläinen kaikissa mahdollisissa tilaisuuksissa. Kun kymnasisti (lukiolainen) – joko poika tai erittäinkin tyttö – menee aamulla kouluun, poikkee hän mennessään kappeliin. Ja kun hän koulussa on kunnollisesti suorittanut tutkintonsa, niin katsoo hän velvollisuudekseen syyttää kynttilän kirkossa pyhän kuvan eteen."

Venäläisten uskonnollisen hartauden osoittamista on myös se, että "he käyvät usein pitkillä pyhiinvaellusmatkoilla Jumalaa rukoilemassa. Äskettäin teki muun muassa eräs 65 vuotta vanha rouva sellaisen 16 peninkulman (=160 km) päässä olevaan Tihvinin luostariin. Tällaiset matkat pitää tietysti kävellä jalkaisin, joka ei suinkaan ole helppo tehtävä kuumien sääjen aikana".

Mutta tällainen kiintymys kaikenlaiseen rituaalisuuteen on Paasikiven mielestä pintapuolista. Hän huomauttaa, että erittäin tarkkaa huolta pidettiin siitä, että kotona lampukat ikonien edessä eivät jäisi juhla- ja sunnuntaiyöksi sytyttämättä. Kuvaava esimerkki siitä on hänelle kerrottu tapaus. "Kerrottiinpa minulle eräästä tšekäläisestä opettajasta, joka tarkasti huolehti siitä, että hänen huoneessaan lamppu paloi joka yö. Kerran hänen sytyttäessään sitä myöhään illalla sattui lamppu menemään rikki. Palvelustytön piti lähteä hakemaan uutta puodista, joka oli jo suljettu, sillä opettaja sanoi ettei voi laskeutua levolle täyttämättä tätä krisityn velvollisuutta."

Paasikiven mielenkiintoa herättivät ristikulkuet, joita hän nimitti merkillisimmiksi juhlamenoiksi venäläisessä jumalanpalveluksessa. Niistä hän kertoo hyvin värikkäästi. "Ristikulkuet pannaan Novgorodissa toimeen 12 kertaa vuodessa joko pyhien miesten kunniaksi tai kaupungin varjelemiseksi kaikenlaiselta turmiolta, tulipaloilta, nälänhädältä, ruttotaudilta yms. Silloin kuljetetaan Jumalan, neitsyt Marian ja pyhän kuvia ympäri kaupunkia, papit ovat juhlatamineissaan, ja itse Novgorodin Arhijerei on mukana, kirkkolaulajat laulavat messuja ja lukematon ihmisjoukko tulee perässä. Usein tapahtuvat nämä ristikulkuet hyvinkin etäisiin paikkoihin... kuljetaan esim. Hutinin luostariin, johon on toista peninkulmaa kaupungista... Äsken tapahtui tällainen kulkue lähellä olevaan Antonjevin luostariin, jossa sinä päivänä vietettiin tavallista joka vuosi tapahtuvaa juhlaa." Paasikivi oli kuullut kuitenkin hartaimpien venäläisten valittavan, että "kansa ja etenkin sivistyneet lähtevät näille retkille suurissa seuroissa, joissa matka sujuu hauskaasti, mutta uskonnollinen puoli jää jotenkin syrjään".

Luostarin pihalla ja sinne vievän tien varrella oli Paasikivi huomannut paljon rampoja, sokeita, mykkiä, jotka olivat kerääntyneet sinne "ei niin paljon parannusta hakemaan kuin kerjäämään". Tästä

asiasta oli Paasikivi sanonut hänen seurassaan olleelle venäläiselle, että "Suomessa ei suvaita kerjäämistä ...ja että siellä on vaivaishuoneita". Tähän venäläinen oli vastannut: "On meilläkin vaivaishuoneita mutta ei niihin likimainkään kaikki mahdu". Paasikiven kysymykseen "Eikö olisi parempi lisätä vaivaishuoneiden lukumäärää, kuin käyttää miljooneja kupolien kultaamiseen:", oli hänen seuralaisensa sanonut "Kylläksi on täällä tehty köyhien hyväksi".

Paasikivi toteaa myös, että kirkkojuhlat vetävät puoleensa "näppäriä ja konstinsa oppineita taskuvarkaita, joita näissä juhlissa viljalta vilisee. Mainittuun Antonjevin luostarin juhlaan tulee joka vuosi järjestettyjä ja harjoitettuja joukkokuntia Pietarista ja Moskovasta".

Paasikivi kertoo artikkeleissään kirkkomiesten kouluttamisesta Venäjällä. "Venäläisiä pappeja valmistetaan niin sanotuissa 'hengellisissä seminareissa'. Tuollainen pappisseminari löytyy myös Novgorodistakin mainitusta Antonjevin luostarista. Siinä oli viime vuonna oppilaita n. 360 kappaletta ja suurin osa heistä asui isossa, kasarmien tapaisessa koulurakennuksessa. Osa asuu kumminkin kaupungilla. Vuosimaksu kuuluu olevan ...60-70 ruplaa. Seminariin tullaan tavallisesti jonkinlaisista 3-4-luokkaisista valmistavista kouluista nimeltään 'hengelliset koulut'. Seminarissa on kurssi 6-vuotinen. Oppiaineiden joukossa ovat tietysti, paitsi varsinaisia uskontotieteitä, kreikan ja latinan kielet etusijassa ja, merkillistä kyllä, filosofia. Minkälaatuisista oppikirjoista sitä luetaan, en tiedä. Hebreaa eivät kuulu lukevan. Ne oppilaat, jotka ovat hyvin suorittaneet seminarikurssin, pääsevät hengelliseen akatemiaan Pietarissa, jossa kurssi on 3-4-vuotinen."

Uskonnollista aihetta Paasikivi jatkaa kirjeessä, joka on nimeltään "Käynti venäläisessä luostarissa". Tässä artikkelissa hän kertoo käynnistään Jurjevin luostarissa. Mainitessaan tämän yhteydessä suomalaisille tutut Valamon ja Konevitsan luostarit Paasikivi huomauttaa, että "rikkaudesta ja komeudesta eivät ne vedä vertoja sellaisille luostareille, kuin esim. lähellä Novgorodia oleva Jurjevin luostari".

Munkkien elämä ei tuntunut Paasikivesta askeettiselta eikä vaikealta, koska kaiken työn luostarissa teki 80 palkattua työntekijää, että munkit vapaina työnteosta ja maallisista huolista ehtisivät paremmin rukoilemaan.

Koulutuksesta kertoo Paasikivi kirjeessä, jonka otsikkona on "Kansanopetus Venäjällä". Tietoja silloisesta koulutoimesta hän sai eräältä kansakoulun naisopettajalta, "joka joku vuosi sitten oli ollut opettajana kansakoulussa maalla Novgorodin kuvernementissa, mutta nyt on samanlaisessa toimessa pienessä kaupungissa samassa kuvernementissa".

Tämä opettaja kertoi, että "kansakouluja maalla on kolmenlaisia: ensiksi kansanvalistusministeristön toimeenpanemia ja kustantamia kouluja; toiseksi 'maa'- eli 'kyläkouluja'; ja kolmanneksi 'kirkollisia seurakuntakouluja'. Oikeastaan nämä koulut eivät eroa toisistaan muuten, kuin nimeltänsä ja sen puolesta, millä varoilla niitä kannatetaan. Ensimmäinut, 'ministeristön koulut' kustantaa valtio kokonansa, ja ne ovat muuten erittäin hyvin ylläpidettyjä, rakennus on upea ja tilava, opettajien palkka kohtuullinen. Opettajat ovat valtion virkamiehiä, jotka virasta erottuaan nauttivat eläkettä. Mutta, paha vaan, että näitä kouluja on perin vähän, siellä täällä suuremmissa kyläpaikoissa, kuten isoimpien asemien tienoilla Pietarin - Moskovon rautatien varrella yms. Enemmän on molempia viimeksimainittuja kouluja, joita kunnat yksinomaan kannattavat ilman minkäänlaista valtion apua".

Paasikivelle kertoneen opettajan sanojen mukaan "viimeisinä vuosina ei luultavasti ole oltu 'maakoulujen' ohjelmaan ja opetustapaan tyytyväisiä ja niitä on ruvettu sulkemaan ja sijaan perustamaan 'kirkkokouluja'... joissa opetetaan paljon uskontoa, mutta muu opiskeleminen jääpi aivan syrjäasiaksi".

Oppiainekoostumuksessa pani Paasikivi merkille kotiseutuluonteisen suuntauksen. Hän huomauttaa, että maantiedossa "ei mennä omaa pitäjää edemmäksi", koska niin lyhyessä ajassa "ei luonnollisista syistä voida käydä isänmaan maantiedettä läpi niin tarkkaan, kuin esim. Suomessa se käydään. Se ehkä yksinänsä vaatisi parin vuoden ajan". Siksi Paasikivi sanoo, että tunnilla puhutaan vain oman pitäjän tärkeimmistä paikoista, kuten Volhov-joesta, sen sivuvirroista ja Ilmajärvestä.

Opettaja oli kertonut Paasikivelle, että maalla koulua käy vain seitsemäs osa kaikista lapsista, sillä vanhemmat eivät halua päästää heitä kouluun. Niillä, jotka kuitenkin kouluun tulevat, ei ole minkäänlaista

alustavaa valmiutta. Joskus sattuu näissä "maakouluissa" kaikenlaisia häiriöitä. "Sattuu toisinaan pieni poikanulikka tulemaan kouluun juovuksissa, niin että täytyy ensimmäiseksi työksi toimittaa hänet rauhallisesti levolle". Opettajan kertomuksen mukaan parhaimpia oppilaita olivat 'maakouluissa' niin sanottujen 'tuhnain' lapset, jotka olivat tunnettuja ahkeruudestaan.

Novgorodissa Paasikivi oli asunut vuokra-asunnossa yhdessä muutaman Novgorodin klassillisen mieskymnaasin opiskelijan kanssa. Tästä oppilaitoksesta Paasikivi kertoo artikkelissaan "Kun tarkastaja kävi".

"Kymnaasissa vallitsee tarpeellinen järjestys... mutta tätä järjestystä ylläpidetään, kuten sotaväessäkin, etupäässä rangaistuksilla.... Kun oppilaat loma-ajoksi lasketaan kotiin, heille jaetaan lomaliput, sillä ilman lomalippua voivat he yhtä vähän; kuin sotamiehetkään, siirtyä ulos niiden rajojen sisältä, jotka heille on määrätty."

Verratessaan suomalaisia lukioita Novgorodin kymnaasiin Paasikivi kertoo siitä, missä ne eroavat toisistaan. Esimerkiksi: "Novgorodin kymnaasissa ei tunnilla kysellä läksyjä kaikilta oppilailta, kuten tehdään Suomen kouluissa, vaan 'kutsutaan ulos' muutamia, yhden tunnin ajalla korkeintaan 4-5 oppilasta, jotka seisoen katederin luona saavat vastata kauemman aikaa. Tämä tapa on opettanut oppilaita käyttämään sitä hyväkseen siten, että he laskevat, koska heidän vuoronsa tulee ja valmistavat läksynsä tavallisesti vain noin kerran viikossa". Paasikivi huomauttaa myös, että kymnaasissa kiinnitettiin huomiota voimistelunopetukseen, "jossa harjotetaan marssimista ja joku vuosi sitten myös temppuja pyssyllä, mikä nyt on lakkautettu".

Pietarin koulupiirin tarkastajan käynnistä Novgorodissa kertoo Paasikivi tavalla, joka muistuttaa Nikolai Gogolin romaania "Reviisori". Samoin kuin Gogolilla kaupunginjohtajan nimi oli Anton, niin myös kymnaasin rehtorin nimi sattui olemaan Anton ja aivan samoin, kuin romaanissa, rehtori saa tiedon pietarilaiselta ystävältään, että tarkastaja on tulossa. Näin ollen tarkastajan visiitti ei ollut mikään yllätys, mutta "oli tämä taasen varsin outoa ja odottamatonta, sillä tällaista ei ollut tapahtunut kuuden viimeisen vuoden kuluessa" Tästä syystä päätti rehtori kertoa oppilaille tarkastajan persoonasta, hänen ulkonäöstään ym asiaan liittyvistä seikoista. Oppilaita käskettiin pitämään

asuntonsa "tarpeellisessa siivossa, koska tarkastus tulisi ulottumaan koulun seinien ulkopuolellekin". Kahdeksaslukkalaisille annettiin mietittäväksi luokkakirjoitusta varten aihe 'Itsevaltiuden merkitys Venäjällä'.

Illalla oli hänen ylhäisyytensä tulossa katsomaan oppilaiden asuntoja, etupäässä niiden, jotka asuvat vieraiden ihmisten luona tarkastukseen, ettei asunnosta löytynyt nuorille vaarallisia kirjoja yms ja että kaikki oli kuten olla pitää. Viime hetkellä oli muistettu, että eräässä asunnossa paitsi kymnaasin oppilaita asuu "vielä joku, Jumala tiesi, mikä ihminen, suomalainen ylioppilas", ja vaikka kaikki paperit ja luvat olivat kunnossa, päätti rehtori, että on parasta ettei tarkastaja näkisi tätä suomalaista, sillä se ei nähtävästi ollut sopivaa pedagogiselta kannalta katsoen. Siksi Paasikiven oli käsketty poistumaan siksi illaksi asunnosta.

"Oltuaan kaupungissa viikkokauden, jonka kuluessa hänen kunniaukseen pidettiin viidet kuudet päivälliset, lähti hänen ylhäisyytensä pois. Nyt vallitsee tavallinen hilajaisuus täkäläisessä kouluelämässä, joka kulkee vanhaa tasaista rataansa" – näin lopettaa Paasikivi artikkelinsa Pietarin koulupiirin tarkastajan käynnistä Novgorodissa.

Paasikiven lähettämässä reportaaseissa on mielenkiintoista se, kuinka hän kuvailee novgorodilaisten elämää ja tapoja. Hän asui heidän keskellä melkein puoli vuotta, tuli hyvin toimeen ilman tulkkia, hän ymmärsi paikkallisten asukkaiden luonteenominaisuuksia, ja vertaili niitä sekä suomalaisten luonteenpiirteitä keskenään.

Paasikivi huomauttaa, että venäläisen kansallisuutteen kehityksessä oli vaikuttavana voimana maaorjuus, mistä seurauksena on ollut tavallisen miehen käyttäytyminen arkitilanteissakin.

"Jos tiellä satut puhuttelemaan venäläistä talonpoikaa ja olet vähänkin herrasmiehen näköinen, niin tavallisesti ottaa hän lakin päästään puhuessaan sinulle... Huomaa selvästi jälkiä siitä, että hän vielä 30 vuotta sitten oli orjana."

Paasikivi on kuvannut onnistuneesti muitakin luonteen erikoispiirteitä, muun muassa, että "venäläiset ovat kansaa, joka osaa unohtaa surut ja tämän maailman murheet". Siihen ei tarvita muuta keinoa, kun "ostetaan käsipeli ja viinaa, kuljetaan pitkin kylänraittia,

tanssitaan 'ryssää' ja lauletaan". Hän lisää kuitenkin, että se on "alhaisemman kansan huvia", sellaista ilonpitoa tapaa vain laitakaupungilla ja ettei keskustassa sitä "taideta suvaita".

Paasikivi toteaa, että "...laulaa venäläinen selvänäkin, ehkäpä enemmän kuin monet muut..." Hän kertoo, että samassa talossa, missä hän oli vuokralla, asui räätäleitä, jotka lauloivat pitkin päivää. "Istuvat jalat ristissä suurella pöydällä ja suhauttelevat laulun tahdissa tikkejä... Laulut ovat kaikenmoisia vaatimattomia rekiveisuja ja sotalauluja."

Hän sanoo, että toisenlaista on, kun herrasväki on koossa. "Silloin lauletaan ensin romansseja ja soitellaan, mutta kun innostutaan lauletaan kööriässä 'Hei slaavit, vielä kaikuu meidän vapauden laulu...".

Paasikivi kertoo, että oli ollut kerran kymnaasissa vuositutkinnon päätteeksi järjestetyssä tilaisuudessa, jossa "...kun todistukset oli jaettu eroaville oppilaille, luettu säännöt ja määräykset, kuinka muiden tulee käyttäytyä suven aikana, ...kääntyivät kaikki läsnäolijat seinällä olevaan keisarin kuvaan päin ja lauloivat kansallishymnin 'Jumala, varjele tsaaria!'" "Ja yleensäkin laululla lopetetaan kaikki tärkeimmät juhlallisuudet Venäjällä", lisää hän.

Novgorodilaiset eivät Paasikiven mielestä olleet erikoisemmin kiinnostuneita politiikasta. Siksi he eivät järkeilleet siitä, "...mitä Pietarissa tehdään", koska se "ei sovi kunnan kansalaiselle hyvin järjestetyssä valtakunnassa", vaan "käytännöllisinä ihmisinä" puhuivat "jopa muutamat vanhat herratkin sienien suolaamisesta ja kananpoikien hoidosta, niin asiantuntevasti, että olisi luullut heidän koko ikänsä olleen kokkeja tai kananhoitajia". Keskusteluja tällaisista hyödyllisistä asioista sai kuulla joka päivä. "Syy mahtoi olla osaksi siinä, että tuumailu niistä ei kuulu kiellettyihin asioihin."

Lamaannustila Novgorodin yhteiskuntaelämässä johtui Paasikiven mielestä siitä, että "pääkaupunkilehtiä tilasi ani harva novgorodilainen eikä mitään paikallista sanomalehteä tällaisessa kaupungissa, kuin Novgorod, tietysti ole olemassa". Sitäpaitsi "sanomalehti on venäläisen mielestä jotenkin tarpeeton ylellisyyskalu".

Ne puoli vuotta, jotka Paasikivi vietti Novgorodissa, oli hänen ensimmäinen läheinen kosketus Venäjään. Novgorodista lähetetyt kirjeet

osoittavat, että hän melko kriittisesti suhtautui keisarikunnan oloihin sekä venäläisen maaseutukaupungin elämäntyyliin. Tästä huolimatta hänen käsityksensä Novgorodista ei ollut yhtä negatiivinen kuin, esimerkiksi, venäläisen kirjailijan Aleksandr Herzenin, joka oli sitä mieltä, että Novgorod on "tavattoman köyhä ja ikävä kaupunki-pahanen".

Ja vaikka Paasikiven asenne Venäjään olikin kriittinen, säilyi kuitenkin hänen opiskeluvuosinaan herännyt mielenkiinto Venäjän historiaan ja kulttuuriin. Tämä maa oli hänelle "outo maailma", jonka arvot hän halusi ymmärtää.

Juho Kusti Paasikivi

KIRJEITÄ NOVGORODISTA

KIRJE NOVGORODISTA
(*Vajanaisia kirkollisia piireitä*)
(U. S:n kirjeenvaihtajalta)

Novgorodin kaupunki, jossa tuhatta vuotta sitten nykyinen Venäjän valtakunta perustettiin suureksi osaksi suomalaisten kansanheimojen keskudessa, tarjoo utelevalle paljon menneitä aikoja muistuttavaa nähtäväksi.

Kaupungin keskustassa "Kremlissä" oleva iki-vanha "Sofian tuomikirkko"¹, sen edustalla tasainen tori, jossa tasavallan aikana Novgorodin asukkaat pitivät kansankokouksiaan, Kremlä ympäröivät, aikojen kuluessa monesti hajoitettut ja uudestaan rakennetut muurit y. m., kaikki nämä ovat rakennuksia, jotka tietysti monesti uudistettuina, ovat nähneet 8-10 vuosisataa. Kaupunkia joka puolelta ympäröivät multavallit ja niiden juurella juokseva vallihauta, muutamit kaupungin sisällä ja ulkopuolella löytyvät erikummalliset tornit, joista enää on jäljellä ainoastaan alastomina töröttävät rauniot, todistavat että näillä lakeuksilla on miekkoja mitelty. Luonto näkyikin muodostaneen ne mukaviksi tappelukentiksi. Kun kaupungin ääreltä katsoo, näkee niin kauvaksi, kuin silmä kantaa, ainoastaan tasaista kenttää, jossa kasvaa korttelin korkuista ruohoa. Metsää ei huomaa missään. Siellä täällä tasangolla näkyy yksinäisen kirkon kupooli, joita joka haaralla huomaa useita. Sattuupa silmään myöskin joku kylärähjäinen hökkeleinen.

Kun tulee etenkin tällaiseen vanhaan venäläiseen kaupunkiin, niin ensiksi pistää silmiin kirkkojen ja kappeliensa paljous ja yleensä koko kreikkalais-katolilaisen jumalanpalveluksen omituisuus meikäläisestä nähden. Kirkkoja ja kappeleita kuuluu Novgorodissa olevan yhteensä 42 kappaletta! Melkein kaikkien näiden edustalla tekee venäläinen ristinmerkin. Kun asemalta ajat kaupunkiin vosikkarähjällä, jonka kanssa ensin olet hyvän aikaa riidellyt

lopullisesta hinnasta, niin tiellä ottaa hän kymmenkunta kertaa lakin päästään ja tekee ristinmerkin. Sittenkun on päästy matkan päähän, voi hän kyllä ehkä vannaakin, että sovittu maksu oli puolta suurempi.

Kirkon rakennus on se rakennus, josta venäläinen ennen kaikkea pitää huolta. Nuo kirkkojen kallisarvoiset koristeet, niiden satoja tuhansia maksaneet häikäisevän kirkkaiksi puhtaalla kullalla silatut kupoolit todistavat venäläisen anteliaisuutta tässä suhteessa.

Novgorodin kirkoista ansaitsee etupäässä huomiota edellämäinnittu Sofian tuomiokirkko. Sen rakensivat v. 1052 j. Kr. ruhtinas Vladimir, suuriruhtinas Jaroslaff 1:sen poika, ja Pyhä ruhtinatar Anna². Aikojen kuluessa on kirkkoa tietysti useasti korjailtu, mutta esim. seinät kuuluvat vieläkin olevan sellaiset, jommoisiksi ne tekivät konstantinopolilaiset mestarit 850 vuotta sitten.

Kirkossa on paljon nähtävää. Vanhanaikaiset koristukset, monien vuosisatojen vanhat Jumalankuvat, joista monia pidetään ihmeitätekevinä, ja joista kirkonpalvelija kertoo useita mitä kummallisimpia ihmeitä, ja joista muutamit ovat suutelemisesta käsien ja jalkojen kohdalta kokonaan kuluneet, kaikki tämä tuntuu etenkin sille, joka sitä ensi kerran näkee, hyvin omituiselta.

Merkillisimpiä muistomerkkejä menneeltä ajalta on kaksi suurta kullattua ovea, jotka vievät pieneen sivukappeliin. Ovia kutsutaan "Sigtunalaisiksi porteiksi"³, sentähden että kertomuksen mukaan Novgorodilaiset toivat ne sotasaaliina Sigtunan kaupungista Ruotsista mainiolla Suomen historiassakin mainitulla sotaretkellään vuonna 1187. Kultaus on jo osaksi hävinnyt seitsemän vuosisadan kuluttamana. Paitsi niitä löytyy kirkosta toiset aikoinaan komeat portit n.s. "korsunskilaiset"⁴, jotka tarinan mukaan ovat tuodut Korsunin kaupungista, missä Vladimir Pyhä kastettiin, mutta oikeastaan lienevät saksalaista tekoa 12:lta vuosisadalta. Ne ovat koristetut monen monituisilla symbolisilla kuvilla, jotka suurimmaksi osaksi ovat uskonnollista sisällystä. Muun muassa on kuitenkin niiden tekijä, joku saksalainen mestari, nimeltä Rikvin, asettanut oman kuvansakin niiden joukkoon.

Kirkossa löytyvät monen oikeauskoisen pyhimyksen maalliset jäännökset. Toiset niistä ovat kallisarvoisissa hopeaisissa kirštuissa.

Jokaiseen heistä liittyy joukko kummallisia kertomuksia, joita kirkonpalvelija, muuten jotenkin risaisen näköinen äijä rahjus, hartaasti juttelee, ja jotka jokainen uskollisissa asioissa hartaampi Novgorodilainen tuntee. Nuo hopeaiset kirstut ovat niille hankitut jonkun rikkaan ruhtinattaren tai muun ylhäisen oikeauskoisen toimesta, joka siten on näyttänyt harrasta uskonnollista intoaan. Erääseen näistä kirstuista, joka muuten ei ole ainakaan kaikkein suurin, on käytetty 12 leiviskää 11 naulaa puhdasta hopeaa ja 1 leiviskä, 1 naula kultaa.

Pyhimysten joukossa on m.m. Feodor Jaroslaff, Aleksanteri Nevskin luonnollinen veli, joka isänsä tahdosta astui 15 vuoden vanhana avioliittoon, mutta kuoli hääpäivänä. Tämä tapahtui 13:nneen vuosisadan alkupuolella. Ruhtinas lepäsi lähellä olevassa Jurjeffin luostarissa aina 17:nneen vuosisadan alkupuolelle asti, jolloin Novgorodin metropoliitta kuultuaan, kuinka kaupungin valloittaneet ruotsalaiset sotamiehet pilkkasivat hautaa, siirsi ne De la Gardien luvalla Sofian tuomiokirkkoon, jossa tilaisuudessa ne huomattiin mätänemättämiä. Niin kertoo pyhä kertomus⁵.

Kirkon korkeimman kupoolin kattoon on sisäpuolelle maalattu Vapahtajan kuva. Siitä kerrotaan seuraavaa. Kun kirkkoa rakennettaessa eräs Konstantinopolilainen maalari⁶ maalasi sitä, maalasi hän sen koura avonaiseksi. Kun toisena aamuna tultiin työhön, niin huomattiin, että kuvatus avonaisen kouran sijasta oli nyrkkiin puristettu koura. Novgorodin silloisen piispan Luka Zhidjatan⁷ käskystä koura korjattiin entisen näköiseksi. Seuraavana aamuna oli se jälleen puristettu nyrkkiin. Näin tapahtui 4 kertaa. Neljännellä kerralla kuulivat rakentajat Vapahtajan kuvasta äänen, joka kirkkoslaavilaisella kielellä – jolla kielellä venäläisessä jumalanpalveluksessa kirjoitetut kirjat ovat kirjoitetut – lausui: ”Maalarit, maalarit, oi maalarit! Älkää maalatko minun kättäni siunaavaan asentoon vaan puristettuun. Sillä tässä kädessäni minä pidän tätä Suurta Novgorodia. Mutta silloin kun tämä minun käteni aukeaa, silloin tulee tämän kaupungin loppu”. Nyt näkyy koura olevan enää puoleksi kouristettuna.

Kirkossa kuuluu löytyvän useita vanhoja papillisia koristuksia, joita kuitenkin en ole ollut tilaisuudessa nähä. Muun muassa

kuuluu olevan eräs vanhanaikainen metallinen metropoliitan hiippa ja sauva, jotka ovat niin raskaat, että nykyiseen sukupolveen kuuluvat pappismiehet tuskin jaksaisivat kantaa niitä. Siten olisi siis tässäkin nähtävänä, kuinka ihmiskunta on heikontunut.

Aivan tuomiokirkon vieressä, Arhijerein (korkeimman Novgorodilaisen papin) asunnossa on eräs pieni kappeli, jossa toimitetaan jumalanpalvelus kahdesti päivässä. Muiden kummallisuuksien joukossa huomataan siinä eräs pesuastia ja Vapahtajan kuva, joihin kumpaankin liittyy kummallinen historia. Pesuastia oli erään entisen Novgorodilaisen piispan Ifannin kammiossa. Tätä piispaa paha henki usein kiusasi näkyväisessä muodossa – erään kerran alastoman tytön (!) muodossa. – Mutta kerran sulki piispa perkeleen, joka taasen oli häntä kauvan kiusannut, – tähän pesuvatiin ja asetti sen päälle ristin, joten ilkiö ei uskaltanut tulla sieltä pois. Paha henkipä alkoi silloin rukoilla piispaa laskemaan häntä ulos. Pyhimys suostui siihen sillä ehdolla, että perkele viepi hänet Jerusalemiin ja tuopi sieltä takaisin. Sen toimittikin paholainen yhtenä yönä.

Ihmeellinen kertomus Vapahtajan kuvasta on seuraava: Vuonna 1170 j. Kr. Suzdalilainen ruhtinas Andrei toi sotajoukkonsa Novgorodia vastaan valloittaakseen sen. Novgorodilaisten sotavoimat olivat, hänen sotajoukkoihinsa verrattuna, mitättömän pienet ja varma perikato siis uhkasi heitä. Arkkipiispa rukoili yöt ja päivät tämän Vapahtajan kuvan edessä, ja katsopas! neljäntenä päivänä kuuli hän äänen, joka käski häntä menemään ”kirkastuksen kirkkoon” – eräs Novgorodin vanhimmista kirkoista – ottamaan sieltä ”Jumalan äidin kuvan” ja viemään sen kaupungin muureille suojelukseksi vihollisia vastaan. Arkkipiispa lähetti protodiakonin noutamaan kuvaa, mutta tämä ei voinut sitä liikuttaakaan. Silloin lähti hän itse suurella ristikulussa kirkkoon, toimitti ensin jumalanpalveluksen, ja kun hän sen jälkeen aikoi tarttua ”Jumalan äidin” kuvaan, niin se itsestään liikahti paikaltaan ja kohosi ilmaan. Kaikki lankesivat polvilleen ja huudahtivat: ”Jumal’ armahda!” Sitten arkkipiispa otti kuvan ja pappien seuraamana vei sen tappelu paikalle. Suzdalilaiset nauroivat ensin Novgorodilaisille ja yksi heistä ampui neitsyt Marian kuvaa. Kuva käänsi itsestään kasvonsa pois vihollisista ja kääntyi kaupunkiin päin, ja ”Jumalan äidin” silmistä virtasi kyöneleitä.

Kauhistus valtasi viholliset. Heidän sotajoukkonsa joutuivat epäjärjestykseen, ja Novgorodin sotaväki sai heistä loistavan voiton. Tämä ihmeellinen "Jumalan äidin" kuva löytyy vieläkin mainitussa "kirkastuksen kirkossa", joka siitä tapauksesta sai nimekseen "ihmekirkko". Kuvassa, joka on melkein poiskulunut, on kuvattuna neitsyt Maria Jesus lapsi sylissä. Taiteellisessa suhteessa on se, kuten kaikki kirkoissa löytyvät Jumalan ja pyhimysten kuvat näkyvät olevan, hyvin alkuperäistä laatua.

Tällaisia kertomuksia, jotka luterilaiselle ehkä tuntuvat omituisilta, löytyy ääretön joukko erityisissä venäläisissä kirjoissa, joita kutsutaan "Pyhien elämänkerroiksi". Näiden joskus mitä kummallisimpien kertomusten todenperäisyyttä ei kukaan harras oikeuskoinen sivistynytään epäile. Ainakin vakuuttivat muutamat korkeamman 8-luokkaisen naiskymnasiumin läpikäyneet nuoret naiset uskovansa niihin yhtä lujasti, kuin Raamattuunkiin.

Paitsi Sofian tuomiokirkkoa on Novgorodissa vielä kaksi muuta tuomiokirkkoa⁸, vaikka ne iässä ja arvossa eivät vedä sille vertoja. Näissä kolmessa tuomiokirkossa toimitetaan jumalanpalvelus 5 kertaa päivässä kussakin nim. k:lo 5 aamulla; k:lo 6 e.pp. toinen, joka kestää noin k:lo 8; kolmas k:lo 9 e.pp., kestää noin k:lo puoleen 12 a.-p.; neljäs k:lo 4 j. pp. lyhyempi ja viides k:lo 6-8 j. pp. Kussakin tuomiokirkossa kuuluu olevan kolme pappia. Mutta näistä alituisista jumalanpalveluksista ei papeilla kumminkaan ole erittäin suurta vaivaa, jumalanpalveluksessa kun ei ainakaan tavallisina päivinä ole minkäänlaista saarnantapaista, jollainen Sofian kirkossa kuuluu olevan, silloin kun joku korkeampi pappi toimittaa palveluksen. Tavallisesti luetaan vaan joka päivä samat luvut kirkkoslaavilaisesta käsikirjasta, jota muuten itse vanäläisetkin sanovat vaivalla ymmärtävänsä. Tietysti ne kumminkin lopulta koviimpaankin päähän menevät.

Pappien seurakunnan sielunhoitoa ei kuulu olevan maaseuduillakaan. Papit kyllä ovat "Jumalan lain" opettajina jonkunlaisissa kyläkouluissa, mutta vanhempien ihmisten kanssa he eivät työskentele. Muuten kuulee toisinaan venäläisten valittavan pappiensa haluuttomuutta sairaidenkin luokse tulemaan, etenkin alempisäätysten. Kerrottiinpa eräässä perheessä, että heidän lapsenhoitajansa oli

kuolemaisillaan ja pappia haettiin hänen luokseen. Papin luona vastattiin, että hän syö päivällistä eikä siis joudu heti tulemaan. Jonkun ajan perästä haettiin häntä uudestaan. "Hän makaa päivällisunta", oli vastaus. Kolmannella kerralla vastattiin, että papille oli tullut vieraita. Vasta neljännellä kerralla oli hän tullut ja ehtinyt juuri toimittaa kirkolliset toimitukset, ennen kuin sairas kuoli.

Kun jumalanpalveluksia sen lisäksi pidetään monessa muussakin kaupungin kirkossa – missä useammin, missä harvemmin – niin ei ihme, että ei usein seurakuntaa ole koossa kuin joku vanha akka. Tunnettu on kumminkin venäläisen ainakin ulkonainen hartaus uskonnollisissa menoissa. Ristinmerkkinsä tekee hän kaikissa mahdollisissa tilaisuuksissa. Kun kymnasisti – joko poika tai erittäinkin tyttö – menee aamulla kouluun, poikkee hän mennessään kappeliin. Ja kun hän koulussa on kunnollisesti suorittanut tutkintonsa, niin katsoo hän velvollisuudekseen sytyttää kynttilän kirkossa pyhän kuvan eteen. Erittäin tarkkaa huolta pidetään siitä, että kotona lamput eivät jää juhla- ja sunnuntaiyöksi sytyttämättä. Kerrottiinpa minulle eräästä tšekäläisestä kymnasin opettajasta, joka itse tarkasti huolehti siitä, että hänen huoneessaan lamppu paloi joka yö. Kerran hänen sytyttäessään sitä myöhään illalla, sattui lamppu menemään rikki. Palvelustytön piti vielä myöhään lähteä hakemaan uutta puodista, joka jo oli suljettu, sillä opettaja oli sanonut, ettei voi laskeutua levolle täyttämättä tätä kristityn velvollisuutta.

Paljon käydään suvisittain pitkillä pyhiinvaellusretkillä "Jumalaa rukoilemassa". Äskettäin teki muun muassa eräs 65 v. vanha rouva sellaisen 16 peninkulman päässä olevaan Tihvinin luostariin. Tällaiset matkat pitää tietysti kävellä jalkaisin, joka ei suinkaan ole helppo tehtävä polttavan kuuman sään aikana.

Merkillisimpiä juhlamenoja venäläisessä jumalanpalveluksessa ovat n.s. "ristikulkueet". Tällaisia pannaan Novgorodissa toimeen 12 kertaa vuodessa joko pyhien miesten kunniaksi tai kaupungin varjelemiseksi kaikenlaiselta turmiolta, tulipaloilta, nälänhädältä, ruttotaudilta y. m. s. Silloin kuljetetaan Jumalan, neitsyt Marian ja Pyhän kuvia ympäri kaupunkia, papit ovat juhlatamineissaan, ja itse Novgorodin Arhijerei on mukana, kirkkolaulajat laulavat messuja ja lukematon ihmisjoukko tulee

perässä. Usein tapahtuvat nämä "ristikulkueet" hyvinkin etäisiin paikkoihin. Heinäkuussa esim. kuljetaan täältä Hutinin luostariin⁹, johon on toista peninkulmaa kaupungista. Kun sen lisäksi sattuu, kuten tänä kesänä, että aurinko paahtaa 35–40 Cels. kuumuudella, ja huono maantie tomuaa kauheasti, niin venäläiset voivat pitkäksi ajaksi rauhoittaa omantuntonsa täytettyään tämän velvollisuutensa. Kuitenkin kuulee hartaimpien venäläisten toisinaan valittavan, että kansa ja etenkin sivistyneet lähtevät näille retkille suurissa seuroissa, joissa matka kuluu hauskesti mutta uskonnollinen puoli jää jotenkin syrjään. Papeille ovat nämä kulut siitäkkin syystä vaivalloisia, että he niinä päivinä, joina ovat läsnä "ristikulkueissa", eivät ennen juhkakulun loppumista saa hiukkaakaan syödä. Tuollainen pitkä kulku esim. Hutinin luostariin kestää lähes iltaan asti, joten pappien täytyy melkein koko päivä paastota.

Äsken tapahtui tällainen kulkue lähellä olevaan Antoniuksen luostariin¹⁰, jossa sinä päivänä vietettiin tavallista joka vuosi tapahtuvaa juhlaa. Luostari on erään "Antonius Roomalaisen" perustama v. 1106 j. Kr. Tästä pyhimyksestä kertoo pyhä muinaistaru, jonka todenperäisyyttä ei kukaan oikeauskoinen epäile, että mainittu pyhimys purjehti Roomasta tänne kolmessa päivässä kiven päällä ja meriruohon oksa kädessä. Tuo kivi¹¹ on nyt pystyssä eräässä luostarin kirkossa. Se näkyi olevan pitkä, leveä ja litteähkö paasi. Mainittuja merenruohoja näytetään myöskin jossakussa luostarin kirkoista. Itse pyhä Antonius, joka siis kuoli alkupuolella 12:tta vuosisataa, makasi tietämättömänä haudassaan viidettäsataa vuotta, kunnes hänen maalliset jäännöksensä jonkun ihmeen kautta löydettiin v. 1597 tsaari Feodorin aikana. Siitä ajasta asti vietetään tätä juhlaa hänen muistokseen joka vuosi ensimmäisenä perjantaina Pietarin päivän jälkeen; 30 vuotta sitten pantiin pyhimyksen ruumis hopeaiseen arkkuun, jota säilytetään luostarin pääkirkossa. Oikeauskoisen vanhan uskon mukaan on hänen ruumiinsa monimutkaisten kohtaloin ja sattumain läpi säilynyt täydellisesti samanlaisena, kuin se hänen kuollessaan oli ja tulee ikuisesti pysymään mätänemättömänä. Mainittuna juhlapäivänä kannetaan tätä hopeaista arkkua "ristikulkueessa" ympäri luostarin pihaa. Tällöin koettaa väkijoukko päästä niin lähelle kuin mahdollista kulkueessa kannettuja "Jumalan äitejä" ja etenkin mainittua pyhimyksen arkkua.

Hartaimmat asettuvat kulkueen eteen pitkään kapeaan jonoon, kumartuvat sen lähestyessä, ja useampia "Jumalan äitejä" kuvaavia tauluja kannetaan heidän ylitsensä. Tavan takaa seisahtuu kulkue ja kuvien alla olevat saavat 10–20 minuuttia olla tukalassa asemassa. Jokainen koettaa ainakin kerran päästä arkun luo tekemään ristinmerkin.

Väkijoukon läpi kantoi neljä miestä kipeätä vaimoa. He tahtoivat asettaa hänet pyhimyksen arkun luokse, sillä kansa uskoo vahvasti heidän parantavaan voimaansa. Vaimoparka päästi sydäntä särkeviä tuskan huutoja, kun miehet häntä puolijuosten raastoivat väkijoukon läpi. Lieneekö hän parantunut taudistaan, en tiedä.

Paljon näkyi luostarin pihalle ja sinne vievän tien varsille kerääntyneen muitakin sairaita, rampoja, sokeita, mykkiä y.m. He eivät näkyneet niin paljon tulleen parannusta hakemaan taudeista kuin kerjäämään. Kaikkialla oli niitä. Vierelläni ryömi vanha mykkä mies, jolta molemmat jalat olivat poikki. Hän soperteli eriskummallisia sanoja alituisesti tehden ristinmerkkejä. Silloin tällöin näkyi joku heittävän hänelle lantin. Lausuin kanssani olevalle venäläiselle, että meillä Suomessa ei suvaita kerjäämistä, että meillä ei ole kymmentä osaakaan tästä kerjäläispaljoudesta ja että meillä on vaivashuoneita tai muuten pidetään heistä huolta. "On meilläkin vaivashuoneita, mutta ei niihin likimainkaan kaikki mahdu", vastasi hän. Mutta kysymykseeni, eikö olisi parempi lisätä vaivashuoneiden lukumäärää, kuin käyttää miljooneja kupolien kultaamiseen, vastasi hän kuitenkin kuivasti: "Kylläksi on kyllä tehty köyhien hyväksi".

Paljon kuulee täällä kertomuksia siitä, kuinka heikot sairaut ovat parantuneet taudistaan joko maattuaan yön kirkossa pyhän kuvan edessä tai jollakin muulla ihmeellisellä tavalla. Kysymykseeni, eikö olisi yhtä hyvä rukoilla kotona, kuin tunkea tuonne väkijoukon läpi pyhimyksen kirstun tykö, vastattiin: "Tietysti hän on lähempänä Jumalaa kuin me, ja Jumala kuulee häntä, kun hän meidän puolestamme rukoilee".

Mutta jos toiset venäläiset matkustavat näihin kirkollisiin juhliin uskonnollisissa tarkoituksissa, niin tulee niihin paljon ihmisiä maallisissakin tarkoituksissa. Tällaisia jälkimmäisiä ovat etenkin näppärät ja konstinsa oppineet taskuvargaat, joita näissä juhlissa viljalta vilisee.

Mainittuun Antoniuksen luostarin juhlaan tulee joka vuosi järjestettyjä ja harjoitettuja joukkokuntia Pietarista ja Moskovasta.

Venäläisiä pappeja valmistetaan, kuten tietty, n.s. "hengellisissä seminareissa". Entiseen aikaan voitiin palvella alhaisesta kirkon palvelijasta, laulajasta y. m. s. aina papiksi asti, mutta nyt ei se enää käy laatuun. Tuollainen pappisseminari¹² löytyy Novgorodistakin mainitusta Antoniuksen luostarista. Siinä oli viime vuonna oppilaita n. 360 kappaletta, ja suurin osa heistä asui isossa, kasarmin tapaisessa koulurakennuksessa. Osa asui kumminkin kaupungilla. Vuosimaksu kuuluu olevan, ainakin maksavilta oppilailta 60–70 ruplaa. Seminaariin tullaan tavallisesti jonkinlaisista 3–4 – luokkaisista valmistavista kouluista nimeltä "hengelliset koulut". Seminaarissa on kurssi 6-vuotinen. Oppiaineiden joukossa ovat tietysti, paitsi varsinaisia uskontotieteitä, kreikan ja latinan kielet etusijassa. Niiden joukossa kuuluu myöskin olevan –merkillistä kyllä– filosofia. Minkäläatuisista oppikirjoista sitä luetaan, en tiedä. Hebreaa eivät kuulu lukevan. Ne oppilaat, jotka ovat hyvin suorittaneet seminaarikurssin, pääsevät "hengelliseen akademiaan" Pietarissa, jossa kurssi on 3–4 –vuotinen. Heistä sitten tulee korkeimpia pappismiehiä.

Kun seminaristi on suorittanut koulunsa, on hänen ensimmäinen tärkeä tehtävänsä ja velvollisuutensa hakea itselleen – morsian. Sillä ennen ei häntä vihittä papiksi eikä anneta paikkaa, kuin hän on laillisesti vihitty avioliittoon. Niin tarkasti pidetään kiinni ohjeesta "piispan pitää oleman yhden vaimon miehen". Jotta tämä avioliiton välttämättömään onnelaan pääseminen olisi sitä helpompi ja mukavampi, on tapa tällainen: Jos joku vanha pappi, jolla on naimakelpoinen ja – kuntoinen tytär, joko itse rupeaa tuntemaan vanhuuden väsymystä tai katsoo olevan ajan toimittaa tytär miehelleen, niin menee hän piirikunnan arhijerein tykö ja pyytää, että hän suostuisi antamaan tyttärelle miehen ja isälle sijaisen. Arhijerei antaa suostumuksensa ja panee muistiin tarpeelliset asianhaarat. Sitten hän antaa tietää asiasta niille valmiille papinkokelaille, jotka kussakin tapauksessa sopiviksi nähdään eli valmiiden kandidaattien puuttuessa, seminarin kuudesluokkalaisille. Jos paikka ja sitä seuraava tytär heitä miellyttää, niin rupeavat he yksi toisensa perässä käymään pappilassa vieraisa. Ken sitten voittaa isän sydämen, sille annetaan ensin

tytär ja sitten paikka. Tämä hyvä ja kaikin puolin mukava ja käytännöllinen tapa oli etenkin entisinä aikoina tarkasti voimassa. Mutta nykyinen sukupolvi kuuluu ruvenneen hiukan luopumaan siitä siten nim. että nyt seminaristeilla, jotka tähän aikaan ovat näissä asioissa erittäin tarkkasilmäistä väkeä, jo koulussa on tarkat tiedot kaikista ympäristön sekä hyvistä että huonoista papin paikoista ja tyttäristä, ja niin he tytärten kanssa sopivat naimiskaupat valmiiksi, ilman vanhojen pappien välitystä. Isiltä tietysti säästyy juoksu arhijerein luo, mutta samalla voi monta asianhaaraa jäädä punnitsematta.

Jos papilta sitten vaimo kuolee, täytyy hänen loppuikänsä elää leskenä, sillä hän saa olla ainoastaan "yhden emännän mies". Mutta tarkasti pidetään vieläkin kiinni siitä, että tyttären mies saa isänpäikan, eikä esim. poika. Poika nai jonkun toisen papintyttären ja saa hänen paikkansa. Ainoastaan jos ei papeilla ole tyttäriä – joka kuuluu harvoin tapahtuvan – määrätään hänen sijaansa joku toinen muilla perusteilla.

Jos ei venäläinen papinkokelas mitenkään halua astua avioelämään, niin täytyy hänen ruveta munkiksi luostariin, jossa hän pääsee johonkin korkeampaan arvoon. Mutta tämä mahtaa kumminkin harvemmin tapahtua. Täten siis venäläisen teologin täytyy puolipakosta tehdä se, minkä meidän teologimme tavallisesti omasta tahdostaan tekevät heti ensimmäisinä vuosinaan.

KANSANOPETUS VENÄJÄLLÄ

Satuin äsken tutustumaan erään venäläisen kansakoulun naisopettajan kanssa, joka joku vuosi sitten oli ollut opettajana kansakoulussa maalla Novgorodin kuvernementissa, mutta joka nykyään on samanlaisessa toimessa pienessä kaupungissa samassa kuvernementissa. Hän kertoi lasten opetuksesta mainitulla seudulla yhtä ja toista, joka voipi suomalaista lukijaakin huvittaa, muun muassa seuraavaa, jossa siis tiedot ovat hänen tietojaan.

Kansakouluja maalla on kolmenlaisia: Ensiksi kansanvalistusministeristön toimeenpanemia ja kustantamia kouluja; toiseksi "maa" – eli kyläkouluja (semskija eli selskija utshilishtsha); ja kolmanneksi "kirkollisia

seurakuntakouluja" (tsherkovnja prihodskija utshilishtsha). Oikeastaan nämät koulut eivät eroa toisistaan muuten, kuin nimeltänsä ja sen puolesta, millä varoilla niitä kannatetaan.

Ensimmäiset "ministeristön koulut" kustantaa valtio kokonansa, ja ne ovat muuten erittäin hyvin ylläpidettyjä, rakennus on upea ja tilava, opettajien palkka kohtuullinen. Oppilaat, ainakin kaukaisemmat, joita tietysti sattuu olemaan kymmenien virstojen päästä, oleskelevat koulussa koko viikon ajan, ainoastaan sunnuntaiksi menevät koteihinsa. Opetusvälikappaleet ovat hyvät, ja opettajat ovat tietysti valtion virkamiehiä, jotka virasta erottuaan nauttivat eläkettä.

Mutta paha vaan, että näitä kouluja on perin vähän, ainoastaan siellä täällä suuremmissa kyläpaikoissa, kuten esim. isoimpien asemien tienoilla Pietarin-Moskovan rautatien varrella y.m.s.

Enemmän on molempia viimeksimainittuja kouluja, joita kunnat yksinomaan kannattavat ilman minkäänlaista valtion apua. Sen tähden valitti mainittu opettaja kaikellaisten puutteiden paljoutta näissä kouluissa, koska talonpojat eivät ole liian anteliaita tällaisissa asioissa. Hän oli ollut opettajana "maakoulussa", josta hän siis tuli enemmän puhuneeksikin. Niissä on yksi luokka jaettu kolmeen osastoon, joten koulun kurssi on kolmivuotinen. Kun ei ole minkäänlaisia alustavia lastenkouluja ja kotiopetus kansan kesässä on huononlaisella kannalla, niin lapset kouluun tullessaan eivät tunne kirjantakaan. Usein eivät tiedä edes omaa eikä vanhempiensa nimeäkään eivätkä erota, kumpi käsi on oikea, kumpi vasen.

Oppiaineina näissä kouluissa on "Jumalan laki", sisäluku, laskento, maantiede, laulu ja käsityöt. "Jumalan lakiin" kuuluu päärukouksien osaaminen; tieto kreikkalais-katolisesta jumalanpalveluksesta ja silmäys raamattuun. Raamattua opetetaan lukemaan sisältä myöskin kirkkoslavilaisella kielellä, jonka rinnalla oppikirjoissa on venäjänkielinen käännös. (Kuten tunnettu venäläinen jumalanpalvelus tapahtuu kirkkoslavilaisella kielellä.) Sisälukuun kuuluu sujuva lukeminen ja luetun ymmärtäminen ja oppi lauseen pääjäsenistä. Laskentoa käydään läpi kokonaiset luvut ja hiukan kosketaan murtolukuihin. Maantieteessä ei pääasiallisesti mennä omaa pitäjää (= ujesd, kihlakunta) edemmäksi. Luonnollisista syistä ei tietysti voida käydä isänmaan maantiedettä läpi

niin tarkkaan, kuin esim. Suomessa se tehdään. Se ehkä yksinään vaatii parin vuoden ajan. Pysytään sentähden ainoastaan tärkeimmissä paikoissa omassa pitäjässä. Opettaja puhuu Velho- (Volhov-) joesta ynnä sen sivuvirroista ja haaroista, Ilmajärvestä (muita järviä ei paikkakunnalla suinkaan ole) y.m.s. Laulussa opetetaan laulamaan messuja, jotka ovat kreikkalaisessa jumalanpalveluksessa yhtenä tärkeimpänä osana. Laulua opettaa usein lähiseudun pappi, joka aina opettaa "Jumalan lakia" kaikissa kouluissa. Muille tätä tointa ei uskota. Toimestaan saa hän pienen korvauksen pitäjältä. Sinä aikana, jolloin mainittu opettaja oli tällaisen koulun opettajana, sai pappi, joka asui yhdeksän virstan päässä koulusta, tästä toimestaan lisäpalkkaa kokonaista – 19 rupl. vuodessa! Liekö sitten ollut pienen palkkion vuoksi vai jostakin muusta syystä, että pappi ei tätä sivutointaan hoitanutkaan muuta, kuin ehkä 19 rpl. edestä, joten opettaja vasten sääntöjä joutui opettamaan myöskin "Jumalan lakia".

Oppiaineet ovat jotenkin samat kaikissa kouluissa. Lisäksi tulee "ministeristön kouluissa" m.m. voimistelu, joka kuten kaikissa venäläisissä tai ainakin Novgorodilaisissa oppilaitoksissa, on paljasta marssimista ja sotatempujen oppimista.

Nuo kolmannen lajiset koulut ovat jotenkin samanlaisia, kuin "kylä" eli "maakoulut". Ero on ainoastaan siinä, että ne ovat seurakunnan papin välittömän valvonnan ja hoidon alla, ja että niissä "Jumalan lakia" opetetaan enemmän, kuin edellisissä. Opettaja kertoi nim., että viimeisinä vuosina ei luultavasti ole oltu tyytyväisiä "maakoulujen" ohjelmaan ja opetustapaan ja sentähden on niiden tointa ruvettu ehkäisemään. Keino on yksinkertainen: Niitä on ruvettu sulkemaan ja sijaan perustamaan näitä "kirkkokouluja". Niissä opetetaan paljon uskontoa, mutta – opettajan sanain mukaan – "muu opiskelu jää aivan syrjäasiaksi". Kuka niitä sulkee en tullut kysyneeksi.

Kaikkiansa sanoi opettaja maseuduilla kouluissa käyvän ehkä noin seitsemännenten osan lapsista. Kertoi muuten, kuinka joka askeleella tapaa vastusta maakansassa, jossa ukot tuumivat, että "meidän esi-isillämme ei ollut kouluja, mutta elivät sentään. Emme niitä sentähden meidän tarvitse". Kouluhuoneet ovat molemmissa jälkimmäisissä kouluissa huonot, ja opettajat niissä eivät ole mitenkään turvattuja: heitä erotetaan ilman muita mutkia, ilman minkäänlaista valitusta ja laillista tutkintoa.

Heillä ei myöskään vanhoilla päivillään ole minkäänlaista eläkettä. Toisia vastuksia kohtaa oppilaissa, joiden opetus on, kuten edellä mainittiin, alettava jotenkin alusta. Joskus tapahtuu kaikellaisia häiriöitä: sattuu toisinaan pieni poikanulikka tulemaan kouluun juovuksissa, niin että täytyy ensimmäiseksi työksi toimittaa hänet rauhallisesti levolle y.m.s. Venäjällä ei nim. maaseudullakaan tarvitse, viinaa saadaksean, tuottaa polttimosta 65 litraa kerrassaan, sillä jokaisessa pienimmässäkin kylärähjäsessä on aina jokunen rakennus, jonka kyljessä on kirjoitettu suurilla kirjaimilla: "Russki traktir" (= venäläiven trahtööri). Parhaimpia oppilaitansa, sanoi opettaja sinä aikana, kun hän oli "maakoulun" opettajana, olleen n.s. "tshuhnain" lapset. "Tshuhnain" ovat venäläisten kesken uutteruudesta tunnettuja uutisviljelijöitä, jotka ovat tulleet seudulle n.s. "kuljeskelijoina" hankkineet itselleen uutismaata, jota viljelevät. Kotoisin ovat he Itämeren maakunnista, Viron-, Inkerin- tai Liivinmaalta, ja uskonnoltaan enimmäkseen luterilaisia. Satuun kerran näkemään tuollaisen uutisviljelijän asunnon, joka oli parin peninkulman päässä Novgorodista. Perhettä oli mies, vaimo ja 4-5 lasta, jotka keskelle metsää olivat raivanneet itselleen jotenkin ison alan peltoa, rakentaneet pienen mökin ynnä tarpeelliset ulkokuoneet. Kaikki oli suomalaisen uutisviljelijän työn näköistä, ero oli vain siinä, että metsä ympäristöllä oli sellaista, kun sileällä, erittäin ruohoisella niityllä kasvaisi puita. Tällaisten lapsia oli opettajalla ollut koulussaan 15-16. Kouluun tullessaan eivät he osanneet ollenkaan venäjää. Koulussa kuuntelivat tarkasti, kirjoittivat sanelun mukaan hyvin ja laskivat samoin. Mutta sanaakaan eivät vastanneet opettajan kysymyksiin. Itsepintaisesti olivat he puhumatta melkein koko ensimmäisen vuoden. Mutta lopulla vuotta - lapset rupesivat yht'äkkiä, kerrassaan puhumaan, ensin tietysti hiukan huonommin, vähitellen paremmin. Aikojen kuluessa mahdollisesti unohtavat kokonaan oman kielensä.

Samoin kuin maaseuduilla, on kaupungeissakin sekä valtion kannattamia "ministeristön" kouluja, että kaupungin varoilla toimeenpantuja ja kannatettuja. Mutta paitsi yksiluokkaisia, joissa, kuten maalla olevissakin, on kolme osastoa, on myöskin kaksiluokkaisia, joissa on viisi osastoa ja kurssi siis viisivuotinen. Edellisissä on yksi opettaja, jälkimmäisissä kaksi. Koulut ovat muuten kaikki

kansanvalistusministeristön välittömän hoidon ja valvonnan alaisia. Kaupungit antavat kannattamiensa kouluja varten määrätyn vuotisen rahasumman, ja ministeristö toimittaa kaiken muun. Mutta, omiutista kyllä, kaupungin kansakoulujen opettajista saavat kuitenkin ainoastaan ne, jotka palvelevat "ministeristön" kouluissa, palveluksestaan erottuaan eläkkeen, sillä ainostaan he luetaan valtion virkamiehiksi.

Kaupungeissa on tietysti koulunkäynti enemmän levinnyt, kuin maaseuduilla, niin että suurin osa lapsista kuuluu ainakin jonkun verran käyvän koulua. Siitä uutisesta, jonka joku aika sitten "Novoje Vremjä" kertoi, ja joka "U. Suomettareenkin" oli mainitun lehden mukaan otettuna, että nim. "kouluopetus määrätään pakolliseksi niissä seuduissa, joissa on olemassa kylliksi luokkahuoneita", ei mainittu opettaja vielä ollut saanut mitään tietoa.

Opettaja näihin kouluihin valmistetaan erityisissä oppilaitoksissa, joita on Venäjällä kolme, muun muassa Pietarissa ja Moskovassa. Kurssi niissä on kolmivuotinen. Toisia opettajia, etenkin naisia, on tietysti sellaisia, jotka, kuten yllämainittu naisopettaja, ovat käyneet korkeampia oppilaitoksia. Heidän palkkansa eivät ole juuri suuria: maaseutukouluissa olevien korkeintaan noin 240 rpl. Mutta näin korkea palkka on maalla harvinainen. Tavallisesti ovat ne pienemmät, alkaen 80 ruplasta vuodessa. Mainittu opettaja, joka oli käynyt 8-luokkaisen naiskymnaasin, oli "maakoulussa" opettajana ollessaan saanut palkkaa 200 rpl. vuodessa. Kaupunkien kouluissa ovat palkat suuremmat, alkaen 250 a` 300 ruplasta 400 rupl. saakka. Ei siis suomalaisen kansakoululaitoksen tarvitse hävetä venäläisenkään rinnalla.

KÄYNTI VENÄLÄISESSÄ LUOSTARISSA

Kun satut joutumaan Venäjälle, niin ensimmäisten joukossa käyt tetysti katsomassa venäläistä luostaria. Valamolla ja Konevitsassa¹³ on usea suomalainen nähnyt jotenkin vanhoja ja arvokkaita luostareja, joihin Venäjältä tehdään pyhiinvaellusretkiä jotenkin kaukaakin. Mutta rikkaudessa ja komeudessa eivät ne vedä vertoja sellaisille luostareille, kuin esim. lähellä Novgorodia oleva Jurjeffin luostari¹⁴.

Kun lähdetään jonnekin kaupungin ulkopuolelle, niin tavallisesti vuokrataan "troikka" s.o. kolmen hevosen vetämät nelipyöräiset ajopelit. Kun on useampi henki, kuten meitä oli, otetaan rattaiksi "lineikka" s.o. pitkät nelipyöräiset kärryt, joissa istutaan pitkin kumpiakin laitoja selät vastatusten, jalat roikuksissa sivuilla. Tuollaiseen lineikkaan mahtuu 12–14 henkeä. Siitä voit olla aina varma, että hevoset ovat niin laihat ja huonot, että eläinsuojeluyhdistykset Suomessa sekaantuisivat asiaan. Niinpä olivat meidänkin hevosemme paljasta luuta ja nahkaa, selät rikkiajetut. Matka kävi ensin pitkin Pietarilaista "shosseeta" s.o. pienillä kiven kappaleilla laskettua tavallisen kadun levyistä tietä myöten. Tie, joka kulkee Moskovasta Pietariin Novgorodin kautta, on jäännös entisiltä ajoilta, jolloin ei vielä ollut rautatietä Pietarin ja Moskovan välillä, ja jolloin kaikki liike kulki N:n kautta. Se on peninkulmittain suora, ja syksyllä kuraisenakin aikana jotenkin puhdas, se kun on kova, kuin kaupungin katu.

Ympäristöllä ei mitään nähtävää. Niittymaata joka haaralla. Toisinaan tulee talonpoika vastaan "tarantasilla". "Tarantasi" on ajoneuvo, johon en mielelläni haluaisi istua. Jotta siitä saisi käsityksen, tulee ajatella pitkiä, kaupunkilaiselle hyvin tuttuja, olutkuskin nelipyöräisiä, joiden päälle, aivan keskikohdalle, on, tavallisesti hyvin huonosti, kiinnitetty joko ison tervatynnyrin puolikas tai jotakin muuta astian tapaista. Tynnyrin eteen ja taakse jää pitkät puut töröttämään. Mitä varten ne ovat tehdyt niin pitkiksi, sitä ei voi ymmärtää, koska ei juuri koskaan näe niiden päälle mitään tavaraa ladotuksi, vaikka ajoneuvoja kyllä pitkin päivää liikkuu kaupungissakin. Tynnyri keikkuu armottomasti laidasta toiselle; pyöristä, joiden pystyt ovat toista kyynärää pitkiä, kulkee yksi sinne, toinen tänne. Mutta venäläinen istuu rauhallisena tynnyrissään tuumien: "avosj" s.o. "ehkä pysyy", tekee ristimerkin pahemmissa tilaisuuksissa ja ajaa – luultavasti siksi, kun tynnyri tulee alas tai pyörä jää maantielle. Jos suomalainen talonpoika näkisi kaikellaisia venäläisen talonpojan ajoneuvoja, niin varmaan tuumisi, että ei niihin panna sellaisia kuormia, kuin "pitkille aisoille" kotona.

Koska tässä on kylä tien vieressä, niin poikkeemme sinne "tsajulle". Kylän keskitse kulkee raitti, ja sen molemmin puolin on olkikattoisia hökkelejä, jotka – kumma kyllä – ovat suureksi osaksi

palovakuutetut. Sen näkee seiniin naulatuista metallisista levyistä, joihin on painettu sen palovakuutusyhtiön nimi, jossa talo on vakuutettu. Kylä ei ollut varsinainen venäläinen iso kylä, jommoisessa kuuluu olevan yli 50 taloa. Sentähden ehkä huoneetkin voivat tässä olla huononpia, kuin tavallisesti. Ainakin muutamissa taloissa oli ensinnä lattiaton eteisen tapainen, joka myös toimitti kanakopin, lammasläävän y.m. virkaa. Itse rakennuksessa oli pari huonetta.

On kuitenkin kylässä komeampikin rakennus, jonka heti huomaa venäläiseksi kapakaksi. Astuppa sinne sisään, niin näet alakerroksessa – rakennus on usein kahdenkertainen – heti suuren huoneen, jossa koko takaseinän täyttävät monenkertaiset viinapullorivit. Siellä on "vodkaa" jos jonkinlaista "tsaarinviniä" (eräänlaista erittäin "haluttua" viinaa), tavallista oman paikkakunnan viinaa, keltaista viinaa y. m., sanalla sanoen, "erittäin hyvin lajiteltu varasto". Silmiin pistää myöskin heti parikymmentä riviin asetettua teekannua.

Poikkeemme johonkin taloon, pyydämme "panemaan samovaarin" (teekyökin), joka löytyy jokaisesta venäläisestä perheestä. "Heti", on vastaus, ja heti alkaa tulinen häärinä. Pian saadaankin se ulos huoneen edustalle – mitään pihaa emme nim. huomanneet. Venäläinen on kyllä vieraanvarainen ihminen. Kun suomalaisessa talossa pyydät jotakin, niin tietysti saat, mutta ennenkuin hidas suomalainen pääsee asiaan oikein kiinni, saat hiukan odottaa. Kyllä venäläinen tekee kiiruttua ja juodessasikin juoksee hän tuossa ympärilläsi, ikäänkuin viinuri ravintolassa. Eikä hän häikäile ruvetessaan puheiksikin vieraan kanssa, vaikka näkee että on muukalainen. Mutta annahan olla! Kun maksat suomalaiselle talonpojalle, voi hän antaa puolen takaisin, sanoen "etteihän siitä sovi niin paljoa ottaa, kosk' ette mitään syöneetkään". Mutta anna venäläiselle, vaikka kymmenen ruplaa teen keittämisestä, kyllä hän ottaa. Kumartaa kumartamistaan ja sanoo: "Antakoon Jumala teille", – mitä hän oikein toivottaa, sitä on vaikeampi käsittää. Ja lähtiessäsi saattaa hän vielä lakki kourassa tietä pitkin toistaen erotessa: "do svidania" (näkemään asti).

Jos muuten tiellä satut puhuttelemaan venäläistä talonpoikaa ja olet vähänkin herrasmiehen näköinen, niin tavallisesti ottaa hän lakin päästään puhuessaan sinulle. Huomaa selvästi jälkiä siitä, että hän

vielä 30 vuotta sitten oli orjana. Hänen vastauksensa muistuttavat paljon nykyistä ainakin miehille tuttua: "Ymmärrän, herra luutnantti".

Mutta tässä onkin jo luostari, jonka nimi on "Jurjeffin luostari", ja joka on yksi Venäjän rikkaimmista. Se on Ilmajärven eteläpäässä¹⁵. Jo kaukaa pistävät silmiin sen 9 kullattua kupolia, joiden kultaus kuuluu maksaneen yli 50,000 rpl. Piha on erittäin siisti, samoin myös rakennukset, joten tarpeellinen huoli on pidetty, kuten sopiinkin, niiden asunnosta, jotka uskonnollisen innon pakottamina ovat haudanneet itsensä tänne luostarin muurin sisään ja iäksi jättäneet maalliset edut.

Sopisikohan tässä kertoa eräs pieni historia, joka täällä on hyvin tuttu ja joka minun kuulteni kerrottiin seurassa, jossa oli muutamia sivistyneitä nuoria naisiakin. Asia oli nim. sellainen, että tämän vuosisadan alkupuolella eli eräs rikas kreivinnä Anna Orloff (Venäjän historiassa mainioiden Orloffien sisar)¹⁶, jonka uskonnollinen innostus pakotti lahjoittamaan kaikki rikkautensa – yli kaksi milj. rpl. – tälle luostarille. Hänpä se kaunisti sen, kultasi kupoolit, antoi sille jalokivensa y. m. rikkautensa, joista tuonnempana hiukan saamme puhua. Mutta hän ei tahtonut tyytyä siihen, että hän ainoastaan tämän luostarin oli pannut voimaan, vaan halusi vielä perustaa uuden naisluostarin Volhovin toiselle rannalle, vastapäätä Jurjeffin luostaria. Pyyntökirjat laitettiin Pietariin, josta tuli Aleksanteri I vastaus, että naisluostarin kyllä sopisi perustaa Volhov-joen toiselle rannalle, mutta sitten täytyy myöskin välttämättömästi perustaa keskelle Volhovia – lasten kasvatuslaitos! Asia raukesi siihen.

Neiti, – muuten jo hiukan elähtänyt, 26-30 vuotta – joka yllämainitussa seurassa kertoi tämän historian, puhui myöskin eräästä nuoresta, kauniista munkista, jolla on kaikki hyvän ja kunnollisen munkin ominaisuudet. Niiden joukkoon kuului muun muassa, että hän ei kuljeskele iltaisin luostarin takana olevassa "slobodkassa" (kylässä) eikä mene heinäniitylle silloin, kun ympärillä olevien talojen väet, etenkin naispuoliset, niittävät heinää.

Eräässä toisessa, köyhemässä luostarissa käydessäni kysyin munkilta, annetaanko heille myöskin viinaa luostarissa tai saako sitä ostaa luostarissa olevasta ravintolan tapaisesta. Vastaus oli

kieltävä. "Mutta kuinka te, joka olette venäläinen, voitte tulla toimeen ilman viinuskaa?" – "Täytyy käydä useasti kaupungissa".

Se, joka on ollut Venäjällä viikonkin, tietää, ettei siellä "vodkaa" säästellä.

Tässä siis on luostari. Ensinnä kohtaa kellotapuli, jossa mahtaa olla noin pari- kolmekymmentä kelloa, joihin jokaiseen on äänen pehmeiden vuoksi valettu osa hopeata. Suurin niistä, nimeltä "Palamaton pensas", painaa 4,200 leiv. Toiseksi suurimman paino on 2,800 l.

Astuppa sisään esim. luostarin pääkirkkoon, katsele tarkemmin ympärillesi ja ihmettele! Siellä on rikkautta, kultaa ja kalliita kiviä. Pyhimysten kuvien ympärille tehdyt kehykset peräseinällä ovat puhtaasta kullasta. Siellä täällä niihin on pistetty jalokivi. Kalliita kiviä on luostarissa suuri joukko, mutta osa kaikkein kalliimpia on viety säilöön kellotapulien korkeimpaan huippuun, koska jonkun kerran on koetettu niitä varastaa.

Eräässä toisessa luostarin kirkossa, jossa säilytetään kreivinnä Annan ja silloisen Arhimandriitti Fotiuksen maallisia jäännöksiä kahdessa marmorisessa haudassa, on kaksi suurta pilaria, jotka ovat puhtaasta valkosesta marmorista. Tässä kirkossa näytettiin myös erästä "evankeliumia" eli kirjaa, jossa on Raamatun kertomuksia, jonka kannella on soikea parista kolmestakymmenestä jalokivestä muodostettu kehä. Muuten löytyy luostarista tällaisia kullattuihin hopeakansiin sidottuja kirjoja paljon. Sen lisäksi joukko muita kallisarvoisia esineitä, kultaisia astioita y.m. Mainitsemista ehkä ansaitsee eräs arhimandriitin hiippa, joka on kaunistettu sangen isoilla briljanteilla, ja jonka kyljessä on kirjoitus: "Sydämellisin lahja pyhälle arhimandriitille Fotiukselle hänen rippityttäreltään Annalta 12 p. Elok. v. 1823". Tässä kirkossa palaa ikuinen tuli Fotiuksen ja Annan kunniaksi, ja joka päivä toimitetaan jumalanpalvelus heidän sielujensa rauhan vuoksi. Sitä paitsi joka lauantai luetaan samaa tarkotusta varten sielumessu.

Jos joku harva onnellinen pääsee tilaisuuteen näkemään briljanteja, timantteja y.m. jalokiviä, kun ne loistavat kaunottaren kutreissa eli kaulakoristuksessa tai keisarien ja kuninkaiden

kruunuissa, niin ehkä nuo koristukset saavat aikaan aiotun vaikutuksen. Mutta kun näkee tuollaisen helmen pistetyksi neitsyt Marian kaulakoristukseen, niin ei se ainakaan luterilaisessa herätä uskonnollista tunnetta.

Muiden hyvyyksien lisäksi on luostarissa puutarha, joka on annettu 300 ruplasta vuokralle eräälle Novgorodin kauppiaalle.

Mutta paitsi kuollutta pääomaa, joka kullassa, briljanteissa ja marmoripylväissä makaa kaukana yksinäisyydessä Ilmajärven rannalla, ja jonka aikojen kuluessa luultavasti "koi syö ja ruoste raiskaa", on luostarilla vielä muutakin omaisuutta. Hurskas kreivinnä Anna ei tyytynyt ainoastaan luostarin kirkkojen kaunistamiseen. Kun rahaa oli, niin täytyihän sitä käyttää. Hän pani pankkiin pääoman, jonka korot vuosittain lankesivat "Jurjeffin luostarille". Kapitaali ei mahtanut olla vähäinen, koska korkoja tulee vuosittain kokonaista 50,000 rpl.! Tällä summalla pidetään luostari hyvässä voimassa. Arhimandriitti saa luostarista "vapaan ylläpidon" ynnä 6,000 rpl. palkkaa. Mitä varten hän, naimaton mies, vielä saapi tuollaisen palkan, sitä on vaikeampi käsittää.

Toiseksi palkataan sillä noin 80 työntekijää, jotka toimittavat kaiken työn luostarissa. Sillä munkit ovat vapaat työnteosta ehtiäkseen paremmin rukoilemaan vapaina maallisista huolista. Mutta ei vielä sillä hyvä. Vielä hekin saavat palkkaa, vanhemmat 25 rpl. kuussa, nuoremmat vähemmän! Kun hekin sen lisäksi saavat "kaikki talosta", niin ei ihme, että he kuuluvat kuolevan varakkaina miehinä. "He elävät itselleen kapitaalini", sanoo venäläinen. Kun vielä ottaa lukuun, että statististen tietojen mukaan valtio- ja pappismiehet elävät kaikkein kauvimmin, niin voipi arvata, että "Jurjeffin luostarin" munkeilla on kaikki edut puolellaan rikastumiseen ja huolettomaan elämään.

Ikävä seikka vaan on se, että munkkien täytyy syödä suuhunsa tai eläesssänsä jakaa sukulaisilleen hankkimansa rahat, koska heidän kuolemansa jälkeen jääneet varat otetaan takaisin luostarille. Jälkeläisiä ei heillä ole, joista he erittäin haluaisivat huolta pitää. Tästä huolimatta kuolevat he, kuten edellä sanottiin, toisinaan hyvinkin rikkaina miehinä. Joku vuosi sitten kuoli eräs vanhempi ja korkeampi munkki, jolla luostariin tullessaan ei ollut mitään omaisuutta, mutta joka kuollessaan

jätti jälkeensä 30,000 rpl.! Hänen kuoltuaan alkoivat sukulaiset riidellä omaisuutta itselleen, josta kuitenkin ei tullut mitään.

Kuten näkyy on siis tässä luostarissa jotakuinkin hyvä elellä. Hiukan ikävä siellä voipi olla se, että ruoka, joka muuten on hyvää, on aina "paastoruokaa". Liha nim. on kokonaan kielletty munkeilta, vaikka maitoa, joka myöskin kuuluu "paastoruokiin" heidän sallitaan juoda.

Ikänsä puolesta on "Jurjeffin luostari" jotenkin vanha, se kun on perustettu jo suuriruhtinas Jaroslaff I:sen aikana. Luostarissa ovat haudattuina mainiot Orloff veljekset ynnä heidän isänsä¹⁷. Aleksei Orloffin haudan päälle on asetettu pieni neitsyt Marian kuva, joka silloin oli Tshesmenin sankarin mukana, kun hän hävitti turkkilaisen laivaston.

VENÄLÄISTEN KESKELLÄ

Etä venäläiset ovat väkeä, joka osaa unohtaa surut ja tämän maailman murheet, sen tulee jo Suomessa usein huomaamaan, kun nim. sattuu näkemään esim. harjuryssiä useamman yhdessä kasassa maalla. Ostetaan käsipeli ja viinaa, kuljetaan pitkin kylänraitia, tanssitaan "ryssää" ja lauletaan. Sellaista iloa saa Venäjällä nähdä milloin vain haluttaa mennä syrjäkaupungille. Keskellä kaupunkia ei sitä taideta suvaita. Mutta paraiten sen opit tuntemaan, jos satut joutumaan asumaan seinätysten kapakan kanssa, – johon mahdollisuus on erittäin suuri. Tämä tietysti koskee etupäässä alhaisempaa kansaa. Mutta paljon siihen vivahtavaa on "herrasmiehenkin" laita. Kun tulee vieraita, niin leivotaan suuri, toista arsiinaa pitkä piirakka, ja hankitaan isomahainen pullo kirkasta nestettä. Muuta ei tarvita. Kohta on ilo valmis, laulu ja tanssi sujuu hyvästi.

Mutta tietysti laulaa venäläinen selvänäkin, ehkäpä enemmänkin kuin monet muut ihmiset. Räätelit, jotka asuvat tässä samassa talossa, vetelevät pitkin päivää. Heitä on toistakymmentä. Istuvat jalat ristissä suurella pöydällä ja suhauttelevat laulun tahdissa tikkejä. Yksi laulaa aina alun värssyä, ja toiset ottavat kiinni köörissä. Tenorit laulavat melodiaa ja bassot säestävät, jonka tavan venäläiset ovat varmaankin oppineet kirkkolaulustaan. Toisinaan on keskellä laulua vihellystä ja kiljahduksia,

jotka otetaan melkein yläpuolella falsetin. Laulut ovat kaikenmoisia vaatimattomia rekiveisuja ja sotalauluja. Mutta kun herrasväkeä on koossa, lauletaan ensin romansseja ja soitellaan ja toisinaan, kun enemmän innostutaan, lauletaan kööriässä: "Hei slaavit, vielä kaikuu meidän vapauden laulu..." tai muuta. Laululla lopetetaan kaikki tärkeimmät juhlallisuudetkin Venäjällä. Satuain keväällä näkemään vuositutkinnon kymnaasissa. Kun kaikki oli lopetettu, todistukset jaettu eroaville oppilaille, luettu säännöt ja määräykset, kuinka oppilasten tulee suven aikana elää y.m., kääntyivät kaikki läsnäolijat peräseinällä olevaan keisarinkuvaan päin ja lauloivat kansallishymnin: "Jumala, varjele Tsaaria! Sinä väkevä, mahtava hallitse kunniaksi meille, hallitse peloksi vihollisille, Sinä oikeauskoinen Tsaari! Jumala, varjele Tsaaria!"

Paitsi laulua ja musiikkia ja keskustelun aluksi puhelua niistä, on venäläisen tärkeimpiä ajanvietto- ja seuraelämätapoja korttipeli. "Visti", "vintti" (ruuvi) ja "preferanssi" y.m. ovat venäläiselle kylläksi tunnettuja. Ainoastaan vanhan ajan ihmiset, vanhat herrat ja rouvat pelaavat "turakkaa" – Suomessa tunnettu "pariturakan" nimellä. – Korttia pelaataan tavallisesti rahasta, ja siitä ilosta eivät nuoret tytötkään tahdo jäädä osattomiksi.

On erittäin huvittavaa katsella, kun neljä viisi tottunutta rouvaa lyö korttia. Kaikilla on paperossit sussa, joista löyhytellään sellaisia hyviä nielusauhuja, jotka tekisivät kunniaa mille tupakkamiehelle tahansa. Eräs rouvista on oikein pelimiehen perikuva: istuu koko ajan mitä rauhallisimman näköisenä, ei hätäile, vaikka on juuri pannut pöytään 15 rpl. Toinen ei ole yhtä kylmäverinen: äsken, hävittyään 2 ruplaa, hän melkein itki. Sitä ahnaammin tarttuu hän nyt kortteihinsa. Kortit vapisevat kädessä, silmät kiiluvat päässä, ja kuumeentapainen puna peittää kasvot leuan nipukasta hiusten rajaan. Kolmas on erittäin hyvällä tuulella, sillä hän on tänä iltana voittanut 60 rpl.

Venäläinen on, kuten tunnettu, jotenkin käytännöllinen ihminen, joka ei pidä yhtä työtä toista parempana. Miehiä käytetään Venäjällä monessa sellaisessa toimessa, jossa Suomessa on naisia. Puhumattakaan siitä hyvästä tavasta, että pesijät miessaunoissa ovat miehiä, näkyy miesväki esim. ruoan valmistuksen tuntevan jotenkin hyvin. Ainakin ovat muutamat vanhat herrat tämänkin kirjoittajan läsnäollessa

puhuneet sienien suolaamisesta ja kananpoikien hoidosta niin asiantuntevasti, että olisi luullut heidän ikänsä olleen kokkeja tai kananhoitajia.

Keskustelua tällaisista hyödyllisistä aineista saapi muuten kuulla joka päivä. Syy mahtaa olla osaksi se, että tuumailu niistä ei kuulu kiellettyihin asioihin. Järkeileminen siitä, mitä Pietarissa tehdään, ei tietenkään sovi kansalaiselle hyvin järjestetyssä valtakunnassa. Sitä paitsi olisi se hiukan vaikeampi, koska tiedot niistä tällaisissa maaseutukaupungeissa, kuten Novgorodkin on, leviävät – Herra ties – kuinka monennesta lähteestä. Sanomalehti on nim. venäläisen mielestä jotenkin tarpeeton ylellisyyskalu, jonka sen tähden tapaakin vain harvassa. Tähän aikaan kumminkin näkyy into tietämään, mitä muualla maailmassa tapahtuu, hiukan nousseen nähtävästi ranskalaisen laivaston käynnin jälkeen. Ainakin tilasi vanhempi venäjänkielen opettaja kymnaasissa tänä syksynä lehden, "N. Vremjan" vaikka hän tähän asti ei ole erittäin pitänyt väliä muun maailman tapauksista.

Vaikka venäläisten tapana ei olekaan omista asioistaan juuri tuumailua sitä eikä tätä, muuta kuin että ne nyt ovat parhain päin eivätkä toisin päin voisi ollakaan, niin olisi kumminkin vääryys heitä kohtaan luulla, että ei kukaan heistä seuraa suuren maailman tapauksia. Löytyy tietysti aina joka paikkakunnalta joitakuuta, jotka lukevat "Uutta aikaa" (Novoje Vremja), "Isänmaan poikaa" (Syn Otetsh.) tai "Valoa" (Svet). Nämäpä sitten levittävät "uutta aikaa" ja "valoa" muidenkin joukkoon. Usein nim. kysytään heiltä, että "koska sitä Saksaa ruvetaan höyhentämään", tai "minkälaiset tanssiaisit ne olivat, jotka pidettiin ranskalaisten meriupseerien kunniaksi", tai "onko se totta, että amirali Gervais on nainut amerikalaisen kaunottaren, eikä huolinutkaan venakosta?" Nämät tällaiset seikat "intresseeravat" hirveästi venäläisiä. Vastaukset ovat sitten luotettavia ja paljon helpommin saatuja, kuin jos niitä itse ryhtyisi hakemaan. Tämän ohella selitetään tietysti, mitä muuta uutta kuuluu maailmalta. Tulevan sodan välttämättömyyden selitti kymnaasin laulunopettaja – hän kuuluu niihin, jotka seuraavat lehtiä – yksinkertaisesti seuraavasti: "Ajatelkaa, että te olette kotonanne

huoneessa, ja ovet sekä portit ovat teljetyt nenänne edessä. Teidän täytyy tietysti päästä ulos. Samoin on Venäjän laita. Meillä ei ole ulospääsyä. Siinä se. Siitä asti ovat meidän väet olleet vakuutetut sodan välttämättömyydestä”.

Mitään paikallista sanomalehteä ei tällaisessa kaupungissa, kuin Novgorod, tietysti ole olemassa¹⁸. Joitakuita vuosia sitten yritettiin kyllä toimittaa kaupungille oma äänenkannattaja, jonka puuhan etunenässä oli eräs vanha Novgorodilainen. Hän luultavasti laski, että Venäjän vanhimmassa kaupungissa, jossa on 25 000 asukasta, pitäisi yhden pienen lehden pysyvän hengissä. Mutta nähtävästi hän ei silloin tuntenut Novgorodilaisiansa, luultavasti hän perusti laskunsa liian suuriin olemattomiin edellytyksiin, koska yritys ei onnistunut. Lehti, jonka nimi oli ”Novgorodin lehti”, kuoli jo ensimmäisen vuotensa perästä.¹⁹ Tuon lapsukaisen ennenaikeista kuolemaa suree vielä tänäkin päivänä ennen kaikkia eräs mies, tunnettu nimeltä ”Novgorodin runoilija”, joka erottuaan kymnaasista neljänneltä luokalta, ryhtyi kirjailijan ja erittäinkin runoilijan toimeen, ja joka nyt, sittenkun lehden kuolema ryösti häneltä vakituisen toimen, ainoastaan tuttavien pyynnöstä sepittelee runoja nimipäiviä y.m. juhlallisia tilaisuuksia varten.

Kun ei tämän poliittisen lehden toimittamisesta tullut mitään, siirtyivät N:n ”intelligenssin” edustajat tieteelliselle alalle. Joku aika edellisen yrityksen jälkeen tuli nim. Novgorodissa ulos lakitieteellinen aikakauskirja ”Kriminalisti”²⁰, mutta senkin kävi yhtä surkeasti, kuin edellisen: Ensimmäisen vuoden jälkeen lakkasi se ilmaantumasta.

Suomi on tavallisten venäläisten – ainakin Novgorodilaisten kesken – erinomaisesta luonnonihanuudestaan ja erinomaisesta hedelmättömyydestään tunnettu seutu. Käsitykset siitä ovat jotenkin hämähäät täälläkin 20 penink. päässä Pietarista. Se ei suinkaan ole ihmekään, sillä esim. koulukirjoissa ei tuhlata liikoja sanoja Suomen tähden. Luultavasti ei se ole keisarikunnalle erittäin tärkeä osa, koska Suomen valloituksen on Ilovaitskin 400 sivua sisältävässä Venäjän historiassa käytetty vähää vaille puolen sivua, silloin kun Kaukasian valloitus ja viime Turkin sota käsittävät seitsemän kokonaista lehteä. Suomen sota 1808-9 kuuluu mainitun, kymnaasein korkeimmilla

luokilla käytetyn, oppikirjan 23:ssa painoksessa seuraavasti: ”V. 1808 alkoi sota Ruotsalaisten kanssa (sen johdosta, että Ruotsi kieltäytyi yhtymästä pohjoisten valtojen liittoon Englantia vastaan). Näyttämönä tässä sodassa oli Suomi; venäläiset sotajoukot Bukshövdenin johdolla tunkivat sieltä ulos heikot ruotsalaiset osastot ja pakottivat luoksepääsemättömän Viaporin linnan antautumaan; mutta talvella seuraavana vuonna he, Barclay de Tollyn johdolla menivät jäätä myöten Pohjanlahden yli (Meren kurkun kohdalla) ja hyökkäsivät itse Ruotsin päälle. Silloin Ruotsin kuningas Kustaa IV luopui valtaistuimesta ja hänen seuraajansa Kaarle XIII teki Haminassa rauhan, jossa Venäjä sai Suomen Tornion jokeen saakka Ahvenanmaan saarien kanssa. Valtiopäivillä Porvoossa (Maalisk. v. 1809) Aleksander I vahvisti entisen ruotsalaisen järjestyksen Suomessa ja lahjoitti sille erityisen hallituksen ”Suuriruhtinaskunnan” nimellä (johon yhdistettiin myöskin Viipurin lääni s.o. se osa Suomea, joka oli valloitettu Pietari I ja Elisabet Petrovnan aikoina ja joka oli ehtinyt melkein puoleksi venäläistyä)”.

Tämän jälkeen ei historiassa mainita sanaakaan Suomesta.

Kymnaasien maantieteen oppikirjassa, luvussa ”Venäjän keisarikunnan valtiollinen järjestys ja hallinnollinen jako”, kuuluvat viimeiset lauseet seuraavasti:

”Euroopanpuolisen Venäjän kahdeksan luoteista kuvernementtiä muodostavat Suomen Suuriruhtinaskunnan. Suomen Suuriruhtinaskuntaa, vaikka se onkin erottamaton osa Venäjän keisarikunnasta, hallitaan sen erityisten lakien mukaan, ja sillä on erityiset laitoksensa ja rahansa.

Suomen hallinto uskotaan erityiselle kenraalikuvernöörille”.

Toisessa paikassa maantiedettä, puolentoista lehden pituisessa luvussa nimeltä ”Suomi”, lausutaan tämä asia uudestaan:

”Koko Suomi muodostaa erottamattoman osan Venäjän keisarikuntaa ja kantaa nimeä ”Suomen Suuriruhtinaskunta”; sitä hallitsee kenraalikuvernööri, jonka nimittää hallitsija, keisari. Suomella on senaattinsa ja valtiopäivät, jotka kokoontuvat joka kerta ainoastaan Korkeimman luvalla. Suomelle on annettu oikeus lyödä rahansa ja pitää tullihuoneita.”

Saman oppikirjan lopussa on pieni luonnekuvaus tärkeimmistä kansoista, jotka asuvat Venäjän keisarikunnassa. Suomen asukkaita kuvataan siinä seuraavasti:

”Suomalaiset ovat keskikokoisia, laihoja, mutta väkeviä; niiden kasvojen väri on tummankeltainen (!), silmät jotenkin pienet, kirikkaat, hiukset vaaleat, keltaiset tai ruskeat; partansa ja viiksensä he suurimmaksi osaksi ajavat pois. Suomalaisen pukuun kuuluu harmaanviheriäinen nuttu, punainen vaskinappinen liivi, siniset sharovarit (= leveät roivahousut), ympyriäinen, suurivierinen huopahattu. Omituista naisten puvussa on pääkoriste ja suuri joukko metallisia koristuksia päässä, kaulassa ja rinnoilla. Suomalaisten ruoka on jotenkin köyhä. Pehmeä ja tuore ruisleipä on heidän mielestään herkkua; he leipovat itselleen leipää hyvin harvoin ja säilyttävät sitä ympyriäisten kakkujen muodossa. Pohjois-Suomessa alituisten katovuosien tähden, leivotaan leipä jauhoista, joihin on sekoitettu hienonnettua jäkälää tai hienoksi jauhettua männyn kuorta. Suomalaisten mielijuoma on kahvi. Kaikki suomalaiset rakastavat kiihkosasti tupakan polttoa, niin että tavattoman suuri määrä sitä tuodaan vuosittain Suomeen.

Suomalaiset elävät kaupungeissa ja kylissä; heidän kylänsä ovat omituisia siitä, että talot ovat kaukana toinen toisistaan, sentähden että jokaisen talon ympärillä ovat talon isännän pellot; muutamat kylät ulottuvat siten pitkin tietä pari virstaa ja enemmänkin.

Suomalaiset ovat tavattoman ahkeria ja kestäviä. Suomalainen on ylpeä mutta vierasvarainen; ulkomaalaisia kohtaan hän on epäluuloinen. Suomalaiset tunnustavat luterilaista uskontoa ja ovat erittäin uskonnollisia. Melkein kaikki Suomalaiset, niin miehet kuin naiset, osaavat lukea ja kirjoittaa; enimmäin levinnyt ja suurimmassa kunniaassa oleva kirja on piblia; se on pöytäkirjana jokaisessa perheessä, jokaisessa talossa. Pastorit (papit) pitävät huolta kansan sivistyksestä. Pastorilla on Suomessa yleensä suuri merkitys: hän on Jumalan sanan saarnaaja, hän on opettaja ja lääkäri, hän on tuomari, jota totellaan vastaansanomatta, hän on hyvä neuvonantaja, usein auttaja elämän vaivalloisissa oloissa.

Ruotsalaiset muodostavat Suomessa korkeimman luokan ja elävät pääasiallisesti kaupungeissa”.

Siis jotenkin edullinen kuvaus suomalaisista.

Tuo tieto, että suomalaiset ovat kasvoiltaan ”tummankeltaisia” oli erään venäläisen, keskiluokalla olevan kymnasistin johtanut hiukan vääriin käsitykseen, koska hän ihmetellen kysyi kerran, minkätähden ne suomalaiset, jotka oleskelevat Novgorodissa, ovat kasvoiltaan valkosia, kuten muutkin ihmiset, eivätkä keltaisia.

Samaan tietoon, mikä kuvauksessa on lausuttu Suomen ruotsalaisista, oli myöskin tullut eräs venäläinen tehtaan hoitaja, joka 8 vuotta sitten oli matkustellut Suomessa. Hän kertoi kerran matkoistaan siellä ja alotti kertomuksensa ilmoittamalla, että Suomi kohta tulee olemaan samanlainen, kuin muutkin Venäjän maakunnat, ja lopetti sen sillä, että hän Suomessa käydessään ei kuullut juuri suomen sanaa, muuta kuin jonkun kerran jouduttuaan sattumalta suomalaiseen kylään. Huomautukseen, että ennen kun tuo edellämainittu tapahtuu, muuttuu kai molempien ensimmäisten Aleksanterien käyttämä hallitussuunta Suomen suhteen, tuumi hän, että ”meillä onkin nyt kolmas Aleksanteri”.

Yksityisiä suomalaisia kohtaan ollaan Venäjällä erittäin ystävällisiä, – venäläinen kun pitää kiinni sananlaskustaan ”makaavaa (s.o. voitettua) ei lyödä”. Muutamat ihmiset ovat ylenmäärinkin avuliaisia. Eräälle suomalaiselle, kun hän oli passiaan näyttämässä, rupesi pristaffi (= poliisivirkamies) ystävällisesti selittämään, että kaikkien suomalaisten pitää oppia venäjänkieltä, ” koska Suomi on osa Venäjän valtakunnasta”.

KUN TARKASTAJA KÄVI

Jo syyslukukauden alussa tänä vuonna sai Novgorodin klassillisen kymnasin tirehtöri, Anton Feodorovitsh²¹, – muuta nimeä en ole kullut – jonkun hyvän ystävän kautta Pietarissa tietää, että ”hänen erinomsuutensa” (jevo prevoshoditelstvo), Pietarin koulupiirin tarkastaja suvaitsee tämän lukukauden aikana kunnioittaa käynnillään kuvernementin kaupunkia Novgorodia. Tämä nyt ei tietysti itsestään ole mitään erinomista, sillä ilman tarkasuksiakin vallitsee kymasissa tarpeellinen järjestys,

mutta kaikissa tapauksissa oli tämä taasen varsin outoa ja odottamatonta, sillä tällaista ei ollut tapahtunut kuuden viimeisen vuoden kuluessa.

Venäjällä, jossa kaikki on järjestetty hyvin isälliselle kannalle, ilmaantuu tämä isällisyys, kuten sopiikin ja luonnollista on, erittäin koululaitoksen alalla. Muuten esim. virkoja ei yleensä kuuluta haettavan, kuten meillä, vaan virkamiehiä, niin pedagogeja, kuin muitakin, "komennetaan" tarpeen mukaan paikasta toiseen. Kuten sanottiin, tämä sotilasmainen isällisyys saapi erinomaisen täydellisyyden koululaitoksen alalla. Kaikissa Venäjän kymnaseissa, joita kuuluu olevan kaikkiaan n. 150 eli yksi kutakin 750,000 asukasta kohti – luvun sanoi eräs sivistynyt venäläinen – on korkein johtaja tirehtöri, jonka hallussa on kymnasin tärkeimmät asiat, hänen rinnallaan on toinen, suurimmaksi osaksi käytännöllisistä toimista huolta pitävä, inspehtori, joka esim. tarkastaa oppilaiden kortterit ja jakaa ne ensin niihin y.m. Tirehtöri m.m. antaa oppilaille lomaliiput, kun he lupa-ajaksi lasketaan kotiin, sillä ilman lomaliippua voivat he yhtä vähän, kuin sotamiehekkään, siirtyä ulos niiden rajojen sisältä, jotka heille ovat määrättyt. Hän myöskin antaa oppilaille päiväkäskyt, esim. siitä, kuinka kauvan he saavat iltaisin olla ulkona y.m.. Laissa se on kyllä määrätty arkipäivinä k:lo 6:ksi, juhlapäivinä k:lo 8:ksi, mutta yhtäkaikki on tämä aika hyvin vaihteleva, koska se tänään saattaa olla k:lo 6, huomeneksi erityisten asiain vuoksi määrätään k:lo 5:ksi j.n.e. Koulussa määrää luokan esimies, joka ehkä vastaa komppanian kaptenia, edellisenä iltana yhden luokassa "tisuuriin", jonka toimi on pääasiallisesti olla polisina luokalla. Sen toimen he erinomaisen hyvin kuuluvat täyttävänkin. Kussakin kortterissa määrää inspehtori yhden siellä asuvista oppilaista "alituseksi tisuuriksi" – vastaa ehkä kersanttia – ja koska täällä harvoilla virkamiehillä ei ole apulaista, niin määrätään, kuten tässä kortterissa, jossa asuu ainoastaan neljä kymnasistia, vielä yksi "tisuurin" alituseksi apulaiseksi (pomoshchnik), joka olisi siis yhtä paljon, kuin korprali pataljonassa. Täten tottuvat kymnasistit jo pienestä pitäin siihen hyvään ja kaikin puolin tasaiseen järjestykseen, joka valitsee Puolasta Kamtshatkaan.

Tätä järjestystä pidetään, kuten sotaväessäkin, yllä etupäässä rangaistuksilla. Karsseria ei säästetä alemmiltakaan luokilta. Huojen-

nusta tuottaa pojille kumminkin se, meikäläisestä nähden ylenmääräinen paljous kirkollisia y.m. juhlia, joita venäläisessä lukuvuodessa on meikäläisiin verraten suunnattoman paljon. Näinä juhlina, samoin kuin lauvantai-iltana ja sunnuntaisin, on kymnasisti kumminkin velvollinen käymään jumalanpalveluksessa kymnasin kirkossa.

Tämän lisäksi se tapa, että kullakin tunnilla ei kysellä kaikilta oppilailta, kuten esim. Suomen kouluissa, vaan "kutsutaan ulos" muutamia, yhden tunnin ajalla korkeintaan 4–5 oppilasta, jotka usein seisoen katederin luona, saavat vastata kauvemman aikaa, on opettanut oppilaiden käyttämään sitä siten hyväkseen, että he laskevat, koska heidän vuoronsa tulee, ja kuten tavallisesti valmistavat läksynsä vain noin kerran viikossa.

Tämä tarkasti järjestetty, jos kohta hiukan monimutkainen, kone oli nyt pantava vireään käyntiin. Koska koululain § 41 mukaan, joka kuuluu:

"Kohdatessaan Hallitsija-Keisarin tai Keisarillisen perheen jäseniä oppilaiden pitää seisahtuman ja ottaman lakki päästään mutta kohdatessaan herrat kansanvalistusministerin tai hänen apulaisensa, koulupiirin tarkastajan tai hänen apulaisensa, mutta myöskin kuvernörin ja arkijerein (piispan) oppilaat ovat velvolliset antamaan heille tulevan kunnioituksen ottamalla lakin päästään ja kohteliaasti kumartamaan", oppilaiden tulee, kuten sopiikin antaa tarkastajan personalle, hänelle tuleva kunnioitus. Ja koska tarkastajaa ei kaupungissa ollut kuuteen vuoteen, jolloin tämän edellinen oli käynyt tarkastamassa, niin katsoi tirehtöri parhaaksi ensiksikin pienessä puheessa ilmoittaa oppilaille tarkastajan personasta, hänen ulkonäöstään y.m. tähän koskevista asianhaaroista. Samassa käskettiin oppilaita pitämään kortterinsa tarpeellisessa kunnossa, koska tarkastus luultavasti tulisi ulottumaan koulun seinien ulkopuolellekin. Kahdeksaluokkaisille annettiin mietittäväksi luokkakirjoitusta varten aine: "Itsevaltiuden merkitys Venäjällä".

Eräänä yönä "hänen erinomaisuutensa" sitten tuli ylimääräisellä junalla. Hän ei ollutkaan itse tarkastaja, vaan hänen apulaisensa, jonka tuloista Anton Feodorovitsin ystävät edellisenä päivänä olivat varmuuden vuoksi lähettäneet hänelle Pietarista sähkösanoman, joten tiedettiin olla varalla.

Tarkastaja oli uutera mies, joka tahtoi nähdä kymnasin sekä toimessa että levolla. Pari tuntia levättyään hän mm. heti aloitti tarkastuksen lähtemällä k:lo 2 yöllä katsomaan kymnasin yläkerrassa olevaa kasvatuslaitosta, jossa 74 oppilasta asuu. Siellä huomattiin kaikki olevan kunnossa, sillä pojat makasivat, niin kuin pitikin, ja vahdissa oleva opettaja oli myöskin "tarpeellisessa" kunnossa.

Aamusella k:lo 6-7 aikana lähetti tirehtöri varmuuden vuoksi palvelijansa erityisesti jokaiselle opettajista ilmoittamaan hänen ylhäisyytensä tulosta. Sentähden nousi venäjänkielen opettajakin ylös puoltatoista tuntia aikaisemmin, kuin tavallista, käski heti herättämään kymnasistit ja kutsui ne luoksensa sekä antoi heille tarpeelliset neuvot. Puettuaan parati-uniformutakin yllensä - Venäjällä ovat opettajat aina luokalla ollessaan velvolliset olemaan kiiltonappisessa uniformutakissa - lähti hän suurukselta inspehtorin luo, jonne muutkin opettajat kokoontuivat tuntia ennen lukujen alkamista, ja josta sitten lähdettiin miehissä kouluun.

Koska en tietysti päässyt kouluun sisään heidän perässään, en voi varmuudella kertoa, minkälainen tarkastus oli siellä sisällä. Ainoastaan voimistelunopetuksen tarkastuksen olin tilaisuudessa näkemään, koska se tapahtui koulun pihalla. Novgorodin kymnasissa voimistellaan kolmessa osassa, 4 yläluokkaa yhdessä, ja alaluokat kahdessa osassa. Tarkastustunnilla voimisteli yläluokkien osasto. Pojat asetettiin riviin, ja jonkun ajan kuluttua tuli tarkastaja ulos ja huusi: "Hyvää päivää, pojat!" - "Jumala antakoon, teidän erinomaisuutenne!" Sitten tehtiin erilaisia marsseja, sekä juosten, että käyden, ja lopuksi kuljettiin hänen ylhäisyytensä ohi pitkissä riveissä, jolloin tämä virkkoi jonkun kerran "hyvin, pojat", johon he vastasivat "ahkeruus on ilomme, teidän erinomaisuutenne".

Tällaista, hiukan alkuperäisellä kannalla olevaa voimistelua harjoitetaan venäläisissä kymnaseissa 2½ tuntia viikossa. Joku vuosi sitten harjoitettiin, ainakin Novgorodin kymnasissa, temppuja pyssyllä, joka kumma kyllä, nyt on lakkautettu.

Iltasella hänen ylhäisyytensä piti tulla tarkastamaan kymnasistien asuntoja, etupäässä niiden, jotka asuvat vieraiden ihmisten luona. Sitä varten tässäkin kortterissa, joka myöskin oli sellainen, jo aa-

musella huone lämmitettiin tarpeellisen lämpöiseksi, lattia siivottiin liikanaisista tavaroista. Ennen päivällistä kävi venäjänkielen opettaja, jonka lähimmän tarkastuksen alle kortteri on uskottu - Venäjällä on jokaisen oppilaskortterin korkeimpana tarkastusmiehenä joku opettajista - vielä kerran pitämässä lopputarkastuksen, antoi lopulliset ohjeet ja määräsi erään kymnasisteista olemaan kahtena päivänä ilman päivällistä - koska näki hänen tyhjän kirjalaukkunsa olevan sängyn päällä, eikä sille määrättyssä paikassa, joka on naulassa sängyn yläpuolella.

Sitä paitsi oli hänellä vielä pieni järjestystoimi tehtävänä. Vasta viimeisellä hetkellä oli nim. inspehtori muistanut, että tässä kortterissa, paitsi kymnasisteja, asuu vielä joku, Jumala tiesi, mikä ihminen, Suomalainen ylioppilas. Vaikka nyt olikin kaikissa tätä asiaa koskevissa suhteissa vaarinotettu tarpeellinen järjestys, oli nim. erityiseen, jokaisessa kortterissa löytyvään kirjaan nimeltä "Shurnal" (päiväkirja) ja siitä johonkin kymnasin matrikkeliin kirjoitettu inspehtorin käskystä ja hänen antamansa tavan mukaan, että kortterissa asuu "ylioppilas hänen Majest. Keisar. Aleksanderin-yliopistosta Helsingissä, joka korkeamman esimiehistön päätöksestä oleskelee kaupungissa" - inspehtori ei voinut käsittää, kuinka sitä muutoin voisi oleskella. Mutta kuitenkin katsoi hän parhaaksi toimittaa niin, että tarkastaja ei huomaa sitä suomalaista, sillä se ei nähtävästi ollut sopivaa pedagogiselta kannalta katsoen. Tämän tähden venäjänkielen opettaja ilmoitti inspehtorin ynnä tirehtörin tahdon, että se suomalainen poistuisi siksi illaksi, joka käsky täytettiinkin.

Iltasella ½ 10 kävi tarkastaja tirehtörin ja inspehtorin kanssa kortterissa, jossa viipyivät lähes puoli tuntia. Koetettiin katsoa, ettei asunnossa löytynyt mitään nuorisolle vaarallisia kirjoja y.m. ja että kaikki oli kuten olla pitää. Kaikki olikin hyvin, koska kortterin päiväkirjaan hänen ylhäisyytensä suvaitsi kirjoittaa tuon paljon käytetyn, sotaisen lauseen, että "kaikki löydettiin tarpeellisessa kunnossa".

Poislähtiessä tapahtui tosin pieni ereys: inspehtori puki hädissään hänen ylhäisyytensä päälle, joka aineellisessa suhteessa sattui olemaan erittäin vähäpätöinen, tirehtörin turkin, joka on

tunnettu Novgorodin kaikkein suurimmaksi mieheksi. Koska nim. ei ollut saapuvilla lakeijaa, oli inspehtorin velvollisuus auttaa turkkia hänen ylhäisyytensä päälle, koska tämä on kenralin arvoinen ja siis kahta, kolmea "tsinia" (virka-astetta) häntä ylempänä. Hänen ylhäisyytensä, tarkastajan apulainen, auttaa luultavasti turkkia itse tarkastajan päälle, ja tavalliset opettajat auttavat tirehtörin ja inspehtorin turkkia tai palttoota, j.n.e. menee tämä järjestys pitkässä tasaaisessa jonossa, joka, Jumala ties, missä loppuu alhaalla päin, luultavasti siellä, missä palttoot ja turkitkin.

Viikkokauden oltuaan kaupungissa, jonka kuluessa hänen kunniaukseen pidettiin viidet, kuudet päivälliset, lähti hänen ylhäisyytensä pois. Nyt siis taas vallitsee tavallinen hiljaisuus tšekäläisessä kouluelämässä, joka kulkee vanhaa tasaista rataansa. Muuten tuntui hän olleen yleensä erittäin tyytyväinen tšekäläisiin kouluoloihin. Mutta kerrotaan, että hän Tverissä käydessään oli myöskin sanonut niin, mutta että parin viikon perästä hänen poislähtönsä jälkeen tuli Pietarista iso paperi, jossa määrättiin ne ja ne opettajat astumaan heti ulos virastaan, joita tulevat hoitamaan ne ja ne. Mutta kaikkesta päättäen ei sellaista tule Novgorodin kymnasin osaksi.

¹ Sofian tuomiokirkko rakennettiin Novgorodiin vv. 1045–1050. Tämän kivi-kirkon edeltäjänä oli samanniminen puukirkko, joka oli rakennettu v. 989 piispa Ioakim Korsunilaisen toimesta ja joka paloi vuotta ennen uuden kirkon rakennustöiden aloittamista. Sen sijaintia ei tarkoin tiedetä.

² Paikallisen perimätiedon mukaan tällä nimellä oli Novgorodin Sofian tuomiokirkkoon haudattu Jaroslav Viisaan vaimo, ruotsalainen prinsessa Ingigerd. Akateemikko V. L. Janin Sofian kirkon nekropolia koskevassa tutkimuksessaan kirjoittaa: "varhaisajan kronikoissa ei ole mainintoja Jaroslav Viisaan vaimosta, jonka nimi olisi ollut Anna. ...On loogista olettaa, ettei hän kuollutkaan Novgorodiin, vaan Kiovaan, jonne hänet haudattiinkin. ...Anna-niminen Vladimirin äiti on vain taruahmo, mitä taas koskee löydettyjä jäännöksiä, niin ne saattavat olla Vladimirin vaimon jäännökset".

³ Paasikivi erehtyy nimittäen Sofian tuomiokirkon sisällä olevia ovia Sigtunan oviksi. Tässä puhe on Korsunilaisista bysanttilaista tekoa olevista pronssisista ovista, joiden koristuksena ovat ns. kukkivat ristit. Novgorodiin ovet tuotiin luultavasti

⁴ Todellisuudessa Fjodor Jaroslavovitsin jäännösinä erehdyttiin pitämään ruotsalaisten sotamiesten v. 1616 avaamasta arkusta (sarkofagista) löydettyjä Galitsian ruhtinaan Dmitri Jurjevits Semjakan jäännöksiä, jotka toiselle henkilölle kuuluviksi oletettuina ovat Sofian kirkon reliikkina.

⁶ Sofian tuomiokirkon freskoihin, jotka ovat ikonografisesti peräisin bysanttilaisesta kirkkotaiteesta, liittyy 1500-luvun lähteistä tunnetuiksi tulleita tarinoita, joiden mukaan freskot olisivat kreikkalaisten maalaamia. Eräs näistä tarinoista kertoo Vapahtajan kuvan maalaamisesta.

⁷ Luka Zidjata (?–1059) – Novgorodin piispa vuosina 1035–1059, kirjoittanut "Arkkipiispa Lukan opetuksia munkkeille". Hänen ollessaan arkkipiispana rakennettiin ja vihittiin Sofian tuomiokirkko.

⁸ Luultavasti Paasikivi tarkoittaa Pyhän Nikolain tuomiokirkkoa ja Antonijevin luostarin Jumalanäidin syntymisen tuomiokirkkoa.

⁹ Hutinskin luostari on perustettu 1100-luvun loppupuolella Volhov-joen rannalle. Luostarin perustajana oli rikkaan novgorodilaisen pajariperheen poika Aleksa Mihalevits, joka vihittiin munkiksi Varlaam-nimellä ja myöhemmin kanonisoiitiin Varlaam Hutinskin nimellä. Hän pani alulle luostarin maaomistuksen lahjoittaen sille luostarin ympäristössä olevat maa-alueet. Novgorodin tasavalta-aikoina luostari oli toiseksi suurin maaomistaja Jurjevin luostarin jälkeen. Osan maa-alueistaan luostari menetti Novgorodin jouduttua Moskovan alaisuuteen mutta oli kuitenkin Novgorodin hiippakunnan rikkaimpia. Myöhemmin Hutinskin luostari sai uusia lahjoituksia mm. myös Moskovan suurruhtinailta, koska sillä oli erittäin suuri merkitys Novgorodin kirkko- ja talouselämässä. 1400-luvulta alkaen luostariin rakennettiin useita kirkkoja ja vähitellen sinne luodaan harvinaisen kaunis rakennustaiteellinen kokonaisuus. Luostari oli suljettu v. 1920. Avattu nunnaluostarina v. 1993.

¹⁰ Antonijevin luostarin perusti Antonius Roomalainen noin v. 1106 Volhov-joen oikeanpuoleiselle rannalle. Se kuului Novgorodin vaikutusvaltaisimpien ja varakkaimpien luostareiden joukkoon.

¹¹ Antonius Roomalaisen kivi – tuomiokirkon tärkeimpiä reliikkejä – kalliolohkare, jolla tarinan mukaan Antonius oli tullut Roomasta Novgorodiin. Se on soikeamuotoinen harmaanvärinen kivi, jonka pituus on 126, leveys 94 ja korkeus 37 sm. Sen pohja on tasainen, yläosa kuperahko. Kiven oli löytänyt Volhov-joen rannalta igumeni Veniamin. Jumalanäidin syntymisen kirkkoon se siirrettiin joskus 1547 ja 1552-välisenä aikana. Siitä lähtien kivi on ollut kirkkoeteisen länsipuoleisessa osassa.

¹² Pappisseminaari avattiin Antonijevin luostariin toukokuussa 1740. Oppilaitokseen oli hyväksytty n. 200 seminaristia; henkilökuntaan kuului 12 opettajaa. Seminaarin ensimmäisenä rehtorina oli Jurjevin luostarin arkkimandriitti Markel Radysevski.

¹³ Valamon ja Konevitsan ortodoksiluostarit olivat perustaneet novgorodilaiset munkit 1300-luvulla Laatokan pohjoissaarille. Saaret olivat niihin aikoihin Novgorodin ja Ruotsin alueiden välistä ns. ei-kenenkään-maata. 1800-luvulla ne

kuuluvat Suomen Suuriruhtinaskunnan alueisiin. Vuonna 1918 ne siirtyivät Suomelle. Talvisodan jälkeen näiden luostareiden munkit muuttivat Suomeen, mihin perustivat Uuden Valamon.

¹⁴ Jurjevin luostari – vanhin Novgorodin luostari, missä Volhov-joki ottaa alkunsa Ilmen-järvestä. Kronikoissa mainitaan ensi kerran v. 1119 Pyhän Yrjön tuomiokirkon rakentamisen yhteydessä. 1300-luvulla rakennettiin kivimuurit ja niin Novgorodin edustalle muodostui luostarista vahva linnake. Monien vuosisatojen aikana luostarilla oli suuri merkitys Novgorodin poliittisessa ja taloudellisessa elämässä, ja tietenkin se oli Novgorodin tasavallan hengellinen ja kulttuurikeskus. 1500–1700 – luvuilla Jurjevin luostarin merkitys vähenee; v. 1920 se oli suljettu. Avattu uudestaan v. 1991.

¹⁵ Luostari sijaitsee Ilmen-järven pohjoispuolella.

¹⁶ Orlova-Tsesmenskaja, Anna Aleksejevna (1785–1848) – kreivinnä, keisarinnan hovinaisia, Katarinan II -aikaisen valtiomiehen Aleksei Grigorjevits Orlovin tytär. Isänsä kuoleman jälkeen Anna Orlova sai monimiljoonaisen perinnön. Kieltäytyttyään avioliittoehdotuksista löysi lohdutuksen uskonnosta. Suhtautui suurella sympatialla luostarilaitokseen, koska oli sitä mieltä, että ainoastaan se pystyy pitämään huolta ortodoksisten perinteiden säilyttämisestä. Hänen rippi-isä Fotius oli v. 1822 nimetty arkkimandritiksi Jurjevin luostariin, jonka hän yhdessä Anna Orlovan kanssa ja hänen varoillaan pystyi elvyttämään. Kreivinnä rakennutti lähelle luostaria itselleen kartanon, missä vietti hyvin korutonta elämää muutettuaan sinne Pietarista.

Anna Orlova ei ollut ”kuuluisien... Orlovien veljesten” sisar vaan Aleksei Orlov-Tsesmenskin tytär. Annan velipuoli A.A. Tsesmenski oli hänen maatilojensa hoitajana. Kreivinnä oli Venäjän keisarikunnan huomattavimpia suurmaaomistajia siis myös maaorjaomistajia. Mutta koska hän suhtautui maaorjuuteen melko kielteisesti, pyrki hän parantamaan talonpoikien kohtaloa tekemällä osasta vapaita maanviljelijöitä.

¹⁷ V. 1832 Anna Orlova toi Jurjevin luostariin isänsä (Aleksein) ja kahden setänsä (Grigorin ja Fjodorin) jäännökset. V. 1896 kreivi A. V. Orlov-Davydov siirsi ne luostarista Moskovan seudulle omaan kartanoonsa, mihin oli haudattu heidän neljäs veljensä Vladimir.

¹⁸ Novgorodissa julkaistiin silloin ”Novgorodin läänin uutisia” (”Novgorodskie gubernskie vedomosti”) sekä ”Novgorodin hiippakunnan uutisia” (”Novgorodskie jeparhialnye vedomosti”).

¹⁹ Paasikivi tarkoittaa viikkolehteä ”Novgorodin lehti” (”Novgorodski listok”), jota julkaistiin marraskuusta 1881 marraskuuhun 1882. Sen toimittajana ja kustantajana oli J. Jeliasevits.

²⁰ Aikakauslehteä ”Kriminalist” julkaistiin Novgorodissa v. 1882.

²¹ Puhe on A.F. Kolokolovista (?–1908) Novgorodin miesgymnaasin rehtorista, joka oli läänin tilastokomitean jäsen sekä kaupungin kunnia-asukas.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

LÄHDEKIRJALLISUUS

1. Два лика России / ред. Вихавайнен Тимо. СПб., 2007.
2. Коваленко Г. М. Великий Новгород. Взгляд из Европы. XV – начало XX вв. / Г. М. Коваленко. СПб., 2010.
3. Многоликая Финляндия. Образ Финляндии и финнов в России: сб. статей / ред. А. Н. Цамутали, О. П. Илюха, Г. М. Коваленко. Великий Новгород, 2004.
4. Новгород и Новгородская земля в русской мемуаристике XIX – начала XX в. / сост. Г. М. Коваленко, С. А. Коварская, Н. И. Морылева, Е. В. Откидач, Ю. А. Прокофьев, Г. В. Шмелева; НовГУ им. Ярослава Мудрого. Великий Новгород, 2008.
5. Паасикиви Ю. К. Дневники. Война – продолжение 1941–1944 / Ю. К. Паасикиви. СПб., 2004.
6. Паасикиви Ю. К. Дневники (1944–1956) / Ю. К. Паасикиви. М., 1987.
7. Секретарь Л. А. Дома, события, люди. Новгород XVIII – начало XX вв. / Л. А. Секретарь. Великий Новгород; СПб., 1999.
8. Monikasvoinen Suomi. Venäläisten mielikuvia Suomesta ja suomalaisista. Helsinki, 2009.
9. Polvinen T. J. K. Paasikivi. Valtiomiehen elämäntyö. I. 1870–1918 / T. Polvinen, H. Henkkilä, H. Immonen. Helsinki, 1989.
10. Venäjän kahdet kasvot. Helsinki, 2004.

Научно-популярное издание

Ю. К. Паасикиви

НОВГОРОДСКИЕ ПИСЬМА

J. K. Paasikivi

KIRJEITÄ NOVGORODISTA

Редактор *И. Ю. Баженова*
Компьютерная верстка *О. Г. Климантова*
Обложка *О. И. Пугич*

Изд. лиц. ЛР № 020815 от 21.09.98.

Подписано в печать 24.05.2010. Бумага офсетная. Формат 60 × 84 1/16.

Гарнитура Palatino Linotype. Печать офсетная.

Усл. печ. л. 6,0. Уч.-изд. л. 6,7. Тираж 200 экз. Заказ № 136R

Издательско-полиграфический центр

Новгородского государственного университета им. Ярослава Мудрого.

173003, Великий Новгород, ул. Б. Санкт-Петербургская, 41.

Отпечатано в ИПЦ НовГУ.

173003, Великий Новгород, ул. Б. Санкт-Петербургская, 41.

Юхо Кусти Паасикиви (1870–1956) – видный государственный деятель, посол Финляндии в Москве (1940–1941), премьер-министр (1944–1945), седьмой президент Финляндии (1946–1956). С его именем связано проведение внешнеполитической линии, направленной на развитие добрососедских отношений с Советским Союзом, получившей впоследствии название «линии Паасикиви-Кекконена».

В 1891 г., будучи студентом Хельсинкского университета, Юхо Паасикиви совершил учебную поездку в Новгород, где прожил несколько месяцев. Отсюда он посылал репортажи в газету «Ууси Суометар». Россия была для него «другим миром», духовные ценности которого он хотел понять. Новгородские репортажи Паасикиви представляют новый уровень восприятия Новгорода иностранными наблюдателями. Это было обусловлено тем, что, во-первых, он знал русский язык, а во-вторых, сравнительно долго жил в Новгороде и непосредственно общался с его жителями.

Juho Kusti Paasikivi (1870–1956) – huomattava valtiomies, Suomen lähettiläs Moskovassa (1940–1941) pääministeri (1944–1945), Suomen seitsemäs presidentti (1946–1956). Hänen nimeensä liittyy ulkopoliittisesta suuntauksesta ts. Suomen ja NL:n välisestä ystävyyspolitiikasta käyttämä nimitys, joka myöhemmin sai nimekseen Paasikiven-Kekkonen linja.

V. 1891 ollessaan Helsingin yliopiston opiskelijana Paasikivi teki opintomatkan Novgorodiin, missä vietti muutaman kuukauden ja mistä lähetti reportaaseja «Uuteen Suomettareen». Venäjä oli hänelle «outo maailma», johon hän halusi tutustua. Paasikiven reportaasit edustavat uutta tasoa ulkolaisten näkemyksessä Novgorodista. Tämän teki mahdolliseksi hänen kielitaitonsa ja se, että hän oleskeli Novgorodissa melko kauan ja oli läheisissä kosketuksissa paikalliseen väestöön.

